

ОБРАЗОВАНИЕ,

НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 59
Часть-10_Декабрь -2024*

OPEN  ACCESS



ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Декабрь - 2024 год

ЧАСТЬ - 10



Google
Scholar



JOURNALS
MASTER LIST

MADANIY KAPITALNING NAZARIY-METADOLOGIK ASOSLARI

Asqarova Malohat Muhiddin qiziasqarovamalohat84@gmail.com*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti sotsiologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi.*

Anotatsiya: Madaniy kapital, ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarda odamlar orasidagi bilimlar, qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, va ijtimoiy tarmoqlarni o'z ichiga olgan resurslar sifatida tushuniladi. Ushbu mavzuda madaniy kapitalning nazariy va metodologik asoslari chuqur tahlil qilinadi. Nazariy asoslar madaniy kapitalni tushunishning ilmiy yo'nalishlarini, uning shakllanish va rivojlanish jarayonlarini, shuningdek, jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlarga ta'sirini o'rganadi. Metodologik asoslar esa madaniy kapitalni ilmiy usullar orqali o'rganish va tahlil qilish uchun qo'llaniladigan yondoshuvlar, metodlar va texnikalarni o'z ichiga oladi. Ushbu yondoshuvlar yordamida madaniy kapitalning ijtimoiy integratsiya, innovatsiya, va iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni aniqlanadi. Annotatsiya doirasida, madaniy kapitalning turli o'lchovlari va uning jamiyatdagi o'rni, iqtisodiy o'sish va barqarorlikka ta'siri, shuningdek, uning ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladigan metodologiyasi ham yoritiladi. Madaniy kapitalni o'rganishning metodologik yondoshuvlarining ko'pligi, uning ijtimoiy va madaniy taraqqiyotdagi o'rnini yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Madaniy kapital, nazariy asoslar, metodologik asoslar, ijtimoiy kapital, qadriyatlar va ananalar, resurslar, sotsializatsiya, innovatsiya va kreativlik, iqtisodiy rivojlanish.

KIRISH

Madaniy kapital tushunchasi jamiyatlarning rivojlanishi, ijtimoiy aloqalar, iqtisodiy taraqqiyot va insonlarning ma'naviy farovonligi bilan chambarchas bog'liqdir. Bu kontseptsiya hozirgi zamonda keng tarqalgan bo'lib, turli sohalarda, ayniqsa, ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik fanlarda o'z o'rnini topgan. Madaniy kapital jamiyatning ruhiy, axloqiy, ilmiy va madaniy resurslaridan iborat bo'lib, u odamlarning ijtimoiy fazilatlarini, bilimlari, urf-odatlarini, qadriyatlarini va ularning o'zaro aloqalarini shakllantiradi. Madaniy kapitalni o'rganish, faqat ma'naviy boyliklarni yoritibgina qolmasdan, shuningdek, jamiyatdagi o'zgarishlarning va rivojlanishning asosiy mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

XX asrning oxiridan boshlab, madaniy kapital kontseptsiyasi ilmiy doiralarda keng qamrovli tahlil qilina boshlandi. Ayniqsa, Pierre Bourdieu ning madaniy kapitalni tushunishga bo'lgan yondashuvi bu sohada muhim o'rin tutadi. Bourdieu

madaniy kapitalni ijtimoiy maydonlarda ta'sir kuchiga ega bo'lgan biror narsaning shakllanishi sifatida ta'riflaydi. Uning fikriga ko'ra, madaniy kapital, odamlar orasida ijtimoiy farqlarni va resurslarga bo'lgan erishishni aniqlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Madaniy kapital, shuningdek, James Coleman va Robert Putnam kabi boshqa ijtimoiy tadqiqotchilar tomonidan ham ijtimoiy aloqalar va ijtimoiy kapital o'rtasidagi bog'liqlik orqali o'rganildi. Ushbu ilmiy yondashuvlar madaniy kapitalning faqat ma'naviy boyliklar yoki ta'lim bilan cheklanmasligini, balki ijtimoiy tarmoqlar, o'zaro ishonch va jamiyatdagi hamkorlikni rivojlantirishga ham aloqadorligini ko'rsatadi.

Madaniy kapitalni nazariy va metodologik asoslaridan tashqari, u jamiyatni yaxshilash, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, va ijtimoiy adolatni rivojlantirishda ham markaziy o'rin tutadi. Shu bois, madaniy kapitalni o'rganish faqat ilmiy qiziqishlar bilan cheklanmaydi, balki bu sohada olingan bilimlar jamiyatni ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiladi. Madaniy kapital, shuningdek, ijtimoiy tenglikni oshirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash, shuningdek, ijtimoiy farovonlikni oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy vosita sifatida qaraladi.

Shunday qilib, madaniy kapitalning nazariy va metodologik asoslarini o'rganish, bu sohada mavjud bo'lgan turli ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish, uning jamiyatdagi roli va ahamiyatini yaxshiroq tushunishimizga yordam beradi. Madaniy kapitalning shakllanishi va uning jamiyatdagi o'rne haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish, jamiyatni rivojlantirish va barqaror o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ilmiy asoslarni taqdim etadi.

Madaniy kapital — bu jamiyatning ma'naviy va madaniy boyliklarining yig'indisidir. Bu kontsepsiya insonlarning bilimlari, qadriyatlari, urf-odatlar, san'ati, ta'limi, madaniy an'analari va ijtimoiy resurslari kabi ko'plab omillarni o'z ichiga oladi. Madaniy kapitalning mohiyati shundaki, u nafaqat moddiy boyliklar va iqtisodiy resurslardan iborat, balki insonlarning ma'naviy va ijtimoiy resurslaridan ham tashkil topadi. Jamiyatdagi individlar orasidagi o'zaro aloqalar, hurmat va qadriyatlar hamda ular tomonidan yaratilgan madaniy boyliklar madaniy kapitalning asosiy tarkibiy qismlaridir. Madaniy kapitalni bir nechta asosiy nuqtai nazardan yoritish mumkin. Bu, birinchi navbatda, ta'lim va bilim, so'ngra ijtimoiy munosabatlar va madaniy tajribalarga bog'liqdir. Madaniy kapitalning tarkibi ko'plab tahlillarga asoslanadi va uning rivojlanish darajasi shaxsning, oilaning, guruhning yoki butun jamiyatning madaniy boyliklaridan qanchalik samarali foydalanishi bilan bog'liqdir.

Madaniy kapitalning asosiy elementlari: Bu ta'lim va bilim, ijtimoiy munosabat va tarmoqlar, san'at va madaniyat, axloqiy qadriyatlar va urf-odatlar shu jumladan til va kommunikatsiya. Madaniy kapitalning asosiy elementlaridan biri ta'limdir. Ta'lim

nafaqat iqtisodiy rivojlanishning asosiy vositasi, balki shaxsiy va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatga erishishning zaruriy shartidir. Yuqori ta'lim darajasi, ijtimoiy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar va nutq madaniyati kabi elementlar madaniy kapitalni tashkil etadi. Ta'lim, o'z navbatida, jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi farqni kamaytiradi va insonlarning o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini oshiradi. Madaniy kapitalning yana bir tarkibiy qismi — ijtimoiy tarmoqlar va munosabatlardir. Bu yerda ijtimoiy tarmoqlar jamiyatdagi aloqalar va o'zaro ishonchni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy tarmoqlar va aloqalar, jamiyatda o'zaro yordam, kooperatsiya va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish uchun asosiy resurs bo'lib xizmat qiladi. Bunday tarmoqlar orqali odamlar bir-biriga ma'lumot, resurslar va yordam ko'rsatishlari mumkin. Madaniy kapitalda san'at va madaniy an'analar jamiyatdagi san'at va madaniyatning rivojlanishi, yirik tarixiy voqealar va madaniy meros bilan bog'liq bo'lib, milliy identitetni mustahkamlashda va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Madaniy boyliklarning yuqori darajasi jamiyatning barqarorligini va ko'p yillik rivojlanishini ta'minlaydi. Axloqiy qadriyatlar va urf-odatlar jamiyatning axloqiy normativlari, me'yorlari va urf-odatlari individlarning kundalik faoliyatini shakllantiradi va ijtimoiy aloqalarning muvozanatini ta'minlaydi. Madaniy kapital, odatda, shaxsiy va jamiyatning axloqiy jihatlari o'zida mujassam etadi, shu bilan birga u jamiyatdagi barcha a'zolar o'rtasida hurmat, o'zaro yordam va hamkorlikni mustahkamlaydi. Til madaniy kapitalning muhim tarkibiy qismidir. Til, jamiyatda ma'lumot almashish, hissiyotlarni ifodalash va axborot uzatishning asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Madaniyat va til o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, tilning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishdagi rolini yanada oshiradi. Til, shuningdek, milliy va madaniy identitetni saqlab qolish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Madaniy kapitalning nazariy asoslari turli ijtimoiy fanlar, jumladan, sotsiologiya, iqtisodiyot va psixologiya sohalarida keng rivojlangan. Bu tushuncha birinchi marta sotsiologlar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, jamiyat va individlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar, ijtimoiy tuzilmalar va madaniy resurslarning o'zaro bog'liqligini yoritadi. Madaniy kapitalning nazariy asoslarini tahlil qilishda bir nechta muhim ilmiy yondashuvlar mavjud.

Madaniy kapital tushunchasining eng mashhur nazariyasi, albatta, Pierre Bourdieu tomonidan ishlab chiqilgan. U madaniy kapitalni jamiyatda ijtimoiy maydonlarda kuchga ega bo'lgan bir resurs sifatida ta'riflaydi. Bourdieu madaniy kapitalni o'zaro bog'liq bo'lgan uchta turdagi kapital bilan birga tahlil qiladi:

Ijtimoiy kapital: Bu jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar tarmog'ini ifodalaydi, ya'ni odamlar o'rtasidagi ijtimoiy bog'lanishlar, kooperatsiya va o'zaro ishonch.

Iqtisodiy kapital: Bu moddiy resurslar, pul va boylikni anglatadi.

Madaniy kapital: Bourdieuga ko'ra, madaniy kapital — bu individning ta'limi, bilimlari, san'ati, madaniy faoliyatdagi ishtiroki va axloqiy qadriyatlari orqali shakllanadi.[1]

Bourdieu madaniy kapitalni faqat moddiy yoki iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan resurslar sifatida ko'rmaydi, balki ijtimoiy tuzilmalarga ta'sir qilish va ularning shakllanishiga yordam beruvchi resurs sifatida qaraydi. Uning fikriga ko'ra, madaniy kapital jamiyatdagi farqlarni va ijtimoiy qatlamlarni belgilaydi, chunki jamiyatning yuqori ijtimoiy qatlamlari madaniy kapitalga ko'proq ega bo'lib, ularni yaxshiroq imkoniyatlar bilan ta'minlaydi. Bundan tashqari, Bourdieu madaniy kapitalni "gizli" yoki "noaniq" kapital sifatida ko'radi. Ya'ni, odamlar bu kapitalni faqat ma'lum ijtimoiy maydonlarda va faqat o'ziga xos ijtimoiy kontekstda topa olishadi. Madaniy kapitalning bu "gizli" tabiati uning ijtimoiy farqlanishdagi roli va odamlar o'rtasidagi tengsizlikni kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi.

James Coleman madaniy kapitalni ijtimoiy tarmoqlar, o'zaro ishonch va hamkorlikning asosiy resursi sifatida ko'rib chiqadi. Uning nazariyasi, ko'proq ijtimoiy kapitalga qaratilgan bo'lsa-da, madaniy kapitalning jamiyatdagi rolini ham yoritib beradi. Coleman madaniy kapitalni odamlarning o'zaro ishonch va jamiyatdagi kooperatsiya orqali shakllanadigan resurs sifatida tushunadi.[2]

James Colemanning nazariyasiga ko'ra, madaniy kapital ijtimoiy resurslar sifatida, bir odamning yoki guruhning ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatiga, o'zaro ishonch va hamkorlikka bog'liq bo'ladi. Madaniy kapitalning bu shakli, ayniqsa, jamoat va iqtisodiy tizimlarda muhimdir, chunki odamlar o'rtasidagi o'zaro ishonch ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi va ijtimoiy resurslarni samarali boshqarish imkoniyatlarini oshiradi.

Robert Putnamning madaniy kapitalga oid yondashuvi, asosan, ijtimoiy kapitalning ijtimoiy aloqalar va kooperatsiyaning ahamiyatiga qaratilgan. Putnam "Madaniy Kapital va Demokratik Hayot" (2000) kitobida madaniy kapitalni jamiyatning rivojlanishida, ayniqsa, fuqarolik faolligi va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydigan resurs sifatida tasvirlaydi.[3] Putnamning yondashuviga ko'ra, madaniy kapitalni jamiyatdagi fuqarolar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalar va o'zaro ishonchning mustahkamligi orqali o'lchash mumkin. U ijtimoiy aloqalar va madaniy resurslar jamiyatda ijtimoiy boshqaruv, siyosiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishning asosi bo'lishini ta'kidlaydi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarga bo'lgan ishonch, odamlar o'rtasidagi hamkorlik va umumiy qadriyatlarni mustahkamlash orqali jamiyatning farovonligini ta'minlash mumkin.

Madaniy kapitalning iqtisodiy nazariyasi ham alohida ahamiyatga ega. Madaniy kapitalni o'rganishda iqtisodiy yondashuvlar odatda uni iqtisodiy resurslar, mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omil sifatida qaraydi. Gary

Becker va boshqa iqtisodchilar madaniy kapitalni inson resurslari bilan bog'lab ko'radilar, bu orqali jamiyatda yuqori darajadagi ta'lim va malakali ishchi kuchi shakllanadi. Madaniy kapitalning yuqori darajasi, o'z navbatida, iqtisodiy samaradorlik va barqarorlikka olib keladi.[4] Iqtisodiy nazariyaga ko'ra, madaniy kapital odamlarning ma'naviy va madaniy tajribalari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilaydi. Shuningdek, bu kapital ijtimoiy tashkilotlar, davlat siyosati va iqtisodiy tizimlar orasidagi aloqalarni kuchaytiradi. Madaniy kapitalni rivojlantirish orqali, davlatlar iqtisodiy o'sishni oshirishi va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishi mumkin.

Madaniy kapitalning nazariy asoslarida madaniyatning roli ham muhim ahamiyatga ega. Madaniyat — bu jamiyatning hayotini tashkil etuvchi axloqiy qadriyatlar, urf-odatlar, diniy e'tiqodlar, til va san'at shakllarining majmuasi bo'lib, madaniy kapitalni rivojlantirishda uning ahamiyati katta. Madaniy kapital orqali, jamiyat o'zining o'ziga xosligini, milliy identitetini va ijtimoiy farovonligini saqlab qoladi. Shuningdek, madaniyatning va madaniy kapitalning integratsiyasi ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Madaniyatning kuchli va yaxshi rivojlangan tuzilmalari odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga, o'zaro ishonch va hurmatni rivojlantirishga yordam beradi.

Madaniy kapitalning metodologik asoslari, uning tahlilini va o'rganilishini o'zida birlashtirgan ilmiy yondashuvlarni ifodalaydi. Madaniy kapital tushunchasi, ko'plab ilmiy sohalarda, jumladan, sotsiologiya, iqtisodiyot va madaniyatshunoslikda, turli metodologik asoslar orqali o'rganiladi. Ushbu metodologik yondashuvlar madaniy kapitalning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va psixologik o'lchovlarini chuqurroq tushunish uchun zarurdir.

Madaniy kapitalni o'rganishda kvalitatif ¹ metodlar jamiyatdagi insonlar o'rtasidagi munosabatlar, urf-odatlar, madaniy qadriyatlar va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. [5] Kvalitatif metodlar madaniy kapitalning noyob va individual jihatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Intervyular: Madaniy kapitalning tahlili uchun shaxsiy va guruh intervyulari o'tkazish keng qo'llaniladi. Intervyular yordamida odamlarning madaniy tajribalari, ularning ijtimoiy tarmoqlar va munosabatlar tizimidagi o'рни haqida ma'lumotlar to'planadi. Bu metod yordamida madaniy kapitalning ijtimoiy kontekstdagi roli va ahamiyati chuqurroq tahlil qilinadi.

Etnografiya: Etnografik tadqiqotlar, madaniy kapitalning ijtimoiy va madaniy jarayonlar orqali qanday shakllanishini va jamiyatdagi turli guruhlar orasida qanday

¹ Kvalitatif- sifatga oid.

tarqalishini aniqlashda samarali. Etnografiya yordamida madaniy kapitalning jamiyatdagi amaliyotlar, urf-odatlar va madaniy shakllar orqali qanday yaratilishini o'rganish mumkin.

Diskurs tahlili: Madaniy kapitalni tahlil qilishda diskurs tahlili metodidan ham foydalaniladi. Bu metod yordamida jamiyatdagi til, muloqotlar, matnlar va nutq orqali madaniy kapitalning qanday shakllanayotganini va tarqalayotganini aniqlash mumkin. Diskurs tahlili madaniy resurslarning ijtimoiy va siyosiy kontekstdagi ifodalarini o'rganish imkonini beradi[6]. Madaniy kapitalni o'rganishda sotsiologik metodologiya ijtimoiy tuzilmalar, guruhlar o'rtasidagi munosabatlar va odamlarning jamiyatdagi o'zaro aloqalari asosida yondashadi. Bu metodologiya jamiyatda madaniy kapitalning qanday shakllanayotgani, uning ijtimoiy tarmoqlar va resurslar bilan bog'liqligini tahlil qilishda asosiy ahamiyatga ega. Ijtimoiy tahlil: Madaniy kapitalni o'rganishda ijtimoiy tahlilning asosiy yo'nalishlari — ijtimoiy o'zgarishlar, normativlar va qadriyatlarning madaniy kapitalning shakllanishiga qanday ta'sir qilishi haqida bo'ladi. Bunda ijtimoiy tarmoqlar, ijtimoiy sinflar va guruhlarining madaniy kapitalga bo'lgan munosabati o'rganiladi. Ijtimoiy tarmoqlar tahlili: Madaniy kapitalning ijtimoiy kapital bilan bog'lanishi sotsiologik tadqiqotlarda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy tarmoqlar tahlili orqali jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar, o'zaro ishonch, hamkorlik va yordamlashuv kabi omillar madaniy kapitalni qanday qo'llab-quvvatlashini aniqlash mumkin. Regressiya tahlili: Madaniy kapital va ijtimoiy resurslar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishda regressiya tahlili qo'llaniladi. Bu metod yordamida jamiyatda ta'lim darajasi, iqtisodiy farovonlik, ijtimoiy ko'rsatkichlar va boshqa omillar o'rtasidagi o'zgarishlar o'rganiladi.

Madaniy kapitalni o'rganishda kvantitativ metodlar jamiyatdagi madaniy kapitalning o'lchovlarini aniq va raqamli shaklda taqdim etishga yordam beradi. Bu metodlar, madaniy kapitalning turli omillarini o'lchash va ularga bo'lgan ta'sirni tahlil qilishda qo'llaniladi. So'rovnoma va anketalar: Madaniy kapitalni o'lchash uchun so'rovnoma va anketalar keng qo'llaniladi. Bu metod yordamida jamiyatdagi turli guruhlar o'rtasidagi madaniy farqlar, ta'lim darajasi, iqtisodiy holat va boshqa o'zgaruvchilar aniqlanadi. So'rovnoma va anketalar yordamida to'plangan ma'lumotlar statistik tahlilga qo'yiladi va madaniy kapitalning o'lchovlari aniqlanadi.

Madaniy kapitalning nazariy-metodologik asoslari mavzusi, uning jamiyatdagi o'rni va ta'sirini chuqurroq tushunishga yordam beruvchi turli ilmiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi.[7] Madaniy kapitalni o'rganishda qo'llaniladigan nazariy va metodologik asoslar jamiyatning madaniy resurslari, ijtimoiy aloqalari, qadriyatlari va normativlari bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

1. Nazariy Asoslar

Madaniy kapitalning nazariy asoslari, uning ijtimoiy tizimlar va jamiyatning rivojlanishi bilan aloqalarini o'rganishga yo'naltirilgan. Bu asoslar madaniy kapitalning o'ziga xos xususiyatlarini, uning shakllanishi va tarqalishini aniqlashda yordam beradi. Ko'plab nazariy yondashuvlar, jumladan, Pierre Bourdieu tomonidan ishlab chiqilgan madaniy kapitalning jamiyatdagi ijtimoiy farqlanishlar va resurslar bilan aloqalari tushunchasi, madaniy kapitalni o'rganishning asosiy poydevoriga aylanadi.

2. Metodologik Asoslar

Madaniy kapitalni tahlil qilishda qo'llaniladigan metodologik asoslar tadqiqotning yondashuvlarini, usullarini va ilmiy yondoshuvlarini belgilaydi. Kvalitativ va kvantitativ metodlar, sotsiologik va madaniyatshunoslik yondashuvlari madaniy kapitalni o'rganish jarayonini samarali qilishga imkon beradi. Metodologik yondashuvlar madaniy kapitalning o'ziga xos jihatlarini, ijtimoiy tuzilmalar bilan o'zaro aloqalarini va ijtimoiy jarayonlar orqali uning tarqalishini chuqur tahlil qilishni ta'minlaydi.

XULOSA: Madaniy kapital — bu jamiyatning ma'naviy, axloqiy va madaniy boyliklaridan iborat bo'lib, u individlarning bilimlari, ta'limi, san'ati, urf-odatlar va ijtimoiy aloqalari orqali shakllanadi.[8] Madaniy kapital, nafaqat ijtimoiy rivojlanish, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, madaniy kapitalni rivojlantirish, jamiyatni ijtimoiy adolat va iqtisodiy barqarorlikka olib kelish uchun zarur bo'lgan vosita sifatida qaraladi. Bu jarayonlarning yuksalishi jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy va iqtisodiy rivojlanishida muhim omil sifatida mavjud bo'lib, madaniy kapitalning to'liq shakllanishi jamiyatda barqaror o'zgarishlarga olib keladi. Madaniy kapitalning nazariy-metodologik asoslari jamiyatning o'zgaruvchan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlariga mos ravishda turli ilmiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Madaniy kapital, faqat ta'lim va axloqiy qadriyatlar emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga ham ta'sir ko'rsatadigan muhim resurs hisoblanadi. U individual va jamiyatning farovonligini ta'minlash, ijtimoiy tenglikni rivojlantirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda katta rol o'ynaydi. Shunday qilib, madaniy kapitalni o'rganish va rivojlantirish jamiyatni ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yuksaltirish uchun zarur bo'lgan muhim vazifa hisoblanadi. Madaniy kapitalning nazariy-metodologik asoslari, jamiyatdagi turli qatlamlar, qadriyatlar va ijtimoiy tizimlar o'rtasidagi aloqalarni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Bu yondashuvlar madaniy kapitalni nafaqat akademik doiralarda, balki jamiyatda real o'zgarishlarni ta'minlashda ham ahamiyatli qiladi. Shuningdek, madaniy kapitalning o'ziga xos xususiyatlarini va uning jamiyatdagi rolini yanada chuqurroq anglash, kelajakda

jamiyatni ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan yanada barqaror rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bourdieu, P. (1986). "The Forms of Capital"
2. Coleman, J. S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital"
3. Putnam, R. D. (2000). "Bowling Alone: The Collapse and Revival of
4. Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. (2020). "World Happiness Report"
5. Kymlicka, W. (2002). "Contemporary Political Philosophy: An Introduction"
6. Ergashev, D. - "Madaniy kapital va uning ijtimoiy-ijtimoiy rivojlanishdagi o'rni"
7. Mansurov, B. - "Madaniyat va jamiyatning rivojlanishdagi roli"
8. Shamsiyev, F. - "Madaniy kapital va uning ta'siri"
9. Azimov, Sh. - "Madaniy kapital va uning ijtimoiy-psixologik asoslari"
10. Mustafaev, R. - "Madaniy kapital va uning ta'limga ta'siri"
11. Toshpulatov, N. - "Madaniy kapital va milliy qadriyatlar"

O'ZBEKISTONDA JAMOATCHILIK FIKRINI O'RGANISH MEHANIZIMLARI VA AMALIY SOTSIOLOGIK TADQIQOTLARNING ISTIQBOLLARI

Samadova Mohigul Xolmurod qizi

Mohigulsamadova426@gmail.com

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti,*

*O'zbek tili ta'limi fakulteti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası,
Sotsiologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistondagi jamoatchilik fikrini o'rganish mehanizimlari va amaliy sotsiologik tadqiqotlarning istiqbollari haqida bayon qilinadi. O'zbekistonda jamoatchilik fikri va jamoatchilik fikri sotsiologiyasiga oid muhim mavzular yoritilib, ilmiy tadqiqotlar qisqacha bayon qilingan. Tadqiqot natijalari, jamoatchilik fikrini davlatning ertangi kuniga qachalik ta'sir qilishi haqida yoritiladi. Jamoatchilik fikri ta'sir qilishi mumkin ommaviy munosabatlar va siyosiy ommaviy axborot vositalari orqali.. Jamoatchilik fikri siyosatga ham ta'sir qiladi. Maqolada jamoatchilik markazlari ham qisqacha yoritilgan va ularning amalga oshirgan tadqiqotlari boyon etilgan. Ulardani bir O'zbekistonda faoliyat yuritib kelayotgan inson markazi yani ijtimoiy fikr markazi hisoblanadi. Bu kabi, markazlar mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy -axloqiy sohalariga oid o'z tadqiqotlarini amalga oshirgaligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlari: jamoatchilik fikri, o'rganish mehanizimlari, amaliy sotsiologiya, sotsiologik tadqiqotlar, jamoatchilik fikrini o'rganish markazlari.

Kirish. Jamoatchilik fikriga axloqiy institutlardan biri, deb ta'rif berish kishini qiziktiradi. U o'tmishda chegarasiz axlokiy xokimiyatga ega bulganligini eslatadi. Bizning davirimizda o'rab turgan voqeylikda jamoatchilik fikrini qabul kilishni axloqiy tomoni yanada yaqqol gavdalangan. Xozirgi paytda, jamoatchilik fikri nazariga tushgan xamma narsa, avvalo, oliy axlokiy mezonlar buyicha o'lchanadi. Birok, nima bulganda xam, jamoatchilik fikri qanday axloqiy faollikka ega bo'lmasin uning tabiatini faqat jamoatchilik ongi shakilanishini axloq bilan bog'lash - uni faqatgina axloqiy o'lcham, faqatgina axloqiy munosabatlar doirasi bilan chegaralab quyish demakdir. Jamoatchilik fikri mavjudligining uzi bunga xech qanday asos bermaydi.. Bu demakki, jamoatchilik fikri zarur bo'lgan jamoatchilik ongining xar qanday shakliga kira oladi, u xox siyosiy, xox iqtisodiy, axloqiy yoki boshqa bo'lmasin. Qator mualliflar jamoatchilik fikri moxiyatini uning ijtimoiy yoki

ommaviy anglashga tegishliligi orqali ifodalamokchi va tavsifini aniqlamokchi bo'ladilar.

B.Grushin, o'zida turli gurux kishilarining sotsial voqelikning voqea va kurinishlariga munosabatlarini aks ettirgan ommaviy ong xolatidir. Masalan, odamlarning xatti-harakatlariga huquqiy baho berish ham siyosiy baho bilan bog'liq. Axloqiy baholash odamlarning xatti-harakatlarini umume'tirof etilgan me'yorlar bilan o'lchaydi. So'nggi yillarda tadqiqotchilar zamonaviy insoniyat ijtimoiy-siyosiy hayotining global muammolarini aks ettiruvchi jahon jamoat fikrining shakllanishi to'g'risida xulosaga kelishdi. Xalqaro fikr jahon hamjamiyatining ijtimoiy-demografik rivojlanishi, dunyoning turli mintaqalarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, terrorizm, ekologiya, globallashuv va hokazolarga oid baholash, fikr va mulohazalarni qamrab oladi. Sotsiologiya aynan o'zining amaliy jihatlari bilan sotsial muammolarni o'rganishda boshqa ijtimoiy fanlardan keskin tarzda farq qiladi. Chunki sotsiologiya amaliy tadqiqotlari yordamida ijtimoiy hayotda kishilarning dunyoqarashlari, diniy va dunyoviy e'tiqodlari va xulq-atvorlari ijtimoiy jarayonlarga qay tarzda ta'sir o'tkazishini konkret faktlar asosida isbotlab beradi.

Jamoatchilik fikrining mohiyat. Birinchidan, bu odamlarning aqliy faoliyati natijasidir, ikkinchidan, jamoatchilik fikrini shakllantirishda jamoat manfaatlari va ehtiyojlari tanlov mezonini bo'lib xizmat qiladi, uchinchidan, odamlarning ommaviy mulohazalari turli darajadagi ob'ektivlikka ega, ba'zida ilmiy asos bo'lmasa, noto'g'ri jamoatchilik fikri paydo bo'ladi, noto'g'ri qarashlar ko'pincha jamoatchilik fikri sifatida taqdim etiladi; to'rtinchidan, jamoatchilik fikri odamlarni amaliy faoliyatga undaydigan kuchdir; beshinchidan, chiziqli bo'lmagan qo'shilish sodir bo'ladigan individual fikrlar qotishmasi. Taraqqiyot jarayonida jamoatchilik fikri paydo bo'lish, shakllanish va faoliyat ko'rsatish bosqichlarini bosib o'tadi. U o'z-o'zidan ham, ongli ravishda ham shakllanishi mumkin. Shakllanishning asosiy usullari taklif, ishontirish, taqliddir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Jamoatchilik fikrining paydo bo'lishi, shakllanishi va faoliyat ko'rsatish bosqichlari. Jamoatchilik fikrini shakllantirishning ikkita asosiy usuli: o'z-o'zidan va ongli. Jamoatchilik fikrini shakllantirish mexanizmi jamoatchilik fikrini shakllantirishning o'ziga xos usuli sifatida, uning jarayonida u ko'plab individual va jamoaviy fikrlardan asta-sekin kristallanadi. Jamoatchilik fikrini shakllantirishning asosiy usullari taklif, ishontirish, taqlid qilish va boshqalar; uni shakllantirishning asosiy vositalari ommaviy axborot vositalari, og'zaki tashviqot va siyosiy tashviqot, shaxslararo muloqot va boshqalar.

“Ijtimoiy fikr” markazi tomonidan Ta'sischi kengashi tomonidan har yili ma'qullanadigan sotsiologik tadqiqotlar rejasiga muvofiq sotsiologik tadqiqotlar o'tkazish tartibini saqlab qolgan holda “Ijtimoiy fikr” markazining rahbar va ilmiy

xodimlariga budget mablag'lari hisobidan fundamental, amaliy tadqiqotlar va innovatsion ishlar ilmiy-texnik dasturlarini amalga oshirishda ishtirok etadigan ilmiy-tadqiqot muassasalarining ilmiy va rahbar xodimlari mehnatiga haq to'lash va ularni moddiy rag'batlantirish miqdorlari va shartlarini, Markazning boshqa xodimlariga esa O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasiga idoraviy mansub muassasalar uchun belgilangan mehnatga haq to'lash va moddiy rag'batlantirish shartlarini tatbiq etadi.

V. Korobeynikov shunday xulosaga keladi: «Jamoatchilik fikri -ijtimoiy ongning shunday kurinishiki, unda ijtimoiy manfaat, qiziqishlarni ko'zlaydigan, voqelikning dolzarb kurinishlarini yaxlit xolda sotsial guruxlar xalq tomonidan baxolanishi aks etadi»

Aristotelning jamoatchilik fikri xakidagi nuqtai nazari demokratik an'analardan xoli emas. U uzining «Siyosat» asarida turli ishlarni muxokama kilganda aloxida kishi mukammallikdan yirokligini tan olar ekan, u ko'pchilikning qobiliyatiga e'tibor beradi, xususan shunday deydi: «musiqiy va nazmiy asarlar xakida birovlar bir tomoni xakida muxokama qilsalar, boshkalar ikkinchi tomoni xakida muloxaza yuritadilar, xamma birgalikda butunlay olib muxokama kiladi». SHuningdek uni boylikka ega bo'lmagan va ajratib turadigan xislatlarga ega bo'lmagan erkin fukarolar ommasi nima ustidan yuqori hokimiyatga ega bo'lishi kerak degan savol xam o'ylantirardi. Bir tomondan bundaylarni yuqori lavozimlarga tayinlash xavfli... ular yo adolatsizlik yoki xatolikka yo'l quyishlari mumkin. Ikkinchi tomonda hokimiyatga aralashishga chetlatish xam xavfli: davlatda ko'p kishilar siyosiy huquqlardan maxrum bo'lsa, qashshoqlar ko'p bo'lsa, bunday davlat, shubxasiz, adavotli kishilar bilan tulib ketgan bo'lar edi deya aytadi .

Jamoatchilik fikri - ijtimoiy voqealarga, turli guruhlar, tashkilotlar va ayrim shaxslar faoliyatiga bo'lgan yashirin yoki oshkora munosabatlarni o'z ichiga oluvchi ommaviy ong shakli bo'lib, ijtimoiy masalalarni ma'qullash yoki qoralashda namoyon bo'ladi, individlar, ijtimoiy guruhlar xatti-harakatini va ijtimoiy munosabatlarda muayyan me'yorlarni belgilaydi

Natija va muhokama. «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o'rganish markazi — o'zbekiston Respublikasidagi xukumatga qarashli bo'lmagan (nodavlat) ilmiy tadqiqot muassasasi. 1997-yil 25-iyunda tuzilgan. Asosiy vazifalari: inson huquqlari va erkinliklariga rioya qilinishi, siyosiy, huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish muammolari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar rivojining boshqa dolzarb masalalari bo'yicha jamoatchilik fikrini o'rganish; shu borada so'rovlar o'tkazish, so'rov yakunlarini umumlashtirish va taxlil etish. Markaz o'zbek, rus, ingliz tillarida «Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari» jurnalini nashr etadi. Jamoatchilik fikri monitoringini, turli marketing va boshqa amaliy tadqiqotlarni o'tkazish; hukumat va nohukumat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar, o'quv markazlari, ilm-fan vakillari

ishtirokida munozara, davra suhbatlari, anjumanlar o'tkazish va shu kabilar markaz faoliyatining asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Markazda sotsiologik tadqiqotlarni rejalashtirish, ekspertiza va taxlil, konkret sotsiologik tadqiqotlarning sotsiologik monitoringi, ishlab chiqarish-texnika, axborot va marketing bo'limlari bor.

Ijtimoiy fikr» markazi telefon va Internet tarmog'i orqali ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy iqtisodiy va mamlakatimiz hayotining boshqa yo'nalishlariga doir dolzarb joriy masalalar yuzasidan aholi o'rtasida so'rovlar o'tkazishni boshlaydi. Bu O'zbekiston prezidentining 2019 yil 22 fevraldagi qarorida ko'zda tutilgan. Jamoatchilik fikri – ommaning, aholi ko'pchilik qatlamining voqea-hodisalarga, ijtimoiy jarayonlarga nisbatan munosabatini ifodalovchi fikrlari, g'oya, qarash va tasavvurlari majmuini ifoda etadigan tushuncha.

Jamoatchilik fikri ijtimoiy hayot ta'sirida stixiyali shakllanib borishi yoki siyosiy tashkilotlar va mafkuraviy muassasalarning omma ongiga ta'sir ko'rsatishi natijasida maqsadga muvofiq o'zgarib borishi mumkin. U ijtimoiy ongning o'ziga xos umumlashgan ifodasi sifatida, alohida fikrlarning o'zaro almashinuvi, boyishi va uyg'unlashib borishi natijasida yuzaga keladi. Jamoatchilik fikri aqliy, hissiy va irodaviy jihatlarni uzviy birlikda ifodalaydi va turli tarzda namoyon bo'ladi. Birinchidan, voqealarga ma'naviy munosabat sifatida. Bunda voqealarni baholovchi fikrlar keng jamoatchilik tomonidan biror-bir tarzda e'tirof etiladi. Ikkinchidan, g'oyaviy-amaliy munosabat sifatida. Unda hissiy va irodaviy istaklar, intilish va niyatlar ommalashadi, jamoatchilikni amaliy faoliyatga undaydi. Uchinchidan, amaliy munosabat sifatida. Bunda kishilar voqea va jarayonlarga bo'lgan munosabatlarini o'z harakatlari bilan namoyon etadilar.

Aql markazlari-faoliyati davomida muhim ijtimoiy-siyosiy masalalar yuzasidan tadqiqot o'tkazish va ekspertlik baholash yordamida takliflar ishlab chiqish bilan shug'ullanuvchi mustaqil tahliliy tashkilotlardir. Bu kabi tahliliy tadqiqot institutlari jamoatchilik fikrini shakllantirgan holda davlat tomonidan islohotlarni ishlab chiqish va amalga oshirish hamda qarorlar qabul qilishga ko'maklashadi. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlar qarorlar qabul qilishda jamoatchilik fikrini inobatga olish, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish va ijtimoiy, iqtisodiy hamda siyosiy masalalarda istiqbolni belgilashda mustaqil "aql markazlari"ga murojaat qiladi. Bugungi kunda dunyo bo'ylab turli yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borib, tahliliy ma'lumotlarni ishlab chiquvchi 15 mingga yaqin aql markazlari faoliyat yuritmoqda. Jumladan, O'zbekistonda ham so'nggi yillarda shu kabi tahliliy institutlarga, ularning davlat siyosatini amalga oshirishdagi rolini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. "Yuksalish" umummilliy harakati tomonidan 2020-yilda mamlakatda faoliyat olib borayotgan "aql markazlari"ning Top-15 taligi e'lon qilingan edi.

2023-yildagi reytingdan esa bu O'zbekistonning 20 ta yetakchi aqil markazlari o'rin oldi. Mazkur reyting O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan tahlil markazlarining rasmiy veb-saytlari, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalari, ular tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar va tahliliy maqolalari, xalqaro ilmiy nashrlarda iqtibos keltirilgan tahliliy ishlari va mustaqil ekspertlarning fikri asosida shakllantirildi. Ro'yxatga birinchi marta quydagilar kiritildi: Barqaror rivojlanish markazi; Demokratik jarayonlarni tahlil qilish markazi, "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish markazi, Qonunchilik va huquqiy siyosat institute, Markaziy Osiyo xalqaro institute, "Oila va xotin-qizlar" ilmiy tadqiqot institute, O'zbekistonda ochiqlik va shaffoflik tahliliy markazi, Huquqni muhofaza qilish akademiyasi. Bu kabi markazlarning mamlakatimizda tashkil etishi va faoliyat yuritilishi albata quvonarlidir.

Xulosa Xulosa qilib aytadigan bo'lsak jamoatchilik fikrini o'rganish markazlar hozirgi kunda axolini ijtimoiy -siyosiy ,ijtimoiy iqtisodiy ,madaniy rivojlanishi va aholini ijtimoiy fikri haqida axborat bermoqda. Bu kabi markazlar va tadqiqotlar albata o'z samarasini ko'rsatadi. Hozirgi davrda jamoatchilik fikrini tizimli va keng ko'lamda o'rganish dunyoning rivojlangan mamlakatlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayotning ajralmas qismiga aylangan. Uning yordamida turli ijtimoiy dasturlar va tadbirlar olib boriladi va samaradorligi aniqlab beriladi. O'zbekistonda "Ijtimoiy fikr" jamoatchilik fikrini o'rganish markazining o'z faolligi mamlakatimizda bu sohadagi ishlarga katta imkoniyatlar yaratdi deyishimiz mumkun.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy fikr tarixidan. – T.: Fan, 1995.
2. Sotsiologik tadqiqot metodi va texnikasi. – T.: ToshDU, 1999.
3. Sotsiologiya tarixi. – T.: ToshDU, 1999.
4. Sotsiologiya. Ma'ruzalar matni. (Karimova V. tahriri ostida). – T., 2000.
5. https://yumh.uz/uz/news_detail/615
6. http://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/11/20/NamDU-ARM-14375-Jamoatchilik_fikri_sotsiologiyasi.pdf

INFORMATIKA TA'LIMINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA O'QITISH TAMOYILLARI

Matkarimova Nazokat Yuldashevna

*Urganch Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi
axborot texnologiyalari fan o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish asosida informatika fanini o'qitish samaradorligini oshirish, o'quv dargohlarida informatika fanini o'qitishni davr talablari darajasida amalga oshirish imkonini beradigan obyektiv shart-sharoitlarning yaratilishi, maqsad va vositalar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogika, texnologiya, informatika, informatika fani, pedagogik texnologiyalar, davlat ta'lim standartlari.

KIRISH

Axborotlashgan jamiyat – jamiyatning ko'pchilik a'zolari axborot, ayniqsa, uning oliy shakli bo'lmish bilimlarni ishlab chiqish, saqlash, qayta ishlash va amalga oshirish bilan band bo'lgan jamiyatdir. Axborot texnologiyasi biror ob'ekt, jarayon yoki hodisaning holati haqidagi axborotlarni to'plash, qayta ishlash va uzatishni amalga oshiruvchi jarayondir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ishni bunday tashkil etish axborotlar almashinuvini tezlatishdan tashqari kerakli axborotni izlash, qayta ishlash va foydalanishni osonlashtiradi. Bundan tashqari axborotning ustida bajarilayotgan ishlar sifatli bajariladi. Biror masalani kompyuterda hal qilish kerak bo'lsa, masalani dastlab 38 yechish ketma – ketligini so'z yoki grafik shaklda yoziladi, ya'ni masalaning algoritmi tuziladi. Masalaga tuzilgan algoritmnı kompyuter tushunadigan ko'rsatmalar va qonun - qoidalar asosida yozish dastur deb ataladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari – shaxsiy kompyuterlar va telekommunikatsiya vositalaridan foydalanilgan holdagi zamonaviy muloqotni o'rnatuvchi axborot texnologiyasi hisoblanadi. Texnologiya bu maxsulotni qayta ishlash, yaratish usullari majmuidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda bu borada katta tajriba to'planib, interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. 1996 yildan buyon mamlakatimiz ta'lim tizimi xodimlari o'rtasida interfaol metodlar va ulardan ta'lim jarayonini tashkil etishda foydalanish borasidagi nazariy va amaliy bilimlar targ'ib etib kelinmoqda.

Shu vaktgacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga

o'rgatib kelingan edi. Bunday usul talabalarni mustaqil fikrlash, ijodiy izlanishi va tashabbuskorligini so'ndirar edi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish kundan kunga kuchayib bormokda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan darslar talabalar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlarikeltirib chikarishga qaratilgan.

- Nega va nimani o'qitamiz?
- Qanday o'qitamiz?
- Qanday qilib samarali va natijali o'qitish mumkin?

Kuzatishlarimiz shuni kursatmoqdaki, ayrim o'qituvchilarimiz "Yangi pedagogik texnologiya talabi shu", "Yuvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatayapmiz", "Yuvchi faol, o'qituvchi passiv bo'lishi kerak" - degan bahonalarda o'zlari darslarga tayyorgarliksiz kelmoqdalar. Ular yagivzuni mustaqil o'qib kelishi uyga vazifaqilib topshiradilar va muammolardan osongina qutuladilar.

Aslida esa, innovatsion pedagogik texnologiya asosida dars olib boradigan o'qituvchi-muallim tinib – tinchimasligi, o'z ustida muntazam ishlashi, yangi adabiyotlar, metodik adabiyotlar va maqolalar tajribalar bilan tanishib borishi, ijodiy izlanishi zarur. Innovatsion pedagogik texnologiya asosida darslarda o'qituvchi ham, talaba xam faol ishtirok etilishi talab qilinadi.

Pedagogik texnologiyaning boshqaruvchanligi shundan iboratki, bunda ta'lim jarayonini rejalashtirish, tashhis qilish, natijalash, tuzatish kiritish imkoniyatlari mavjud. Bunda ta'limdan kutilgan natijaga erishiladi, vaqt tejaladi, bu esa pedagogik texnologiyaning samaradorligi demakdir. Pedagogik texnologiyaning tasdiqlanuvchanligi — ishlangan model boshqa pedagoglar qo'llaganda ham xuddi o'shanday samara-natija berishi kerakligini bildiradi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tadbiq etilsagina, ta'lim samarasi yangi bosqichga ko'tariladi.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammolarni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan anchasamarali natijani kafolatlay oladigan shakl, usul va texnologiyalar.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol usullardan foydalaniladi.

Interfaol – o'zaro harakat qilmoq va o'zaro bahslashish demakdir.

Informatika fanini o'qitishda qaysi innovatsion shakl, usul vavositlarni qo'llab kelmoqdamiz?

- Aqliy hujum;
- Kichik guruhlarda ishlash;
- Bahs — munozara.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarida qo'llaniladigan usullar:

«Aqliy hujum», «Klaster», «Qarorlar shajarasi», «3/3, 4/4, 5/5,...» metodi, «Rasmlarni to'g'ri joylashtir», «Videotopishmoq», «Zakovatli zukko», «Qarama-qarshi munosabat», «Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim.», «Zinama-zina», «Rolli o'yinlar», «Ishchanlik o'yini», «Musobaqa o'yinlari», «Sahna ko'rinishi», «Teatrlashtirish», «Mozaika o'yini».

XULOSA VA MUNOZARA

Ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan informatika fanini o'qitish samaradorligini oshirishga qaratilgan maqsadning ijobiy natija berishi bu yo'lda bir qator pedagogik vazifalarning bajarilishini talab etadi. Bizning fikrimizcha, ular quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim muassasalarida informatika fanini o'qitishni davr talablari darajasida amalga oshirish imkonini beradigan ob'ektiv shart- sharoitlarning yaratilishi.
2. Informatika fani o'qituvchilarining mustaqil bilim va pedagogik mahoratlarini oshirib borishlari uchun sharoit yaratish.
3. Informatika fani o'qituvchilariga zamonaviy pedagogik texnologiya nazariyasi mazmuni xususida ma'lumotlar berishga erishish.
4. Informatika fani o'qituvchilarida informatika fanini o'qitish jarayonidagi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish borasidagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish.
5. O'qituvchilarda informatika fanini o'qitishni tashkil etishga nisbatan yangicha, texnologik yondashuvni rivojlantirish.
6. Ta'lim muassasalarida erishilgan informatika fanini o'qitish samaradorligining mavjud darajasini tahlil etish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ikromova X.Z. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari. – T.: YuNESKO, 2014.
2. Imamov E.Z., Fattaxov M. Axborot texnologiyalari. – T: "Moliya", 2012.
3. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T., 2013.
4. Golish S.V. Ta'limning faol usullari: mazmuni, tanlash va amalga oshirish. Ekspress-qo'llanma. – T.: O'MKHT rivojlantirish instituti, 2011.

АХОЛИ ОМОНАТЛАРИНИ ЖАЛБ КИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИ

Qurbonov Turdimurod

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Bank ishi fakulteti Ban-51 Uguruhi talabasi

Аннотация: Мақолада Аҳоли омонатларини уларнинг иқтисодий тизимдаги аҳамияти, тижорат банклари ва молиявий институтларнинг бу жараёндаги роли ўрганилган. Ишда омонатларни жалб қилишнинг анъанавий ва замонавий усуллари ўзаро таққосланиб, замонавий усулларнинг афзалликлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Аҳоли омонатлари, замонавий усуллар, интернет-банкнинг, мобил банкнинг, онлайн депозитлар, тижорат банклари, рақамли технологиялар, маркетинг стратегиялари, фоиз ставкалари, молиявий ресурслар, банк ишончи, халқаро тажриба, инновацион молиявий хизматлар.

Аннотация: Изучена роль вкладов населения в экономической системе, а также роль коммерческих банков и финансовых институтов в данном процессе. В работе проведено сравнение традиционных и современных методов привлечения вкладов, проанализированы преимущества современных подходов.

Ключевые слова: Вклады населения, современные методы, интернет-банкнинг, мобильный банкнинг, онлайн-депозиты, коммерческие банки, цифровые технологии, маркетинговые стратегии, процентные ставки, финансовые ресурсы, доверие к банку, международный опыт, инновационные финансовые услуги.

Abstract: The role of household deposits in the economic system, as well as the role of commercial banks and financial institutions in this process, has been studied. The paper compares traditional and modern methods of attracting deposits and analyzes the advantages of modern approaches.

Key words: Household deposits, modern methods, internet banking, mobile banking, online deposits, commercial banks, digital technologies, marketing strategies, interest rates, financial resources, bank trust, international experience, innovative financial services.

Кириш

Бугунги кунда аҳолининг молиявий хизматлардан фойдаланиш даражасини ошириш иқтисодийотни ривожлантиришнинг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Банклар ва молиявий институтлар аҳоли омонатларини жалб

қилиш орқали кредитлаш имкониятларини кенгайтириди, бу эса иқтисодий фаолиятни рағбатлантиради. Шунга қўшимча, халқаро тажриба шуни кўрсатадики, инноватив ва замонавий ёндашувлар мижозларни жалб қилишда самарали восита ҳисобланади.

Президентининг «Аҳолининг омонатларини жалб қилиш бўйича республика тижорат банклари ўртасида танлов ўтказиш тўғрисида» ги Қарорига мувофиқ республика тижорат банклари ўртасида 2015 йил якунларига кўра аҳоли бўш пул маблағларини банклардаги омонатларга жалб қилиш бўйича танлов ўтказилди. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг матбуот хизмати хабарига кўра, танловда жами 26 та тижорат банкнинг 854 та филиали, 4 295 та мини-банки ҳамда махсус кассалари иштирок эди. Танлов ғолибларини тантанали тақдирлаш маросими Ташкилий қўмита раиси– Республика Марказий банки раиси Ф.Муллажонов бошчилигида Ўзбекистон банклари Ассоциациясида бўлиб ўтди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган тижорат банклари миллий ҳамда чет эл валютасида чекланмаган миқдорда ва муддатларда 250 дан ортиқ омонат турини аҳолига таклиф этмоқда. Депозитга қўйилаётган маблағларнинг миқдори охириги беш йилда 3,6 маротабага, 2015 йилда эса 28 фоизга ошди. Ўзбекистонда аҳоли омонатларини жалб қилишда замонавий усуллар қўлланилмоқда. Тижорат банклари рақобат муҳитини яхшилаш ва мижозлар учун қулайлик яратиш мақсадида янги маҳсулот ва хизматларни жорий этмоқда. 2024 йил бошига келиб, тижорат банклари депозит қолдиқларининг таркибида талаб қилиб олингунча депозитлар улуши 36% ни, жамғарма депозитлари 10% ни ва муддатли депозитлар 54% ни ташкил этди. Бу кўрсаткичлар банклар ўз депозит сиёсатларини такомиллаштириб, мижозларнинг эҳтиёжларига мос равишда шакллантираётганини кўрсатади.

Аҳоли омонатларини жалб қилиш – бу иқтисодий тизимнинг барқарор ривожланишини таъминловчи муҳим жараёндир. Ҳозирги кунда тижорат банклари ва молиявий институтлар аҳоли маблағларини жалб қилишда замонавий ва инновацион усулларни қўллаб, хизмат кўрсатиш сифатини оширишга катта эътибор қаратмоқда. Бу жараёнда рақамли технологиялар, мобил илова ва интернет-банкнинг каби воситалар кенг оммалашиб, омонатчилар учун қулай ва ишончли шарт-шароитларни яратади. Ўзбекистонда банк-молия тизимини рақамлаштириш бўйича ишлар фаол олиб борилмоқда. Бу жараёнда аҳоли омонатларини жалб қилишда анъанавий ёндашувлардан ташқари замонавий усулларнинг жорий этилиши банк тизими самарадорлигини оширади. Айниқса, рақамли технологиялар, блокчейн ва

маркетинг стратегийалари орқали мижозларга қулай шарт-шароит яратиш ҳозирги шароитда катта аҳамият касб этади.

- Замонавий омонат жалб қилиш механизмларини ўрганиш;
- Анъанавий ва замонавий усулларнинг солиштирма таҳлилларини ўтказиш;
- Ўзбекистон тажрибасини халқаро амалиёт билан солиштириш ва таклифлар ишлаб чиқиш.

1. Аҳоли омонатларини жалб қилишнинг мавжуд усулларини таҳлил қилиш.
2. Рақамли технологиялар асосида яратилган хизматларни ўрганиш.
3. Ўзбекистон банк тизимидаги инноватив ёндашувларни аниқлаш.
4. Замонавий усулларнинг афзаллик ва камчиликларини таҳлил қилиш.

Ушбу курс иши аҳоли омонатларининг иқтисодий аҳамияти, уларни жалб қилишда қўлланилаётган анъанавий ва замонавий усулларнинг таҳлиliga бағишланган. Шунингдек, замонавий усулларнинг афзалликлари, халқаро тажриба ва Ўзбекистон молия тизимидаги замонавий ўзгаришлар таҳлил қилинади.

Адабиётлар шархи

Аҳоли омонатларининг моҳияти ва вазифалари

Аҳоли омонатлари – бу фуқароларнинг тижорат банкларига ишониб топширган маблағлари бўлиб, банklar томонидан иқтисодий фаолиятни молиялаштириш учун ишлатилади.

Вазифалари:

1. банklarга ресурсларни таъминлаш.
2. аҳолининг пул маблағларини сақлаш ва кўпайтириш.
3. иқтисодий ривожланишга ҳисса қўшиш.

Омонат турлари ва уларнинг хусусиятлари

1. Муддатли омонатлар: Аниқ муддатга ва юқори фоиз ставкаси билан қабул қилинади.

2. Жамғарма омонатлари: Маблағларни босқичма-босқич тўлдириб бориш мумкин.

3. Онлайн омонатлар: Интернет орқали масофадан туриб очилади.

4. Валюта омонатлари: Хорижий валютада қўйиладиган омонатлар.

Банк тизимида анъанавий усуллар узоқ йиллардан бери асосий восита сифатида фойдаланиб келинади:

1. Муддатли депозитлар:

- Мижозлар ўз маблағларини белгиланган муддатга кўяди ва юқори фоиз ставкаларидан фойдаланади.

- Камчилиги: мижоз учун қаттиқ муддат ва қатъий шартлар ноқулайлик туғдириши мумкин.

2. Фоиз ставкалари орқали рақобат:

- Банклар омонатчиларни жалб қилиш учун юқори фоиз ставкаларини таклиф қилади.
- Камчилиги: бундай рақобат банкларнинг даромадлилигига салбий таъсир қилиши мумкин.

3. Реклама ва савдо ваколатхоналари орқали мижоз жалб қилиш:

- Банклар мижозларга ўз хизматларини тушунтириш учун анъанавий маркетинг воситаларидан фойдаланади.
- Камчилиги: замонавий мижозлар учун етарли эмас.

2.2. Замонавий усулларни кўриб чиқиш

Бугунги кунда инновацион технологиялар ва маркетинг ёндашувлари аҳолининг омонат қўйиш фаолиятини осонлаштиришга ёрдам бермоқда. Қуйида замонавий усуллар таҳлил қилинади:

1. Рақамли банк хизматлари

- Мобил банкинг: мижозлар ўз депозитларини бошқариш учун иловалар орқали масофадан фойдаланади. Масалан, “Humo” ва “UzCard” тизимларининг мобил иловалари.
- Биометрик тизимлар: мижозлар шахсий идентификация технологиялари орқали хизматлардан фойдаланади.

2.3. Халқаро тажриба

Бир қатор ривожланган давлатларда, масалан, АҚШ, Европа Иттифоқи давлатлари ва Жанубий Кореяда, замонавий молиявий технологиялар кенг қўлланилмоқда. Мобил ва интернет-банкнинг хизматлари орқали омонатларни жалб қилишнинг юқори даражада ўсиши кузатилмоқда.

- Сингапур: DBS Bank онлайн депозит хизматларини жорий этиш орқали мижозлар базасини кенгайтирган.
- Германия: N26 каби рақамли банклар мижозларга қулай интерфейс ва тезкор хизматлар тақдим этмоқда.
- АҚШ: Bank of America ва Wells Fargo омонатчилар учун сунъий интеллектга асосланган хизматларни жорий этган.

2.4. Ўзбекистон тажрибаси

Ўзбекистонда рақамлаштириш жараёнлари фаол олиб борилмоқда:

- 2023-йилда Ўзбекистонда аҳоли омонатларининг ҳажми 20% га ошди.
- Тижорат банкларининг жами 300 дан ортиқ омонат маҳсулотлари таклиф этилмоқда.
- Humo ва UzCard тизимлари: Депозит ҳисобларини онлайн бошқариш учун мобил иловалар жорий қилинди.

- Тижорат банклари лойиҳалари: Масалан, Ипотека Банк ва Миллий Банкнинг рақамли хизматлари орқали омонатлар бошқарилмоқда.

2.5. Замонавий усулларнинг афзалликлари

1. Қулайлик ва тезкорлик: Масофадан туриб хизмат кўрсатиш усуллари мижозларга вақт ва ресурсларни тежаш имконини беради.

2. Ҳар томонлама хавфсизлик: Рақамли технологиялар ахборот хавфсизлигини таъминлайди.

3. Кенг қамровли аудитория: Интернет ва мобил алоқа орқали банклар аҳолининг кенг қатламларига етиб бориши мумкин.

4. Ишонччилик: Замонавий усуллар орқали банклар мижозларга янада шаффоф ва ишончли хизмат кўрсатади.

Рақамли технологиялар ва бонус тизимлари аҳоли омонатларини сезиларли даражада оширди.

Хулоса ва таклифлар

- Замонавий технологиялар омонатчиларни жалб қилишнинг энг самарали воситаси ҳисобланади. Ўзбекистон банклари замонавий усуллар орқали аҳолининг ишончини қозониб, омонатларни кўпайтирмоқда.

- Банклар анъанавий усулларни янги ёндашувлар билан бирлаштириши керак.

Тавсиялар:

1. Рақамли платформаларни ривожлантириш: Мобил иловалар ва онлайн банкинг хизматларини такомиллаштириш.

2. Инновацион маҳсулотлар таклиф қилиш: Валюта депозитлари ва мослашувчан фоиз ставкаларга эътибор қаратиш.

3. Маркетинг стратегияларини диверсификация қилиш: Ижтимоий тармоқлардан самарали фойдаланиш.

4. Халқаро тажрибаларни татбиқ этиш: Илғор банк технологияларини Ўзбекистонга мослаштириш.

Фойдаланиш мумкин бўлган замонавий усуллар

1. Fintech иловалари:

Мисол: PayMe, Click каби маҳаллий иловалар билан омонатни бошқариш имкониятлари.

2. QR-кодли хизматлар:

Депозит операцияларини тезкор амалга ошириш учун.

3. Мижозларга мослаштирилган ечимлар:

Ҳар бир мижоз учун мослаштирилган фоиз ставкалари ва шартлар.

4. Рақамли мижоз тажрибаси:

Банклар билан масофадан хизмат кўрсатиш тизимлари.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг расмий сайти
 - Веб-сайт: <https://www.cbu.uz> (<https://www.cbu.uz/>)
 - Манбада банк тизимида доир қонунчилик ҳужжатлари, омонат турлари ва банк хизматлари тўғрисидаги маълумотлар келтирилган.
 2. Халқаро молиявий институтларнинг тадқиқотлари
 - Жаҳон банки (World Bank): Молиявий инклюзивлик ва рақамли молиявий хизматларни ривожлантириш ҳақидаги ҳисоботлар.
Веб-сайт: <https://www.worldbank.org> (<https://www.worldbank.org/>)
 - Халқаро валюта жамғармаси (IMF): Замонавий банк технологиялари ва омонатларни жалб қилиш механизмлари.
Веб-сайт: <https://www.imf.org> (<https://www.imf.org/>)
 - Азия тараққиёт банки (ADB): Молиявий технологияларнинг ривожланиши ва омонатчиларга таъсири ҳақидаги ҳисоботлар.
Веб-сайт: <https://www.adb.org> (<https://www.adb.org/>)
 3. Иқтисодиёт ва молия соҳасидаги илмий журналлар
 - “Молия ва банк иши”
 - Ўзбекистондаги банк тизими ва омонатларнинг иқтисодий аҳамияти тўғрисидаги мақолалар.
• Веб-сайт: <https://mf.uz> (<https://mf.uz/>)
 - “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар”
 - Рақамли банкинг ва молиявий инновациялар ҳақидаги мақолалар.
• Веб-сайт: <https://journal.economics.uz> (<https://journal.economics.uz/>)
 - “Journal of Banking & Finance”
 - Халқаро миқёсда омонатларни жалб қилиш ва молиявий технологияларни таҳлил қилишга бағишланган мақолалар.
 4. Қонунчилик ҳужжатлари ва маҳаллий манбалар
 - “Ўзбекистон Республикасининг банклар тўғрисида” қонуни:
 - Аҳоли омонатлари ва банк фаолиятини тартибга солувчи асосий қонун ҳужжати.
• Манба: LexUZ қонунчилик базаси. (<https://www.lex.uz/>)
 5. Халқаро журналлар ва тадқиқотлар
 - “Journal of Finance”
 - Банклар учун рақамли платформаларнинг аҳамияти ҳақида.
 - OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development): Рақамли иқтисодиёт ва молиявий инклюзивлик бўйича таҳлиллар.
Веб-сайт: <https://www.oecd.org> (<https://www.oecd.org/>)
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳисоботлари.
Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари.
Тижорат банкларининг расмий сайтларидаги маълумотлар.
“Молия ва банк иши” дарсликлари.
Илмий мақолалар ва интернет манбалари.

BADIIY MATNDA ONOMASTIK BIRLIKLAR LINGVOPOETIKASI**Ruziyeva Sabina Baxri qizi***SamDChTI Sharq tillari fakulteti**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi**3-bosqich 2223-guruh talabasi**S65273057@gmail.com**+998979156400*

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy matnlardagi onomastik birliklardan bo'lgan antroponimlar tahlil qilinadi va bular orqali yozuvchining o'quvchiga yetkazmoqchi bo'lgan informatsiyasi, estetik jihatlari lingvopoetik usulda ochib beriladi.

Kalit so'zlar: allyuziya, estetik vazifa, onomastik birlik, antroponim

“Til fikrning bo'laklarga bo'lingan holdagi ifodasi, fikr esa tushunchalarning bog'lanishidir. Shunga qaramay, inson tili faqat bog'lanayotgan tushunchalar va ularning mantiqiy davomini ifodalamay, balki so'zlovchining o'z fikriga munosabatini ham ifodalaydi.”[6;44] Bu o'rinda tilning vazifasi qanday so'rog'iga to'xtalib o'tish ham o'rinli bo'ladi. Tilshunoslikka oid zamonaviy adabiyotlarda tilning kommunikativ, ekspressiv, konstruktiv, akkumulyativ vazifalari borligini qayd etishadi. Badiiy asar tili tadqiqida esa uning ayni ekspressiv vazifasi bilan birga badiiy, poetik, stilistik, ritorik, estetik vazifasi kabi tushunchalar ham qo'llanadi.

Har qanday badiiy asarda tilning kommunikativ vazifasi ham reallashadi, ammo estetik vazifasi birinchi o'rinda turadi. Shuning uchun ham lingvistik adabiyotlarda bunga alohida urg'u beriladi. «Badiiy matn har qanday noadabiy matndan farqli ravishda alohida vazifani- kommunikativ vazifa bilan murakkab o'zaro aloqadorlikda namoyon bo'luvchi va matnning o'ziga xos qurilishida hal qiluvchi omil hisoblanuvchi estetik vazifani bajaradi».[7;5] Badiiy matnlarda qo'llanadigan onomastik birliklar faqatgina kitobxonga biror nom to'g'risida ma'lumot berib qolmay, balki yozuvchining o'tkazadigan estetik ma'nolarini ham ifodalaydi. Jumladan, badiiy asarlarda foydalaniladigan antroponimlar obrazning ismi haqida, shuningdek, bu ism orqali uning shaxsiyati haqida ham ma'lumot beradi. Albatta, buni qay yo'lda etish yozuvchining uslubi, mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Adabiyotshunoslikda allyuziya, «badiiy adabiyotda va notiqlik san'atida tarixiy voqea yoki mashhur asarlarga ishora qilishdan iborat stilistik figuralardan biri»[4;27], tushunchasi mavjud. Bunda tarixiy voqealar, mashhur asarlar, diniy mifologik

rivoyatlar va shu kabi keng ommaga ma'lum bo'lgan narsalarga ishora qilish yoki ulardagi turg'un tushunchalarni badiiy matnga olib kirish natijasida intertekstuallik yuzaga keladi. Misol namunasi sifatida Erkin Malikning « Nima qilib qo'yding, Sherzod» hikoyasi tahlilida ko'rishimiz mumkin:

«Ulug'bekni Solijon aka yotgan xonaga olib kirishdi. Ular shu yerda tanishishdi.

- Isming Ulug'bek ekan, Ulug'bek kimligini bilasanmi?- deb so'radi Solijon aka.

- Bilaman, u kishi podsho bo'lganlar, keyin yulduzlarni ko'p o'rganganlar. Men ham yulduzlarni o'rganishni yaxshi ko'raman.

- Qiziq-ku,-dedi Solijon aka,- yulduzlarni qandoq qilib o'rganib bo'ladi?

-Qutb yulduzini bilasizmi?

-Eshitganman,lekin u haqida hech narsa bilmayman.

-Kechasi adashib qolgan odamlar, kemalar hatto qushlar ham Qutb yulduziga qarab yo'llarini aniqlab oladilar,-dedi Ulug'bek.

-Mabodo, sen Cho'lpon yulduzi haqida gapirmayapsanmi?- so'radi Solijon aka.

-Cho'lpon yulduzi boshqa.Qutb yulduzi boshqa.Cho'lpon yulduzi tong mahali ko'rinadi. Qutb yulduzi kechasi bilan bir joyda turadi. Osmondagi hamma yulduzlar uning atrofida aylanadi. Qutb yulduziga qarab boshqa yulduzlarning harakati o'rganiladi.

-Qoyil,-dedi Solijon aka hayratlanib,-ismingga munosib bola ekansan.

Asar qahramonlari dialogi orqali nafaqat Ulug'bek obrazining shaxsiy xususiyatlari, bilimdonligi, balki buyuk mutafakkir Mirzo Ulug'bekka ishora qilganligi, bu bilan bog'liq tarixiy voqealar, ya'ni uning ilmi nujumni o'rganganligini eslatib o'tganining guvohi bo'lamiz.

Shuningdek, bu kabi holatlarni she'riy matnlarda ham uchratishimiz mumkin. Masalan, Abdulla Oripovning «O'zbekiston» qasida ham bir qancha namunalarni ko'rishimiz mumkin:

«Osmon ilmi tug'ilgan ilk bor
Ko'ragoniy jadvallarida.
Qotil qo'li qilich soldi mast,
Quyosh bo'lib uchdi tilla bosh.

Do'stlar ko'kda yulduzlar emas,
U, Ulug'bek ko'zidagi yosh»

Yuqoridagi misralardan ham podshoh, ham olim Mirzo Ulug'bekning noqobil o'g'il Abdulatif tomonidan boshiga tushgan mudhish voqealar o'quvchi ko'z oldiga keladi. Bu kabi misollarni qasidaga ko'plab uchratishimiz mumkin.

Bundan tashqari obraz tasviri borasida ham uning ismi muhim rol o'ynaydi. Biror adabiy qahramon tashqi ko'rinishi, xislatlarini yaqqol namoyon qilishda ham yordam beradi. Abdulla Qodiriyning « Mehrobdan chayon» romanidagi bosh qahramon Anvar va Ra'no ismlari shunchaki tasodifan tanlangan deb ayta olmaymiz. Anvar obrazi ismi jismiga monand - nurli, tolei porloq [2;31] shaxs ekanligi asar voqealari davomida ochib berilgan. Ra'noning go'zalligi ta'rifi dastlab Lola ismli qizga nisbatan qiyoslanib (Lolaning ismi chiroyli bo'lsa-da, o'zi ismichalik go'zal emasligi aytib o'tilgan), so'ngra uning ismi orqali uning chiroyini ko'rsatib beradi:

«Аmmo Ra'noning ismi- jismiga yoxud husniga juda muvofiq tushgan edi. Men rassom emasman. Agar menda shu san'at bo'lg'anda edi, so'z bilan biljirab o'lturmas, shu o'rinda sizga Ra'noning rasmini tortib ko'rsatar, qo'yar, faqat menga Ra'no gulining suvigina ko'proq kerak bo'lar edi.

Bu jumlar orqali Ra'no obrazi adabiy portreti gavdalanadi. Ra'noning go'zalligiga so'z, hatto qalam bo'yog'i ojiz ekanligi, uning siymosini faqat ra'no guli suvi bilan chizish mumkinligini anglab olamiz. Ra'no, haqiqatdan ham ismi husniga monand, ya'ni qizil guldek go'zal, chiroyli, latofatli [2;348]qiz ekanligini anglab olish qiyin emas.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, badiiy adabiyotlarda nomlardan foydalanish bilan kitobxonga estetik ta'sir o'tkazish, shuningdek, qahramonlarning tashqi ko'rinish, shaxsiy fazilat va xususiyatlarini; illatlari hamda noqobilligini obrazli tarzda tasvirlab berish mumkin. Bu usullardan foydalanish, albatta, yozuvchi uslubi va didiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A. Qodiriy. Mehrobdan chayon. □ Toshkent.1994.
- 2.Begmatov E. A. O'zbek ismlari ma'nosi 2-nashr. □ Toshkent.
- 3.Oripov A. Saylanma.- Toshkent. 2018.
- 4.Xatamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha- o'zbekcha izohli lug'ati.- Toshkent. 1979.27-bet.
- 5.Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi.- Toshkent.2008.
- 6.Винокур Г. О. О языке художественной литературе – М.; Высшая школа, 1991. С.44.
- 7.Гореликова М.И., Магомедова Д.М. Лингвистический анализ художественная текста.- М.; Русский язык, 1989. С.5.

TARBIYA FANNING BOLA TARBIYASIDAGI USTUVORLIG JIHATLARI

Andijon viloyati Buloqboshi tuman 1- son kasb-hunar maktabi

Iminova Manzuraxon Inobidinovna

Annotatsiya

Ushbu maqolada tarbiya fanning bola tarbiyasidagi ustuvor jihatlar haqida soʻz yuritilib tarbiya fanining bola tarbiyasidagi ustuvorlik jihatlar aynan ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yoʻnaltirilgan bir qancha foydali tavsiyalar berib oʻtilib shu bilan birga bola tarbiyasining asosiy ustuvor jihati — axloqiy tarbiyani shakllantirishga doir axloqiy qadriyatlar, masʼuliyat, halollik, vatanparvarlik kabi tushunchalar bolaga kichkinaligidan oʻrgatilishi kerakligi toʻgʻrisida bir qancha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit soʻzlar. Tarbiya, axloq, qadriyatlar, bolalar, ustuvorlik, shaxsiyat, madaniy, marifiy;

Annotation. This article talks about the priority aspects of education science in child education, the priority aspects of education science in child education, gives a number of useful recommendations aimed at the successful implementation of these tasks, and at the same time, the main priority aspect of child education is about the formation of moral education. several methodical explanations are given that concepts such as moral values, responsibility, honesty, and patriotism should be taught to the child from an early age.

Key words. Education, ethics, values, children, priority, personality, cultural, educational;

KIRISH Tarbiya fani, ayniqsa bolalar tarbiyasida muhim oʻrin tutadi. Bola tarbiyasi — bu nafaqat axloqiy meʼyorlarni oʻrgatish, balki unga hayotda toʻgʻri yoʻl koʻrsatish, shaxsiyatini shakllantirish, ijtimoiy muhitga moslashish va doimiy ravishda oʻz-oʻzini takomillashtirish jarayonidir. Tarbiya fanining bola tarbiyasidagi ustuvorlik jihatlar aynan ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yoʻnaltirilgan. Quyida tarbiya fanining bola tarbiyasidagi asosiy ustuvor jihatlar haqida soʻz yuritiladi.

1. Axloqiy tarbiya Bola tarbiyasining asosiy ustuvor jihati — axloqiy tarbiyani shakllantirishdir. Axloqiy qadriyatlar, masʼuliyat, halollik, vatanparvarlik kabi tushunchalar bolaga kichkinaligidan oʻrgatilishi kerak. Tarbiya fani bolalarni toʻgʻri axloqiy qarorlar qabul qilishga, oʻz harakatlarining natijalarini tushunishga va ularga masʼuliyat bilan yondashishga oʻrgatadi. Shaxsiyatni shakllantirishda ota-onalar,

o'qituvchilar va tarbiyachilarning axloqiy qadriyatlarni bolaga yetkazishdagi roli juda muhimdir.



1-rasm. Bola tarbiyasi bo'g'inlari

2. Ijtimoiy moslashuv. Bola tarbiyasida muhim jihatlardan biri bu uning ijtimoiy muhitga moslashuvidir. Tarbiya fanining ustuvor yo'nalishlaridan biri bolani ijtimoiy me'yorlarga, odob-axloq qoidalariga va jamoat hayotida faol ishtirok etishga o'rgatishdir. Bola jamiyatda o'z o'rnini topa bilishi, boshqa odamlar bilan muloqot qilishda to'g'ri axloqiy xulq-atvorni saqlashi zarur. Ijtimoiy moslashuv bolaga o'zini hurmat qilish, boshqa odamlarni hurmat qilish va to'g'ri xulq-atvorni shakllantirishga yordam beradi.

3. Intellektual va madaniy rivojlanish. Tarbiya fani bola tarbiyasida uning intellektual rivojlanishiga ham katta e'tibor qaratadi. Bola tarbiyasining maqsadi nafaqat axloqiy va ijtimoiy jihatlarni rivojlantirish, balki uning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otish, dunyoqarashini kengaytirish, madaniyatni o'rganish va insoniyat tarixiga chuqurroq kirishdir. Intellektual rivojlanish bola uchun nafaqat bilim olish, balki dunyoqarashini kengaytirish, uni faol, kritikal fikr yurita olish qobiliyatiga ega bo'lishiga yordam beradi.

4. Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish. Tarbiya fanining yana bir muhim jihati bu bolaning jismoniy rivojlanishi va sog'lom turmush tarzining shakllantirilishidir. Bola uchun jismoniy mashqlarni, sportni, sog'lom ovqatlanishni va to'g'ri uyquni tashkil etish orqali uning jismoniy salomatligi ta'minlanadi. Sog'lom turmush tarzini rivojlantirish bolani faqat jismoniy jihatdan emas, balki psixologik va hissiy jihatdan ham mustahkam qiladi.

5. Mustaqillikni rivojlantirish. Tarbiya fanining yana bir ustuvor jihati bu bola mustaqilligini rivojlantirishdir. Bola o'z xatti-harakatlari va qarorlariga mas'uliyatli bo'lishi kerak. Mustaqillik, o'z-o'zini boshqarish, muammolarga yechim topish, o'ziga ishonchni oshirish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish tarbiyachilarning eng muhim vazifalaridan biridir. Bola mustaqil fikr yurita olish, o'z-o'zini boshqarish va mas'uliyatni his qilish orqali kelajakda muvaffaqiyatli inson bo'lib yetishadi.

6. Ijobiy munosabatlar o'rnatish Tarbiya fani bola tarbiyasida uning ijobiy munosabatlar o'rnatish qobiliyatini rivojlantiradi. Oila a'zolari, do'stlar, o'qituvchilar bilan o'rnatilgan sog'lom munosabatlar, mehr-oqibat, yordamga tayyorlik kabi ijobiy xislatlar bola tarbiyasining asosiy maqsadlaridan biridir. Bolaga do'stlik, mehribonlik, yordam berish va o'zaro hurmatni o'rgatish, ijobiy munosabatlar o'rnatish muhim ahamiyatga ega.

7. Emotsional barqarorlik va stressni boshqarish. Tarbiya fani bolalarning emotsional barqarorligini saqlashda ham katta o'rin tutadi. Bola o'z hissiyotlarini tushunish, ularni boshqarish va stressli vaziyatlarda to'g'ri munosabatda bo'lishni o'rganishi kerak. Stressni boshqarish, hissiy barqarorlik va mashaqqatlarga qarshi turish ko'nikmalarini rivojlantirish bolaning shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.



2-rasm. Ijobiy munosabatlar o'rnatish

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

"Tadqiqotda asosiy usul sifatida so'rovnomalar va intervyu o'tkazishdan foydalaniladi. O'quvchilardan va o'qituvchilardan bola tarbiyasida qo'llanilayotgan metodlar va ularning samaradorligi haqida ma'lumot to'plandi."

3. Tadqiqot obyekti va sub'ekti

Metodologiyada tadqiqot obyekti va sub'ekti aniq ko'rsatilishi kerak. Bu tadqiqot qaysi narsaga yo'naltirilganini belgilaydi.

Obyekt – tadqiqotning tadqiq qilinadigan umumiy sohasini ifodalaydi.

Sub'ekt – tadqiqot obyekti tarkibidagi aniq ko'rib chiqiladigan element yoki hodisadir.

4. Tadqiqotning uslubiy asoslari

Tadqiqotning uslubiy asoslari, ya'ni qo'llaniladigan ilmiy metodologik yondoshuvlar va prinsiplar, metodologiyaning muhim qismidir. Bu yerda siz tadqiqotning ilmiy-uslubiy asoslarini bayon qilassiz.

Misol:

"Tadqiqotda tizimli yondashuv usuli qo'llaniladi, bu usul bola tarbiyasida metodlarning o'zaro bog'liqligini tahlil qilishga imkon beradi. Shuningdek, induktiv va deduktiv yondashuvlar birgalikda ishlatiladi."

5. Tadqiqot jarayoni va bajariladigan ishlanmalar

Tadqiqot qanday bosqichlarga bo'linishini va har bir bosqichda qanday ishlar amalga oshirilishini ko'rsatish zarur. Bu jarayonni batafsil yozish muhim.

Misol:

"Tadqiqot ikki bosqichda amalga oshiriladi:

Birinchi bosqich: Nazariy tahlil. O'quv materiallari va ilmiy manbalar tahlil qilinadi.

Ikkinchi bosqich: Empirik tadqiqot. So'rovnoma, intervyular va kuzatuvlar yordamida bola tarbiyasida qo'llanilayotgan metodlar tahlil qilinadi."

6. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish

Tadqiqot jarayonida qanday ma'lumotlar to'planishi, ular qanday tahlil qilinishi va natijalarga qanday erishilishini ko'rsatish kerak.

Misol:

"Ma'lumotlar so'rovnoma va intervyu shaklida yig'iladi. Yig'ilgan ma'lumotlar statistik usullar yordamida tahlil qilinadi, natijalar esa grafik va diagrammalar orqali taqdim etiladi."

7. Tadqiqot chegaralari va cheklovlari

Tadqiqotning chegaralarini belgilash zarur. Bu yerda tadqiqotning qamrovi, vaqt cheklovlari, foydalanilgan metodlarning cheklovlari va boshqalar ko'rsatiladi.

Misol:

"Tadqiqotda faqat Toshkent shahridagi o'rta maktablarda amalga oshirilgan metodlar tahlil qilinadi. Tadqiqotning cheklovi sifatida faqatgina 5-9 sinflar o'quvchilari va ularning ota-onalari inobatga olinadi."

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI. Ushbu bo'limda, ayniqsa, tarbiya fanining bola tarbiyasiga ta'siri, uni qanday metodlar orqali amalga oshirilishi va ularning samaradorligi haqida aniq va dalilli xulosalar chiqarishingiz kerak.

Natijalar bo'limining tarkibi: Bola tarbiyasida tarbiya fanining ahamiyati tadqiqot davomida tarbiya fanining bola tarbiyasidagi roli o'rganilib, uning ahamiyatiga doir asosiy natijalar keltiriladi. Masalan, tarbiya fanining ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan qanday o'rganilishi va qaysi metodlar samarali ishlashi haqida xulosa chiqariladi.

"Tadqiqot natijalariga ko'ra, tarbiya fani o'qituvchilarga bolalar bilan ishlashda ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni o'rgatishda yordam beradi. Tarbiya metodlari orqali

bolalar o'zaro hurmat, mehr-shafqat va halollik kabi axloqiy xususiyatlarni rivojlantiradilar."

Tarbiya metodlarining samaradorligi: Tadqiqotda qo'llanilgan tarbiya metodlari (masalan, muloqot, interaktiv metodlar, o'yinlar, do'stlik va ijtimoiy vazifalar)ning samaradorligi o'rganiladi. Bu metodlarning bola tarbiyasiga ta'siri, ularning qaysi birlari samarali ishlashi va qaysi sharoitda muvaffaqiyatli bo'lishi haqida ma'lumot beriladi.

"Tadqiqotda, o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalari interaktiv darslar va guruh ishlari orqali yaxshilanishi kuzatildi. So'rovlar va intervyular natijasida, o'qituvchilar bolalar bilan muloqotda o'yin metodlarini qo'llashda ko'proq muvaffaqiyatga erishganliklarini ta'kidlashdi."

Tarbiya fani o'qituvchilari va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik: Bola tarbiyasida tarbiya fanining ota-onalar va o'qituvchilar bilan o'zaro hamkorlikdagi o'rni o'rganiladi. Ushbu hamkorlikning samaradorligi va uning bola tarbiyasiga ta'siri haqida ma'lumotlar keltiriladi.

"Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida o'zaro faol hamkorlik, bola tarbiyasidagi muvaffaqiyatni oshiradi. Maxsus pedagogik uchrashuvlar va seminarlar orqali tarbiya fani metodlarining amaliyotga tatbiq etilishi bola axloqiy qadriyatlarining shakllanishiga yordam berdi."

Tarbiya fanining bola ongiga ta'siri: Tarbiya fanining bolalar ongida qanday o'zgarishlar yuzaga keltirishi, ularning axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlaridagi o'zgarishlar haqida xulosalar chiqariladi.

Bola tarbiyasida tarbiya fanining ta'siri natijasida bolalar o'zlarini boshqalar bilan muomala qilishda yanada ijobiy va hurmatli tutishga moyil bo'ldilar. Tarbiya metodlari orqali bolalarda o'zining va boshqalarning huquq va erkinliklarini hurmat qilish hissi kuchaydi.

Tavsiyalar bo'limining tarkibi:

Tarbiya metodlarini takomillashtirish Tadqiqot natijalariga ko'ra, bola tarbiyasidagi ba'zi metodlar samarali bo'lgan, ba'zilar esa takomillashtirilishi zarur. Shu bois, mavjud metodlarni yanada samarali qilish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

"O'qituvchilar uchun interaktiv metodlarni yanada kengroq qo'llash tavsiya etiladi. Ayniqsa, axloqiy tarbiya bo'yicha guruh ishlarini o'tkazish va bolalar bilan rolli o'yinlarni o'tkazish, bolalar orasida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi."

Tarbiya metodlarini ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshirish: Bola tarbiyasida ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida yanada samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish kerakligi haqida tavsiyalar beriladi. Bu hamkorlik tarbiya metodlarini joriy etish, nazorat qilish va muvofiqlashtirishni osonlashtiradi.

"O'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida muntazam uchrashuvlar tashkil etish, tarbiya fanining metodlarini amaliyotga qo'llash bo'yicha birgalikda ishlash muhim. Bu o'quvchilarni yaxshiroq tarbiyalash va ularning axloqiy xususiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi."

XULOSA VA TAKLIFLAR Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki tarbiya fanining bola tarbiyasidagi ustuvor jihatlari, uning axloqiy, ijtimoiy, intellektual, jismoniy va emotsional rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Shaxsiyatni to'g'ri shakllantirish, mustaqillikni rivojlantirish, ijobiy munosabatlarni o'rnatish va stressni boshqarish — bularning barchasi bolaning hayotda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan asosiy omillardir. Tarbiya fani orqali bu jihatlar har tomonlama rivojlanib, bola jamiyatga foydali va mas'uliyatli a'zo sifatida yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev. Sh. „Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". O'zbekiston 2016
2. Muslimov N. "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" Toshkent 2015 y
3. Musurmonova O. "Umumiy pedagogika" Toshkent 2020-yil.
4. Qilichova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni jismoniy rivojlanishining o'ziga xosliklari. Maktabgacha ta'lim jurnali, 3(Preschool education journal).
5. Qilichova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning rivojlanish yoshi va o'ziga xos xususiyatlari. Maktabgacha ta'lim jurnali, 3(Preschool education journal).
6. Faxriddin B., No'monbek A. ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – C. 333-337.
7. T.M. Poshshaxo 'jayeve. Xizmat ko'rsatish mehnati. 5 - 7 - sinflar uchun o'quv qo'llanma. — T., «O'qituvchi», 1997
8. Xuzriddinovich B. F. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O 'ZO 'ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA'SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – T. 47. – №. 4. – C. 81-87.
9. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. 5. – C. 787-791.

ZAMONAVIY FIZIKA VA UNING KUNDALIK HAYOTIMIZDAGI TUTGAN O'RNI

Norboyeva Moxichexra Daminovna

Surxandaryo viloyati Denov 3-son kasb - hunar maktabi o'qituvchisi

Email.norboyevamoxichexra8@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy fizika va uning kundalik hayotimizdagi tutgan o'rni yuzasida bir qancha malumotlar berilib hozirgi kunda zamonaviy fizika asosida yaratilgan qurilmalar va tizimlar haqida tushunchalar berilgan, shuningdek fizikaning eng ilg'or yutuqlari haqida so'z yuritiladi yani bular **kvantilashuv, lazer texnologiyalari, rentgen nurlari, sun'iy yo'ldoshlar, GPS** larining ahamiyatlilik jihatlari taxlil qilinadi shu bilan birga bularning rivojlantrish uchun tavfsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy, texnologiyalar, rivojlanish, tizimlar, energiya, nisbiylik, tabiat;

Annotation. This article provides some information about modern physics and its role in our daily life, provides an understanding of the devices and systems created on the basis of modern physics, and also talks about the most advanced achievements of physics, such as quantization, laser technologies. The important aspects of satellites, GPS are analyzed, and at the same time, recommendations are given for their development.

Key words. Modern, technologies, development, systems, energy, relativity, nature;

KIRISH Zamonaviy fizika — bu tabiatning eng chuqur va sirli qonuniyatlarini o'rganishga qaratilgan ilmiy soha bo'lib, 20-asrning boshlaridan boshlab, ilm-fanning barcha sohalarini chuqur o'zgartirib yuborgan. U materiyaning, energiyaning va ularning o'zaro ta'sirlarining asosiy prinsiplari haqida yangi qarashlarni shakllantirdi. O'sha davrda fizika fani bilan bog'liq ilg'or nazariyalar, masalan, kvant fizika va nisbiylik nazariyasi, insoniyat uchun yangi dunyoqarashni yaratdi va tabiatning eng kichik, subatomik qismlaridan tortib, butun koinotdagi yirik tizimlargacha bo'lgan hodisalarni tushunishga yordam berdi.

Zamonaviy fizika nafaqat ilmiy tushunchalarni rivojlantirdi, balki kundalik hayotimizga katta ta'sir ko'rsatadigan ko'plab texnologiyalarni yaratdi. Hozirgi kunda biz zamonaviy fizika asosida yaratilgan qurilmalar va tizimlar bilan doimo yuzma-yuz kelmoqdamiz. **Telekommunikatsiyalar, tibbiyot, energiya ishlab**

chiqarish, transport va kosmos texnologiyalari kabi sohalar zamonaviy fizikaning yutuqlari asosida rivojlanmoqda.

Fizikaning eng ilg'or yutuqlari o'zining amaliy ilovalari bilan bizni har kuni o'rab oladi. **Kvantilashuv, lazer texnologiyalari, rentgen nurlari, sun'iy yo'ldoshlar, GPS tizimlari** — buning barchasi zamonaviy fizikaning kashfiyotlaridir. Ushbu texnologiyalar va tizimlar kundalik hayotimizni yengillashtiradi, samaradorligini oshiradi va global muammolarni hal qilishda yordam beradi.



1-rasm. Zamonaviy fizika qarashlari

Kundalik hayotimizda zamonaviy fizikaning amaliy qo'llanilishini ko'rib chiqishda, biz ilgari qo'llab-quvvatlangan, ammo hozirda ajralmas qismga aylangan texnologiyalarni tushunamiz. Masalan, kompyuterlar va internet, ularning ishlashida kvant mexanikasining asosiy printsiplari qo'llaniladi. Shuningdek, tibbiyotda rentgen nurlari va magnit-rezonans tomografiyasi kabi diagnostik vositalar, energoeffektiv qurilmalar va qayta tiklanadigan energiya manbalari, barchasi zamonaviy fizikaning yutuqlari sifatida hayotimizni yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, zamonaviy fizikaning boshqa sohalariga, masalan, **yadro energiyasi, kosmik tadqiqotlar va yangi materiallarni** yaratish kabi sohalarga ham alohida e'tibor qaratish zarur. Ular nafaqat ilmiy kashfiyotlarni keltirib chiqarmoqda, balki ular bizning ijtimoiy va iqtisodiy hayotimizga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yadro texnologiyalari va kosmik tadqiqotlar orqali insoniyat koinotni yanada chuqurroq o'rganmoqda, koinotdagi boshqa sayyoralar va yulduz tizimlari haqidagi bilimlarni boyitmoqda. Bularning barchasi zamonaviy fizikaning muvaffaqiyatli va keng qamrovli qo'llanilishi natijasida imkoniyatga aylanadi.

Zamonaviy fizika har qadamda yangilanishda davom etmoqda. Ilg'or ilmiy kashfiyotlar, masalan, **gravitatsiya to'liqlari, quyosh energiyasining yangi usullari** va **kvant kompyuterlari** kabi yangi texnologiyalar, bizni kelajakdagi kashfiyotlar sari yetaklaydi. Shunday qilib, zamonaviy fizika nafaqat ilmiy sohalarida, balki kundalik hayotimizda ham muhim rol o'ynab, har birimiz uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. **Zamonaviy fizikaning asosiy yo'nalishlari** Zamonaviy fizika ikki asosiy nazariyaga asoslanadi: **kvant fizika** va **nisbiylik nazariyasi**. Bu ikki soha bir-biridan juda farq qiladi, ammo ular bir-birini to'ldirib, dunyodagi tabiiy hodisalarni tushunishimizda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kvant fizika. Kvant fizika materiyaning mikroskopik tuzilishini va uning harakatini o'rganadi. Bu soha, atom va subatomik zarrachalar (masalan, elektronlar, fotonlar, kvarklar)ning xatti-harakatini o'rganadi va bu jarayonlar nafaqat ilmiy dunyoda, balki kundalik hayotda ham o'z ifodasini topadi. Kvant fizikasining asosiy prinsiplari quyidagilar:

- **Superpozitsiya prinsipi:** Bir tizim bir vaqtning o'zida bir nechta holatda bo'lishi mumkin. Bu prinsipi kvant kompyuterlarining ishlashida asosiy o'rinni egallaydi.

- **Entanglement (bog'lanish):** Ikki yoki undan ortiq zarrachaning bir-biriga ta'siri, ularning masofasi qancha uzoq bo'lmasin, o'zaro bog'liq bo'lishi mumkin. Bu xususiyat kvant telekommunikatsiyasi va kvant tarmoqlarini yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Nisbiylik nazariyasi. Albert Eynshteyn tomonidan ishlab chiqilgan nisbiylik nazariyasi ikki asosiy yo'nalishga bo'linadi:

- **Maxsus nisbiylik nazariyasi:** Bu nazariya nur tezligi va eng yuqori tezlik chegaralarini o'rganadi. Masalan, bu nazariyaga ko'ra, tezlik nur tezligiga yaqinlashgan sari, vaqt sekinlashadi, massalar ortadi.

- **Umumiy nisbiylik nazariyasi:** Bu nazariya tortishish kuchini makon va vaqtning egilishiga sabab bo'ladigan hodisa sifatida tushuntiradi. Bu nazariya kosmologiyada va astronomiya sohalarida, shuningdek, yer yuzidagi texnologiyalarni ishlab chiqishda ham keng qo'llaniladi.

Zamonaviy fizikaning kundalik hayotimizga ta'siri.

- **LCD va LED ekranlar:** Bu ekranlarda foydalaniladigan yorug'lik diodlari (LED) va suyuq kristallar (LCD) kvant fizikasining printsiplariga asoslangan. LED chiroqlari fotonlar (yorug'lik zarrachalari)ning chiqarilishiga tayanadi, bu esa ularning yuqori samaradorligi va uzoq muddat ishlashini ta'minlaydi.

- **Optik tolalar:** Internetning yuqori tezlikda ishlashini ta'minlovchi **optik tolalar** yorug'likni (fotonlarni) uzatishga asoslangan. Bu texnologiya kvant mexanikasi va optikaning asosiy tushunchalariga tayanadi.

2. Tibbiyotdagi yutuqlar

Zamonaviy fizikaning tibbiyotga ta'siri beqiyos. **Rentgen nurlari, MRI (Magnit-Rezonans Tomografiya), ultrasonografiya** kabi diagnostik usullar zamonaviy fizika bilimlaridan foydalanib ishlab chiqilgan.

- **Rentgen nurlari:** X-ray yoki rentgen nurlari, materiyaning turli qalinliklaridan o'tar ekan, to'g'ri va aniq tasvirlar hosil qiladi. Bu texnologiya zamonaviy tibbiyotda skelet tizimining kasalliklarini aniqlashda keng qo'llaniladi.

- **MRI (Magnit-Rezonans Tomografiya):** MRI texnologiyasi magnit maydonlari va radioto'lqinlaridan foydalanib, tananing ichki tuzilmasi haqida tasvirlar yaratadi. Bu texnologiya, ayniqsa, miyaning va mushaklarning holatini aniqlashda samarali.

- **Kardiologiyada va onkologiyada yangi yondashuvlar:** Zamonaviy fizika, ayniqsa, yadro fizikasi va elektromagnit maydonlaridan foydalanish orqali, saraton kasalligini erta bosqichda aniqlash va davolashda yordam beradigan yangi tibbiy usullarni yaratishga yordam beradi.

3. Energiya va ekologiya

Zamonaviy fizikaning ekologiya va energiya ishlab chiqarish sohasida ham o'rni beqiyosdir. **Quyosh energiyasi** va **yadro energetikasi** bugungi kunda energiya manbalarining asosiy qismini tashkil qiladi.

- **Quyosh energiyasi:** Quyosh batareyalari fotovoltaik effektga asoslanadi, bu effekt esa fotonlarning materialga ta'sir etib, elektr energiyasini hosil qilishiga tayanadi. Bu texnologiya, masalan, quyosh panellarini yaratishda qo'llaniladi.

- **Yadro energetikasi:** Yadro energetikasi atom yadrosining bo'linishi orqali energiya chiqarishni o'rganadi. Bu texnologiya bugungi kunda ko'plab davlatlarda elektr energiyasi ishlab chiqarishda qo'llanilmoqda, ammo xavfsizlik masalalari hali ham dolzarbdir.

4. Kosmos va fazoviy tadqiqotlar

Zamonaviy fizika kosmosni o'rganish va fazoviy tadqiqotlar sohasida ham katta ahamiyatga ega. **Kosmik apparatlar** va **sun'iy yo'ldoshlar** zamonaviy fizikaga asoslangan texnologiyalar yordamida ishlaydi.



2-рasm.Kosmik fazoviy tadqiqotlar

• **Kosmik missiyalar:** Zaminning tortishish maydonidan tashqariga chiqqan har qanday ob'ekt, masalan, **mars roverlari** yoki **kosmik teleskoplar** nisbiylik nazariyasiga asoslanadi. Kosmosdagi jismoniy qonuniyatlarni tushunish uchun nisbiylik nazariyasining asosiy prinsiplari zarur.

• **GPS tizimi: Global Pozitsionlash Tizimi (GPS)** to'g'ri ishlashini ta'minlash uchun nisbiylik nazariyasining vaqt va makon tushunchalari hisobga olinadi. Bu tizimning aniq ishlashi uchun yuqori tezlikda harakat qilayotgan sun'iy yo'ldoshlarning vaqt sekinlashishi hisobga olinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA NATIJALARI.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — zamonaviy fizikaning kundalik hayotimizdagi ahamiyatini va uning turli sohalardagi amaliy qo'llanilishini chuqur o'rganishdir. Zamonaviy fizika, kvant mexanikasi va nisbiylik nazariyasi kabi ilmiy yo'nalishlar orqali insoniyat yangi texnologiyalarni yaratdi, bu esa o'z navbatida bizning kundalik hayotimizga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqotda fizikaning yirik kashfiyotlarining amaliy sohalarga, masalan, tibbiyot, energiya, kommunikatsiya, transport va kosmos texnologiyalariga qanday tatbiq etilayotgani ko'rsatiladi.

Shuningdek, tadqiqot zamonaviy fizikadan olingan bilimlarning jamiyatga ta'siri va ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni haqida ham ma'lumot beradi. Tadqiqot natijalari yordamida zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirishda ilmiy yutuqlarning qanday yangi imkoniyatlar yaratishini tushunish maqsad qilingan.

Vazifalar Tadqiqotda quyidagi asosiy vazifalar amalga oshiriladi:

Zamonaviy fizika yo'nalishlarini o'rganish: Kvant fizika va nisbiylik nazariyasining asosiy prinsiplari va ularning bugungi ilm-fan va texnologiyalarga

ta'sirini tushuntirish. Bu nazariyalar qanday qilib fizik hodisalarni tushunishimizni, yangi texnologiyalar yaratishimizni shakllantirganini aniqlash.

1. **Zamonaviy fizikaning kundalik hayotdagi o'рни:** Zamonaviy fizika kashfiyotlarining kundalik hayotimizdagi amaliy qo'llanilishini o'rganish, masalan, kompyuter texnologiyalari, tibbiyot, telekommunikatsiyalar va kosmosda qo'llanilishini tahlil qilish.

2. **Fizikaning texnologik inqiloblarga ta'siri:** Fizikaning qanday qilib yangi texnologiyalarni yaratishda va ularning ijtimoiy ahamiyatini oshirishda rol o'ynaganini o'rganish. Bu yerda texnologiyalarning rivojlanishiga zamonaviy fizik nazariyalari qanday turtki berganini ko'rsatish.

3. **Zamonaviy fizikaning ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri:** Fizikaning yangi texnologiyalari va ilmiy yutuqlarining jamiyatdagi turli sohalarga, iqtisodiyotga, shuningdek, insonlarning turmush tarziga qanday ta'sir ko'rsatayotganini aniqlash.

Natijalar Tadqiqot natijalari quyidagilardan iborat bo'ladi:

1. **Zamonaviy fizika tushunchalarining kundalik hayotga tatbiqi:** Tadqiqot davomida, zamonaviy fizikaning kundalik hayotdagi qo'llanilishini ko'rsatadigan bir qancha texnologiyalar va ularning ishlash prinsiplari o'rganiladi. Masalan, kvant kompyuterlari, lazerlar, optik tolalar, rentgen nurlari va boshqa texnologiyalar haqida ma'lumotlar yig'iladi. Bu texnologiyalar qanday qilib insonlarning turmush tarzini yaxshilaydi, ularning ish samaradorligini oshiradi va kundalik muammolarni hal qilishda yordam beradi.

2. **Tibbiyotda zamonaviy fizikaning yutuqlari:** Tadqiqotda zamonaviy fizikaning tibbiyotda qo'llanilishi alohida e'tiborga olinadi. Rentgen nurlari, MRI texnologiyasi va lazerlar yordamida tibbiy diagnostika jarayonlarining qanday rivojlanishi, kasalliklarning erta bosqichda aniqlanishi va davolanishi ta'kidlanadi.

3. **Kosmos tadqiqotlari va yangi energiya manbalari:** Zamonaviy fizika kosmosni o'rganish va energiya ishlab chiqarishda yangi imkoniyatlarni yaratadi. Tadqiqotda, masalan, yadro energiyasi, quyosh energiyasi va kosmik tadqiqotlarning qanday qilib zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya qilinishi o'rganiladi.

4. **Fizika va iqtisodiy rivojlanish:** Tadqiqot natijalari, zamonaviy fizika asosidagi texnologiyalar jamiyatdagi iqtisodiy rivojlanishga qanday ta'sir ko'rsatishi, yangi ish o'rinlarini yaratishi va ijtimoiy farovonlikni oshirishda qanday rol o'ynashi haqida ma'lumot beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki Zamonaviy fizika kundalik hayotimizning turli jabhalariga, jumladan, texnologiya, tibbiyot, energetika, transport va kommunikatsiya sohalariga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Kvant fizikasining va nisbiylik nazariyasining asosida yaratilgan texnologiyalar bizning hayotimizni soddalashtiradi, samarali va xavfsiz qiladi.

Shuningdek, bu sohalarda yirik ilmiy yutuqlar, yangi texnologiyalar va innovatsiyalar o'rganilmoqda, bu esa kelajakda yanada katta imkoniyatlar yaratishi kutilmoqda. Zamonaviy fizikaning kundalik hayotimizga ta'sirini yanada chuqurroq tushunish, bizni nafaqat ilm-fan bilan bog'laydi, balki kelajakda ilm-fan va texnologiyaning yangi ufqlarini ochishda ham yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M. Rahmatullayev “ Umumiy fizika kursi.Mexanika”, Toshkent “o`qituvchi” 1195-yil.
2. P. Habibullayev, A. Boydedayev, A. Bahromov, M. Yuldasheva “ Umumiy o`rta ta`lim maktablarining 8-sinf uchun darslik”, “O`zbekiston milliy ensiklopediyasi”, Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent-2014.
3. <https://phys.org/news> sayti orqali ma'lumotlar olindi
4. Маматкулов, Б. Х. Физика фани маърузаларида ахборот технологияларидан фойдаланиш. Физика фанининг техника соҳасидаги тутган ўрни, 356.
5. Akhmedov, E. R. (2020). Interactive methods for improving students' motivation to study the basis of electrical engineering and electronics. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(8), 309-313.
6. Mamatkulov, B. X. (2022). Development of electronic learning materials in the course of general physics. Экономика и социум, (5-1 (96)), 101-104.
7. Faxriddin B., No'monbek A. ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – C. 333-337.
8. Xuzriddinovich B. F. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O 'ZO 'ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA'SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – T. 47. – №. 4. – C. 81-87.
9. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. 5. – C. 787-791.
10. Qurbonazarov S. et al. ANALYSIS OF THE FUNDAMENTALS OF MATHEMATICAL MODELING OF WHEEL MOVEMENT ON THE ROAD SURFACE OF CARS EQUIPPED WITH ABS //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2024. – T. 4. – №. 8. – C. 45-50

11. Каршиев Фахридин Умарович, Н. Абдуқаҳоров ИЗУЧЕНИЕ
МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В
МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ//<https://www.iupr.ru/6-121-2024>

12. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI
AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL
QILISH VA PARAMETRLARINI O‘RGANISH.

13. Juraeva, N. M. (2022). The role of physics clubs in the development of creativity. Экономика и социум, (6-1 (97)), 130-133.

14. Mustafakulov, A. A., & Akhmadjonova, U. T. (2022). Methodology of organization of independent work of external department students in distance education. Экономика и социум, (5-1 (96)), 141-144.

15. Qulboyev, Z. (2021). Olamni o‘rganishda va texnikaning rivojlanishida mexanikaning ahamiyati. Academic research in educational sciences, 2(9), 366- 369.

16. Axmadjonova, Y. T., Axmadjonova, U. T., & Yaxshiyeva, Z. Z. (2021). Ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 1563-1567.

KOMPYUTERNING QUVVAT SARFINI HISOBLASH TAMOYILLARI

Xolnazarov Fazliddin

Denov 3-son Kasb-hunar maktabi Maxsus fan o'qituvchisi

Email.xolnazarovfazliddin7@gmail.com

ANNOTATSIYA

In this article, several explanations of the principles of calculating the power consumption of a computer are given, enriched with instructions for calculating the power consumption, as well as the reasons why calculating the power consumption of computers and using them in an energy efficient way can help reduce global energy consumption. Instructions are given on the importance of taking measures to use the computer in an energy-efficient manner, for every user and company.

Kalit so'zlar Kompyuter, quvvat, energiya, istemol, global, texnologiya, qurulma;

ANNOTATION

In this article, some information about the role of structural modeling in sewing is given, some important recommendations are given for the development of the future perspective of this modeling, as well as a detailed analysis of the role of structural modeling in sewing and its importance in the industry. at the same time, the development of modeling technologies creates new opportunities for the garment industry and helps it to increase its competitiveness.

Key words Computer, power, energy, consumption, global, technology, construction ;

KIRISH Bugungi kunda kompyuterlar har birimizning kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Ular ish joylarimizda, ta'lim olishda, o'yinlar o'ynashda, tibbiyotda, ilmiy tadqiqotlarda va hatto avtomobillarda ham qo'llaniladi. Biroq, elektron qurilmalarning keng tarqalishi bilan birga ularning energiya sarfi ham ortmoqda. Ayniqsa, kompyuterlarning quvvat iste'moli atrof-muhitga ta'sir ko'rsatadigan eng muhim omillardan biri bo'lib qolmoqda. Kompyuterlarning quvvat sarfini hisoblash va ularni energiya samarador tarzda ishlatish, global energiya iste'molining pasayishiga yordam berishi mumkin.

Barcha elektron qurilmalar, jumladan, kompyuterlar ham o'zining quvvat sarfi bilan bog'liq. Biroq, kompyuterning quvvat sarfini aniqlash oddiy masala emas. Kompyuterlarning ichki komponentlari turli ish rejimlarida turlicha quvvat sarflaydi. Masalan, protsessor (CPU), grafik karta (GPU), xotira (RAM), hard disklar, displeylar va boshqa qurilmalar o'zlarining energiya iste'moliga ega bo'lib, ular birgalikda umumiy quvvat iste'moliga ta'sir qiladi. Kompyuterning umumiy quvvat

sarfini hisoblashda, uning ishlash holatiga (masalan, ish rejimi yoki o'yinda ishlash) qarab, har bir komponentning roli o'zgaradi.

Kompyuterlarning energiya samaradorligi atrof-muhitga, iqtisodiyotga va energiya resurslarining tejanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Elektr energiyasining samarali ishlatilishi faqat pulni tejashga yordam bermaydi, balki chiqindilarni kamaytiradi va tabiiy resurslarni asrashga ko'maklashadi. Shuningdek, kompyuterni samarali ishlatish orqali energiya sarfini kamaytirish, global energiya krizisini engillashtirishga hissa qo'shishi mumkin. Xususan, quvvat sarfini kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish texnologiyalarini ishlab chiqish har bir foydalanuvchi uchun muhim vazifaga aylanishi kerak.

Kompyuterning quvvat sarfini hisoblash esa faqatgina energiya tejashni emas, balki texnologik yangiliklar va samarali boshqaruvni amalga oshirishni ham ta'minlaydi. Kompyuterlar nafaqat ish joylarida, balki uyda ham keng qo'llanilayotganligi sababli, energiya samaradorligini oshirish bo'yicha choralar juda muhimdir. Shunday qilib, kompyuterlarning energiya iste'molining hisoblanishi va samarali boshqarilishi, o'zining texnik va ekologik jihatlaridan tashqari, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham yordam beradi.

Mazkur maqolada kompyuterning quvvat sarfini qanday hisoblash mumkinligini, bu jarayonda muhim bo'lgan komponentlar va ular orasidagi energiya iste'molini tahlil qilishni o'rganamiz. Shuningdek, kompyuterni samarali ishlatish bo'yicha ba'zi usullar va tavsiyalarni ko'rib chiqamiz.



Kompyuterning energiya sarfi, asosan, uning ichki komponentlariga bog'liq. Har bir komponentning quvvat sarfi turlicha bo'lib, ba'zilari eng ko'p quvvat iste'mol qiladi, boshqalari esa juda kam. Quyida kompyuterning asosiy komponentlari va ularning energiya sarfi haqida ma'lumot berilgan.

1. Protsessor (CPU)

Protsessor kompyuterning "miya"si bo'lib, barcha hisoblash jarayonlarini bajaradi. Uning quvvat iste'moli modelga qarab o'zgaradi. Yangi avlod protsessorlar ko'pincha energiya samarali bo'lib, kam quvvat sarflaydi. Masalan, Intel yoki AMD protsessorlarining quvvat sarfi 35W dan 125W gacha bo'lishi mumkin. CPU ishlashda doimiy ravishda yuqori quvvat sarflaydi, ayniqsa ko'p vazifali (multitasking) ishlar yoki og'ir dasturlar ishlatilganda.

2. Grafik karta (GPU)

Agar kompyuterda o'yinlar o'ynaladigan yoki grafik ishlov berish (masalan, video tahriri) kabi yuqori talablar mavjud bo'lsa, grafik karta (GPU) energiya sarfida katta o'rinni egallaydi. GPUlar, ayniqsa, 3D grafikalar yoki ilg'or video ishlov berishda juda ko'p quvvat sarflaydi. Modern o'yin o'ynash yoki dizayn dasturlarini ishlatishda GPUning quvvat sarfi 150W dan 350W gacha bo'lishi mumkin.

3. Disklar (HDD va SSD)

Disklar, masalan, hard disklar (HDD) yoki qattiq holatli disklar (SSD) ham quvvat iste'moliga ega, lekin ularning roli kichikroq. HDDlar ancha ko'proq energiya sarflaydi (taxminan 6-10W), chunki ular mexanik qismlardan foydalanadi. SSDlar esa ancha energiya tejovchi bo'lib, taxminan 2-4W quvvat sarflaydi, chunki ular mexanik qismlarga ega emas va ma'lumotlarni tezroq o'qiydi.

4. Display va Monitor

Kompyuterning displeyi yoki monitorda ham quvvat sarfi mavjud. Ekran turlari (LED, LCD, OLED) va uning o'lchami quvvat iste'moliga ta'sir qiladi. Keng ekranli va yuqori aniqlikka ega ekranlar ko'proq energiya sarflaydi. Masalan, 24 dyuymli LED ekran o'rtacha 20W dan 40W gacha quvvat sarflaydi, bu esa butun kompyuter tizimining umumiy quvvat sarfining 10-15% ini tashkil etadi.

5. Quvvat manbai (PSU)

Kompyuteringizning quvvat manbai (PSU) uning energiya samaradorligini belgilovchi muhim komponentdir. Yaxshi ishlab chiqarilgan PSU quvvatni samarali ravishda taqdim etadi va energiya sarfini kamaytiradi. Kam samarali PSUlar esa ko'proq energiya sarflaydi, bu esa kompyuterning umumiy quvvat iste'molini oshiradi. Yuqori samarali PSUlar (80 Plus sertifikatini bo'lganlar) 80-90% energiyani samarali tarzda taqdim etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI Kompyuterning quvvat sarfini hisoblash bo'lib kompyuterning quvvat sarfini hisoblashda har bir komponentning o'ziga xos energiya sarfi hisobga olinadi. Quyida, kompyuterning asosiy qismlarining energiya iste'moli haqida batafsil ma'lumot beriladi.

1. Protsessor (CPU)

Protsessor (CPU) kompyuteringizning asosiy ishlov beruvchisi bo'lib, barcha hisoblash jarayonlarini bajaradi. U ko'plab hisob-kitoblarni amalga oshirgan sari ko'proq energiya sarflaydi. CPU ning quvvat sarfi uning modeliga va ishlash holatiga bog'liq.

- **Energiyani sarflash koeffitsienti:** Zamonaviy protsessorlar (masalan, Intel Core i7 yoki AMD Ryzen 7) o'rtacha 45W dan 125W gacha quvvat sarflaydi.

- **Energiya tejash texnologiyalari:** Bugungi kunda protsessorlar energiya sarfini boshqarish uchun turli texnologiyalarni qo'llaydi, masalan, **Intel SpeedStep** va **AMD Cool'n'Quiet** texnologiyalari, ular protsessorning quvvat sarfini dastur ish yuklamasiga qarab avtomatik ravishda sozlaydi.

2. Grafik karta (GPU)

Kompyuterning grafik kartasi (GPU) ayniqsa og'ir grafik ishlov berish, o'yinga oid dasturlar yoki video tahrirlash kabi vazifalarda yuqori quvvat sarflaydi. Grafik karta (GPU) kompyuterning ishlashiga katta ta'sir ko'rsatadi va quvvat sarfi uning turiga, ishlash rejimiga va ishlatilayotgan dasturlariga qarab o'zgaradi.

- **Energiyani sarflash koeffitsienti:** Yangi avlod GPUlar, masalan, **NVIDIA GeForce RTX 3080** yoki **AMD Radeon RX 6800 XT**, 300W dan 350W gacha quvvat sarflaydi. O'rtacha GPUlar esa 150W dan 250W gacha quvvat iste'mol qilishi mumkin.

- **GPU samaradorligi:** GPUlar ko'proq energiya sarflaydi, chunki ular grafikalar yaratish va ma'lumotlarni tezda ishlashda yuqori ish quvvatiga muhtoj. Biroq, ba'zi GPUlar energiya samaradorligini yaxshilash uchun **dynamic power scaling** (dinamik quvvat boshqaruvi) funksiyalariga ega.

3. Xotira (RAM)

RAM (random access memory) quvvat iste'mol qiluvchi boshqa muhim komponentdir, lekin uning energiya sarfi boshqa komponentlar bilan solishtirganda nisbatan kamroqdir. RAMning quvvat sarfi uning turiga, hajmiga va ishlash tezligiga bog'liq.

- **Energiyani sarflash koeffitsienti:** Zamonaviy DDR4 RAM modullari o'rtacha 2W dan 5W gacha energiya sarflaydi. Yangi, yuqori tezlikka ega DDR5 modullari esa 4W dan 8W gacha energiya sarflashi mumkin.

- **Tezlik va o'lchamning ta'siri:** RAM tezligini oshirish va uning hajmini kengaytirish, ba'zi holatlarda energiya sarfini ko'paytirishi mumkin, lekin odatda uning ta'siri kompyuteringizning umumiy quvvat sarfiga nisbatan kichik bo'ladi.

4. Disklar (HDD va SSD)

Hard disklar (HDD) va qattiq holatli disklar (SSD) ham kompyuterning energiya iste'moliga ta'sir qiladi, lekin bu komponentlarning quvvat sarfi odatda boshqa komponentlarga qaraganda pastroq.

- **HDD:** Механик qismlar mavjud bo'lib, bu quvvat sarfini oshiradi. O'rtacha HDD 6W dan 10W gacha quvvat sarflaydi.

- **SSD:** SSDlar energiya samarali bo'lib, ular 2W dan 5W gacha quvvat sarflaydi. SSDning samaradorligi yuqori va ular HDDlarga qaraganda tezroq ishlaydi, bu esa umumiy energiya sarfini kamaytiradi.

5. Monitor va Ekran

Monitorlar kompyuterning quvvat sarfini sezilarli darajada oshirishi mumkin, ayniqsa katta ekranli va yuqori aniqlikdagi displeylar. Ekranlarning energiya iste'moli o'lchamiga, yoritish texnologiyasiga (LED, OLED) va ishlash tezligiga bog'liq.

- **LED ekranlar:** LED texnologiyasiga ega monitorlar, o'rtacha 20W dan 40W gacha quvvat sarflaydi. 27 dyuymli LED monitorlar taxminan 25W-30W quvvat iste'mol qiladi.

- **OLED ekranlar:** OLED ekranlar, odatda, LED ekranlarga qaraganda ko'proq energiya sarflaydi, lekin ular sifatli rang va kontrastni ta'minlaydi. Ularning quvvat sarfi o'rtacha 50W atrofida bo'ladi.

6. Quvvat Manbai (PSU)

Quvvat manbai (PSU) kompyuterning barcha komponentlariga energiya taqdim etadi. PSUning samaradorligi uning umumiy quvvat sarfini ta'sir qiladi. Yaxshi PSU, energiyani samarali tarzda taqdim etadi va chiqindilarni kamaytiradi. Keng tarqalgan PSUlar **80 Plus** sertifikatiga ega bo'ladi, bu uning samaradorligini tasdiqlaydi.

- **PSU samaradorligi:** 80 Plus sertifikati bo'lgan PSUlar 80% dan 90% gacha samaradorlikka ega bo'lib, qolgan energiya issiqlik sifatida sarflanadi. Masalan, 500W quvvatga ega PSU 500Wning 400W ni samarali taqdim etsa, qolgan 100W issiqlikka aylanadi.

Компьютерный Жами Quvvat Sarfini Hisoblash

Компьютерный жами quvvat sarfini hisoblashda yuqorida keltirilgan har bir komponentning quvvat iste'mol qilish miqdorini yig'ish kerak. Quyidagi formuladan foydalanish mumkin:

$$P_{jam} = p_{CPU} + p_{GPU} + P_{RAM} + P_{storage} + P_{monitor} + P_{other components}$$

Bu yerda:

- **P_{CPU}:** Protsessorning quvvat sarfi
- **P_{GPU}:** Grafik kartaning quvvat sarfi
- **P_{RAM}:** Xotiraning quvvat sarfi
- **P_{Storage}:** Diskning quvvat sarfi (HDD yoki SSD)
- **P_{Monitor}:** Monitorning quvvat sarfi

• **Other Components:** Boshqa komponentlar (USB qurilmalar, tarmoq kartalari, va h.k.)

Misol tariqasida, agar quyidagi komponentlar bo'lsa:

- CPU: 65W
- GPU: 150W
- RAM: 15W
- SSD: 5W
- Monitor: 30W

$$P_{jam} = 65W + 150W + 15W + 5W + 30W = \mathbf{265W}$$

Shunday qilib, kompyuterning umumiy quvvat sarfi 265W ni tashkil etadi. Agar kompyuter 8 soat davomida ishlasa, jami energiya sarfi:

$$265W \times 8 \text{ soat} = 2.12 \text{ kWh}$$

Bu kompyuteringizning bir kunda sarflagan energiyasini hisoblashga yordam beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki kompyuterlarning quvvat sarfini hisoblash va uni boshqarish nafaqat foydalanuvchilarning xarajatlarini kamaytirish, balki atrof-muhitni himoya qilishga, energiya resurslarini tejashga va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham yordam beradi. Energiya samaradorligini oshirish, o'z navbatida, ekologik ta'sirni kamaytirish va global iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashishda muhim ahamiyatga ega. Kompyuterni energiya tejovchi tarzda ishlatish bo'yicha choralarni amalga oshirish, har bir foydalanuvchi va kompaniya uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, jamiyatimiz uchun yaxshilanishlarni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aripov X.K. va boshq. "Elektronika" O.F.M.J.N. T. 2012 y. 400 b.
2. Fraiden_Dzh. Handbook of "Modern sensors", Sovremennbie datchiki. 2004, New-York, 470 p.
3. Гусев В.Г., Гусев Ю.М. Электроника - Москва.: Высшая школа, 2006г. 342 с.
4. N.R.Yusupbekov va boshq. Texnologik jarayonlarni nazorat qilish va avtomatlashtirish. T.2011, 576 s. 5. Бохан Н.И. и др. Средства автоматики и телемеханики. - М.: Агропромиздат, 1992,
6. Faxriddin B., No'monbek A. ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – С. 333-337.

7.Qurbonazarov S. et al. ANALYSIS OF THE FUNDAMENTALS OF MATHEMATICAL MODELING OF WHEEL MOVEMENT ON THE ROAD SURFACE OF CARS EQUIPPED WITH ABS //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2024. – Т. 4. – №. 8. – С. 45-50.

8.Xuzriddinovich B. F. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O ‘ZO ‘ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA’SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 4. – С. 81-87.

9. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O ‘RGANISH.

10. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 5. – С. 787-791.

11.Каршиев Фахридин Умарович, Н.Абдуқаҳоров ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ//<https://www.iupr.ru/6-121-2024>
https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_15c4798c874a4ddab326a52bd3af34ea.pdf?index=true

12. В. Я. Бочкарев. Новые технологии и средства измерений, методы организации водоучета на оросительных системах. Новочеркасск, 2012, 227 с

13.В.А.Втюрин.Автоматизированные системы управления технологическими процессами .Основы АСУТП. Санкт-Петербург 2006, 154 с.

14.Рачков М.Ю. Технические средства автоматизации.- Москва: МГИУ, 2006,- 347 с. 9.Vohidov A.X. Abdullaeva D.A. Avtomatikanmg texnik vositalari. T..TIMI, 2011.180 b.

TIKUVCHILIKDA KONSTURUKTSION MODELLASHTRISHNING TUTGAN O'RNI

Ertayeva Dilfuza Rixsivoyevna

Pisken tuman 2-son Kasb-hunar maktabi Maxsus fan o'qituvchisi

Email.dkamolova804@gmail.com

Umaraliyeva muxabbat isakovna.

Pisken tuman 2-son Kasb-xunar maktab Ishlab chiqarish t'limi ustasi

muxabbatisoqovna70@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tikuvchilikda konstruksion modellashtirishning tutgan o'rni to'g'risida bir qancha malumotlar berilib bu modellashtirishning kelajagdagi istiqbolini rivojlantrish to'g'risida bir qancha muhim tavsiyalar berilgan shuningdek tikuvchilikda konstruksion modellashtirishning tutgan o'rni va uning sanoatdagi ahamiyati haqida batafsil tahlil qilinib,shu bilan bir qatorda Modellashtirish texnologiyalarining rivojlanishi, tikuvchilik sanoatiga yanada yangi imkoniyatlar yaratadi va unga raqobatbardoshlikni oshirishga yordam berish tomonlari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Konstruksiya, tikuvchilik, modellashtirish, sanoat, dizayn, texnologiya, sifat;

ANNOTATION

In this article, some information about the role of structural modeling in sewing is given, some important recommendations are given for the development of the future perspective of this modeling, as well as a detailed analysis of the role of structural modeling in sewing and its importance in the industry. at the same time, the development of modeling technologies creates new opportunities for the garment industry and helps it to increase its competitiveness.

Key words Construction, tailoring, modeling, industry, design, technology, quality;

KIRISH

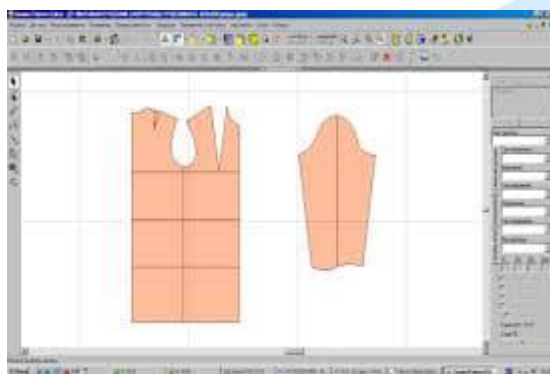
Tikuvchilik sanoati, zamonaviy texnologiyalar va dizaynning rivojlanishi bilan birga, butun dunyo bo'ylab yirik o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ushbu o'zgarishlar tikuvchilik jarayonini optimallashtirish, ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish va sifatni yaxshilash maqsadida yangi usullar va texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi. Shu bilan birga, konstruksion modellashtirish (CM) tikuvchilik sohasida muhim o'rin tutadi. Bu jarayon, dizayn va

ishlab chiqarishni yaxshilash uchun barcha bosqichlarda modellar yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada tikuvchilikda konstruksion modellashtirishning tutgan o'rni va uning sanoatdagi ahamiyati haqida batafsil tahlil qilinadi.

Konstruksion modellashtirish (CM) — bu mahsulot dizayni va ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilash uchun virtual modellarni yaratish va tahlil qilish jarayonidir. Bu modellar, materiallar, konstruksiyalar va boshqa muhim parametrlarni hisobga olgan holda, mahsulotni ishlab chiqarishdan oldin yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlashga yordam beradi. Modellar yordamida, muhandislar va dizaynerlar yangi tikuvchilik mahsulotlarini yaratishda samaradorlikni oshirish, xatoliklarni kamaytirish va ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Tikuvchilikda konstruksion modellashtirishning bir qancha asosiy elementlari mavjud bo'lib bular quydagilarni o'z ichiga oladi:

Matn va Texnik Rasmiylashtirish: Konstruksion modellashtirish jarayonida ishlatiladigan birinchi qadam — mahsulotning batafsil texnik tasvirini yaratishdir. Bu tasvirlar, mahsulotning barcha o'lchovlari, materiallari, tuzilishi va boshqa muhim xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Ularning to'g'ri tayyorlanishi, keyingi ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

3D Modellar va Simulyatsiyalar: Tikuvchilikda, ayniqsa, kiyim va aksessuarlarni ishlab chiqarishda 3D modellar katta ahamiyatga ega. Bu modellar yordamida, mahsulotning har bir qismini virtual ravishda ko'rish va uning qanday shakl va o'lcham olishini tasavvur qilish mumkin. Bu usul, tikuvchilikda o'lchamlar va dizayn xatolarini oldindan aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, 3D modellar yordamida mahsulotni ishlab chiqarishning barcha bosqichlari, jumladan, tikuv mashinalarining ishlashi, materiallarning elastikligi va yumshoq texnik parametrlar haqida batafsil tahlil o'tkazish mumkin.



a) b)

1-rasm.a,b 3D Modellar da tikuvchilikda eskiz yaratish texnologiyasi

Materiallar Va Texnologiyalarni Tanlash: Konstruktsion modellashtirish jarayonida materiallar va texnologiyalarni tanlash ham juda muhim. Tikuvchilik sanoatida turli xil to'qimachilik materiallari (masalan, paxta, jun, sintetik tolalar) ishlatiladi va har bir materialning o'ziga xos fizik va mexanik xususiyatlari bor. Modellashtirish jarayonida bu materiallarning mosligini va optimal ishlash sharoitlarini aniqlash uchun simulyatsiyalar o'tkaziladi.

Jarayonlarni Avtomatlashtirish: Konstruktsion modellashtirish yordamida, ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtiriladi va samaradorlik oshadi. Misol uchun, tikuvchilikda ishlatiladigan mashinalar va uskuna ishlashini optimallashtirish uchun moslashtirilgan modellar yordamida tahlil o'tkaziladi. Bu jarayon, vaqt va xarajatlarni tejashga imkon beradi, shuningdek, mahsulot sifatini yaxshilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI Tikuvchilikda Konstruktsion Modellashtirishning foydalari, Konstruktsion modellashtirishning tikuvchilikda qo'llanilishi bir qancha foydalar keltiradi:

Sifatni Oshirish: Modellashtirish yordamida mahsulotlarni sinovdan o'tkazish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash mumkin. Bu, xatoliklarni kamaytirish va sifatni oshirishga yordam beradi.

Ishlab Chiqarish Vaqtini Tejash: Modellar yaratish orqali, dizaynerlar va ishlab chiqaruvchilar vaqtini tejashadi, chunki ular ishlab chiqarish jarayonining har bir bosqichini oldindan baholashlari mumkin. Shuningdek, bu usul, yangi mahsulotlarni bozorda tezda yetkazib berishga imkon beradi.

Xarajatlarni Pasaytirish: Modellar yordamida dizaynning barcha bosqichlarida xatoliklar aniqlanadi va ularning oldi olinadi. Bu, ishlab chiqarish jarayonida ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Innovatsion Yondashuvlar: Konstruktsion modellashtirish texnologiyalarining rivojlanishi yangi dizayn va mahsulotlarni yaratishda innovatsion yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi. Bu esa tikuvchilik sanoatiga raqobatbardosh ustunlik beradi.

Tezkor O'zgarishlarga Moslashish: Bozor talablarining tez o'zgarishi va iste'molchilar ehtiyojlarining o'zgarishi, tikuvchilik sanoatining moslashuvchanligini talab qiladi. Modellashtirish jarayoni orqali, yangi talablarga tezda javob berish mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Konstruktsion modellashtirishning tikuvchilikda kelajagi juda yorqin. Raqamli texnologiyalar va 3D bosib chiqarish texnikalari, virtual reallik va sun'iy intellekt yordamida tikuvchilik sanoati yangi bosqichga o'tmoqda. Modellar yaratish, ishlab chiqarish jarayonini yanada optimallashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini

kamaytirish va bozor talablariga tezda javob berishga yordam beradi. Shuningdek, bunday texnologiyalar yordamida tikuvchilik mahsulotlari ekologik toza va barqaror bo'lishi mumkin.

1. Raqamli Texnologiyalar va 3D Modellash

Tikuvchilikda konstruksion modellashning kelajagi birinchi navbatda raqamli texnologiyalar bilan bog'liq bo'ladi. 3D modellash va bosib chiqarish, dizaynerlar va muhandislarga mahsulotlarni yaratishda yangi imkoniyatlar ochadi. 3D modellash yordamida kiyim va aksessuarlarni yaratishda barcha parametrlar virtual ravishda tahlil qilinadi, bu esa mahsulotlarni ishlab chiqarishdan oldin yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatoliklarni aniqlash imkonini beradi. Bu texnologiyalar yordamida noan'anaviy dizaynlarni yaratish, yangi materiallar bilan ishlash va murakkab tuzilmalar yaratish imkoniyatlari oshadi. Kelajakda 3D texnologiyalarining tikuvchilik sanoatida qo'llanilishi yanada kengayishi kutilmoqda, masalan, yangi turdagi kiyimlar, aksessuarlar yoki boshqa maxsus materiallarni ishlab chiqarishda.

2. Sun'iy Intellekt (AI) Va Mashina O'rganish (Machine Learning)

Konstruksion modellashning kelajagida sun'iy intellekt va mashina o'rganishning roli ham katta bo'ladi. Tikuvchilik sanoatida AI yordamida dizayn jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirish mumkin. Sun'iy intellekt yordamida mashinalar va uskuna ishini tahlil qilish, ularning optimal ish rejimlarini topish va ularni ishlab chiqarish jarayoniga moslashtirish osonlashadi.

Mashina o'rganish algoritmlari yordamida dizayn va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish mumkin. Masalan, sun'iy intellekt yordamida mahsulot dizaynining eng yaxshi variantlarini tanlash, mijozlarning ehtiyojlarini aniqlash va ularning talablariga mos mahsulotlar yaratish imkoniyatlari ortadi. Shuningdek, sun'iy intellekt tikuvchilikda ishlatiladigan materiallarning mukammal kombinatsiyalarini topish va ularning o'zaro ta'sirini tahlil qilishda ham qo'llaniladi.

3. Barqarorlik va Ekologik Texnologiyalar

Konstruksion modellashning kelajagi barqaror va ekologik toza ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'liqdir. Tikuvchilik sanoati ekologik masalalarni hisobga olishni talab qiladigan bir soha sifatida, barqaror ishlab chiqarish jarayonlari va materiallardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Konstruksion modellash yordamida, ishlab chiqarish jarayonida chiqindilarni kamaytirish va materiallarning samarali ishlatilishini ta'minlash mumkin.

Masalan, modellash yordamida tikuvchilik sanoatida tabiiy va qayta ishlanadigan materiallardan foydalangan holda mahsulotlar yaratish, ishlab chiqarish jarayonida energiya sarfini kamaytirish va chiqindilarni optimallashtirish mumkin. Shuningdek, modellash yordamida kiyimlarning ekologik izlarini tahlil qilish va yashil texnologiyalarni joriy etish jarayonlari osonlashadi. Konstruksion

modellashtirishning bu turdagi yondashuvlari kelajakda tikuvchilik sanoatining raqobatbardoshligini oshirishi va barqaror ishlab chiqarishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

4. Moslashuvchanlik va Shaxsiylashtirilgan Dizayn

Konstruksion modellashtirish, shuningdek, moslashuvchanlikni oshirish va shaxsiylashtirilgan dizaynlarni yaratishda katta ahamiyatga ega. Tikuvchilik sanoatining kelajagi, ayniqsa, individual talablar va shaxsiy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan bo'ladi. Modellashtirish yordamida mijozlarning ehtiyojlariga moslashtirilgan kiyimlar yoki aksessuarlar yaratish osonlashadi. 3D model va simulyatsiyalar yordamida, shaxsiy ehtiyojlarga mos ravishda o'lchamlarni, materiallarni va dizaynlarni o'zgartirish mumkin.

Kelajakda, mijozlar onlayn tizimlar orqali o'zlarining ideal kiyimlarini tanlab, shaxsiylashtirilgan modellarni yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu yondashuv nafaqat mahsulot sifatini oshiradi, balki mijozlarning talablari va xohishlariga to'liq mos mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatini yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki tikuvchilikda konstruksion modellashtirishning tutgan o'rni juda katta. Ushbu jarayon mahsulot dizaynidan ishlab chiqarishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni yaxshilashga yordam beradi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va sifatni ta'minlashga xizmat qiladi. Modellashtirish texnologiyalarining rivojlanishi, tikuvchilik sanoatiga yanada yangi imkoniyatlar yaratadi va unga raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi. Bu esa nafaqat korxonalar uchun, balki butun sanoat uchun katta ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Konstruksion modellashtirish tikuvchilik sanoatida kelajakdagi eng muhim innovatsion texnologiyalar sirasiga kiradi. Bu texnologiya nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, mahsulotlar sifatini oshirish va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi, balki barqaror ishlab chiqarish va mijozlarga individual xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini yaratadi. 3D modellashtirish, sun'iy intellekt, IoT texnologiyalari va ekologik innovatsiyalarni birlashtirgan konstruksion modellashtirish, tikuvchilik sanoatining kelajagidagi asosiy omil bo'lib, sanoatning yangi bosqichga o'tishini ta'minlaydi. Bu yondashuvlar, ishlab chiqarish va dizayn jarayonlarini yangi bir qadam oldinga suradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maxmudova D va boshqalar "Muxandislik va kompyuter grafikasi". - T.: "History and Page", 2022 y.
2. Komilova X.H., Hamrayeva H.Q. "Kiyim loyihalash asoslari". - T.: "Ilmziyo", 2014 y.

3. Toshpo'latov S.Sh. va boshqalar. "Keng assortimentdagi kiyimlarni loyihalash, modellashtirish va badiiy bezash". -T.: "Faylasuf", 2014 y.
4. Abdullayeva Q.M. va boshqalar. "Tikuv buyumlarni loyihalash, modellashtirish va badiiy bezash". - T.: "Noshir", 2016 y.
5. Q.M.Abdullayeva. Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va modellashtirish asoslari. Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasi, 2003.
6. T.A. Ochilov. Gazlamashunoslik. — T., G 'I.G 'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2003.
7. Ayollar ust kiyimining tikuvchisi — chevar. O'quv qo'llanma. — T., «Talqin», 2003.
8. G. O. Qulijanova, S.S.Musayev. Yengil sanoat mahsulotlari texnologiyasi. O'quv qo'llanma. — T., G'.G 'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2002.
9. Faxriddin B., No'monbek A. ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – C. 333-337.
10. Qurbonazarov S. et al. ANALYSIS OF THE FUNDAMENTALS OF MATHEMATICAL MODELING OF WHEEL MOVEMENT ON THE ROAD SURFACE OF CARS EQUIPPED WITH ABS //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2024. – T. 4. – №. 8. – C. 45-50.
11. Xuzriddinovich B. F. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O 'ZO 'ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA'SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – T. 47. – №. 4. – C. 81-87.
12. Xusinovich T. J., Ro'zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O 'RGANISH.
13. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. 5. – C. 787-791.
14. Каршиев Фахридин Умарович, Н.Абдукаҳоров ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ//<https://www.iupr.ru/6-121-2024>
https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_15c4798c874a4ddab326a52bd3af34ea.pdf?index=true
15. M. Jabborova. Tikuvchilik texnologiyasi. —T., «O'qituvchi», 1989.
16. T.M. Poshshaxo 'jayeva. Xizmat ko'rsatish mehnati. 5 - 7 - sinflar uchun o'quv qo'llanma. — T., «O'qituvchi», 1997

ТЕХНОЛОГИЯ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ЗАПОЛНИТЕЛЕЙ В АПТЕЧНЫХ УСЛОВИЯХ

Сатимбоева Халима Каримовна

*Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,
Преподаватель*

Процесс разработки фармацевтических препаратов в форме растворов для инъекций включает несколько стадий, по окончании каждой из которых проводится промежуточный контроль качества.

В том числе, осуществляется определение pH, плотности, количественного и качественного состава лекарственной субстанции после растворения различных компонентов, изотонизации полученного раствора, его стабилизации и т.п., если эти и иные операции предусмотрены технологическим процессом.

Анализ инъекционных растворов осуществляется с помощью специального лабораторного оборудования – бюреток, pH-метров, спектрометров различного типа, хроматографов и др., а также multifunctional комплексов и систем, от эксплуатационных характеристик которых зависит точность получаемых результатов.

В процессе промышленного производства соответствие количественного содержания лекарственных и вспомогательных вещества в растворе для инъекций требованиям фармакопейных статей и других действующих нормативов контролируется в каждой серии выпускаемого препарата.

После приготовления раствора он разливается в сосуды с помощью специальных аппаратов. Растворы для инъекций наливают во флаконы, ампулы и другие емкости с небольшим запасом (согласно нормам, установленным

XI изданием ГФ) – это необходимо для обеспечения набора нужной дозы при наполнении шприца или заполнении капельной системы.

В условиях отработки методики очень важно использовать пилотное лабораторное оборудование для дозирования жидкостей во флаконы, пузырьки, гибкие контейнеры или ампульные машины, обеспечивающие возможность последующего переноса технологии на промышленные мощности без необходимости ее кардинального изменения. Одна из распространенных проблем при использовании для этих целей пилотных дозаторов-заполнителей предыдущего поколения – невозможность точного и аккуратного бескапельного наполнения.

Применение специальных конструктивных решений позволило немецким производителям пилотного технологического оборудования для фармацевтической отрасли решить эту проблему: среди главных преимуществ дозатора жидкости LF-150 – максимальная точность дозировки и полное отсутствие потерь продукта.

Еще один важнейший момент при разливе фармпрепарата – соблюдение стерильности. Для этих целей оборудование для дозирования устанавливают в «чистых помещениях» либо эксплуатируют в условиях изолятора.

Отработка технологии разлива происходит с контролем нормы налива при температуре $20 \pm 2^\circ\text{C}$ различными способами:

- определение объема жидкости в сосуде емкостью до 50 мл осуществляется с помощью калиброванного шприца;
- определение объема жидкости в сосуде емкостью 50 мл и более происходит с помощью калиброванного цилиндра.

Готовую продукцию проверяют на стерильность, пирогенность, наличие механических включений, герметичность.

Проверка на стерильность проводится путем посева контрольных проб в специальные тестирующие среды с последующей инкубацией. Если хотя бы в одной из пробирок с посевом наблюдается рост колонии микроорганизмов, тест повторяют, отбирая пробы из аналогичного числа флаконов или пробирок. Отсутствие роста при повторном тестировании позволяет считать всю серию препарата стерильной.

В некоторых случаях для определения стерильности также применяют методику мембранного фильтрования. Данный метод рекомендован в случае проверки инъекционных препаратов с выраженным противобактериальным действием, а также в том случае, когда стерильный препарат разливается в сосуды объемом более 100 мл.

Отобранные для контроля флаконы или ампулы делят на три части. Две трети из них испытываются на стерильность, одна треть – на полноту отмывания мембранного фильтра от фармацевтической субстанции.

Фильтрование проводится с помощью специальной установки, оснащенной стерильным мембранным фильтром с регламентированным диаметром и пористостью. Отмывание мембраны от осевших частиц раствора лекарственного препарата осуществляется 3-5 раз с помощью одинаковых порций растворителя.

Обработанную таким образом мембрану разрезают надвое и помещают в стерильные колбы с различными питательными средами, которые инкубируются в течение недели с ежедневной визуальной оценкой теста. Если

в обоих испытуемых образцах не выявляется роста бактерий, партия препарата считается стерильной.

Проверка герметичности укупорки флакона в вакуум-эксикаторе тестера герметичности РТ-LT

Проверка герметичности укупорки флакона в вакуум-эксикаторе тестера герметичности РТ-LT

Для контроля качества укупорки флаконов может быть использовано современное универсальное оборудование для определения герметичности, в основе работы которого лежит принцип вакуумирования.

Контроль качества герметичности также может осуществляться с помощью мыльного раствора (для фармацевтических субстанций с масляными растворителями) или специальных индикаторов (при исследовании герметичности укупорки ампул и флаконов с водными растворами).

Еще один способ оценки целостности упаковки – анализ свечения газовой среды внутри исследуемой ампулы или флакона, возникающего под действием высокочастотного электрополя.

Проверка на наличие механических загрязнений (пыли, частиц фильтров, нерастворившихся частиц порошка и т.д.)

БИК-спектрометр РТ-IM100 – анализатор, не разрушающий образцы

БИК-спектрометр РТ-IM100 – анализатор, не разрушающий образцы

При отсутствии специального оборудования разработчики пользуются методом визуального контроля, оценивая прозрачность препарата на белом и черном фоне при свете искусственной лампочки мощностью 60 Ватт. Результаты такого анализа субъективны, ошибка метода может достигать 30%.

Для более точного контроля применяют современные методы и специальное оборудование – поляризационный свет, проекторы, увеличительные линзы, фотоэлементы с различной спектральной чувствительностью и др. Для определения наличия механических включений также могут применяться проточные методы и мембранно-микроскопический анализ.

Краб *Limulus polyphemus* – донор экзопирогенов для фармацевтической индустрии

Краб *Limulus polyphemus* – донор экзопирогенов для фармацевтической индустрии

Наличие в инъекционном растворе эндогенных или экзогенных пирогенов определяется согласно требованиям Государственной Фармакопеи XI издания биологическим методом.

В мировой практике широко распространен тест, основанный на взаимодействии пирогенов бактериальной природы (экзопирогенов) с веществом, выделенным из клеток крови краба вида *Limulus polyphemus*, в честь которых исследование получило название лимулус-теста. Результатом такого взаимодействия становится образование геля.

Аналогом этого метода можно считать применяемый в РФ метод, основанный на взаимодействии 3% р-ра КОН с грамотрицательными бактериями, положительным результатом которого также становится образование геля.

Литература:

1. ГОСТ Р 57688-2017. Лекарственные средства для медицинского применения. Изучение стабильности биотехнологических/биологических лекарственных препаратов // М.: Стандартинформ, 2019. (электронный текст документа на сайте АО «Кодекс»).
2. ГОСТ Р 52682-2006. Средства лекарственные для ветеринарного применения. Термины и определения // М.: Стандартинформ, 2007. (электронный текст документа на сайте АО «Кодекс»).
3. Лекарства // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.

ВНУТРИМОЗГОВЫЕ ОСЛОЖНЕНИЯ ЛАБИРИНТНОЙ БОЛЕЗНИ

Хамидова Хурсаной Валиевна

*Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,*

Преподаватель

Риногенные внутричерепные осложнения – это группа заболеваний, развивающихся при распространении инфекции из первичного очага в придаточных синусах или полости носа внутрь черепной коробки. Клинические проявления зависят от конкретной патологии, могут включать в себя интоксикационный, менингеальный, очаговый, оптохиазмальный, гипертензивный и общемозговой синдромы. Диагностика основывается на данных анамнеза и результатах физикального осмотра, люмбальной пункции, общего анализа крови, бактериального посева, ЭХО-ЭГ, МРТ, КТ. Лечение подразумевает санацию очага инфекции, антибактериальную и патогенетическую фармакотерапию.

- Причины риногенных внутричерепных осложнений
- Патогенез
- Классификация
- Симптомы риногенных внутричерепных осложнений
- Диагностика
- Лечение риногенных внутричерепных осложнений
- Прогноз и профилактика
- Цены на лечение

Риногенные внутричерепные осложнения – достаточно редкие состояния в современной отоларингологии, что связано с широким использованием антибиотиков в медицинской практике. Согласно статистическим данным, они встречаются в 12-15 раз реже аналогичных патологий отогенного происхождения. Более чем в 70% интракраниальные осложнения возникают при обострениях хронических синуситов, и только у 1/4 больных – на фоне острых процессов. В 55-60% случаях источником инфекции является лобная пазуха, решетчатый и верхнечелюстной синусы – в 20-25% и 15-20% случаях соответственно. Чаще всего бактериальные осложнения наблюдаются среди лиц в возрасте от 11 до 35 лет. Соотношение частоты развития риногенных осложнений у мужчин и женщин составляет 2:1.

Основная причина развития этой группы заболеваний – распространение бактериальной микрофлоры из полости носа и/или придаточных синусов внутрь полости черепа. В качестве возбудителя обычно выступают стрептококки и стафилококки, реже – пневмококки, фузоспириллы, анаэробная микрофлора. Зачастую внутричерепные осложнения возникают в результате следующих состояний и процессов:

• Воспаление носовой полости и придаточных синусов. Сюда относятся острые респираторные вирусные инфекции, которые приводят к острым ринитам, гайморитам, фронтитам, этмоидитам и сфеноидитам или обострению хронических форм перечисленных заболеваний. Второй вариант – наиболее частая причина формирования септических осложнений. Реже в роли пусковых факторов выступают специфические инфекционные заболевания: скарлатина, корь, краснуха и другие.

• Гнойные заболевания области носа. Бактериальные процессы в зоне внутричерепных структур могут развиваться на фоне абсцесса носовой перегородки, фурункулов и карбункулов наружного носа и т. д.

• Травматические повреждения. Сюда входят тяжелые открытые травмы, огнестрельные повреждения полостей носа и синусов с формированием проникающего отверстия в черепной коробке, реже – переломы основания черепа. Изредка причиной генерализации инфекции становятся проведенные хирургические вмешательства в этой области.

Отдельно выделяют предрасполагающие факторы, на фоне которых возрастает вероятность распространения инфекции в мозговые структуры. К ним относятся общее переохлаждение, врожденные аномалии развития лицевого черепа, иммунодефицитные состояния – ВИЧ-инфекция, раковые заболевания, онкогематологические патологии.

В основе механизма развития риногенных внутричерепных осложнений лежит проникновение гноеродных бактерий из первичного инфекционного очага к мозговым оболочкам. Большое значение в формировании осложнений имеет проходимость естественных отверстий околоносовых пазух. При нарушении дренирования в синусах создаются благоприятные условия для размножения бактериальной микрофлоры и ее проникновения внутрь черепной полости гематогенным, контактным или лимфогенным путем.

Образование прямого соустья между первичным очагом инфекции и полостью черепа считается наиболее распространенным механизмом. Важную роль в этом играют анатомо-физиологические особенности, непосредственная близость параназальных синусов и передней черепной ямки. Гематогенный механизм передачи характеризуется проникновением инфекционных агентов к тканям головного мозга через вены или периваскулярные пространства. Лимфогенный путь распространения реализуется за счет лимфатических сосудов и наличия анастомозов между периневральными и эпиневральными оболочками обонятельного нерва.

К риногенным внутричерепным осложнениям относятся:

• Арахноидит. Это воспаление паутинной оболочки головного мозга, зачастую – в зоне средней черепной ямки. Развивается при воспалении верхнечелюстных пазух. Клинически преимущественно проявляется оптохиазмальным синдромом.

• Менингит. Представляет собой гнойное либо серозное воспаление оболочек головного мозга. Диагностируется при фронтитах и этмоидитах.

Характеризуется односторонними очаговыми и менингеальными симптомами, синдромом повышения внутричерепного давления.

- Абсцессы головного мозга. В эту группу относятся экстрадуральный и субдуральный абсцессы, которые представляют собой очаги гнойного воспаления твердой мозговой оболочки. Возникают при фронтитах, реже – этmoidитах. В клинике преобладают общемозговые признаки. Очаговая симптоматика наблюдается редко и на поздних этапах развития.

- Тромбоз пещеристой пазухи. Это патология, которая проявляется образованием тромбов в полости венозного синуса или его полной закупоркой тромботическими массами. Обычно выступает в качестве осложнений этmoidитов, сфеноидитов, гайморитов. Клинически характеризуется общими неврологическими и офтальмологическими признаками.

У основной массы больных первичным проявлением при всех вариантах внутричерепных осложнений становится резкое обострение общего интоксикационного синдрома. Это проявляется резким повышением температуры тела до 39,5-41,0° С, ознобом, выраженной слабостью, недомоганием, учащением пульса и дыхания, спутанностью сознания. Также для многих риногенных поражений головного мозга характерны общемозговые симптомы: ярко выраженная диффузная головная боль, головокружение, тошнота, не приносящая облегчения рвота, лабильность настроения, генерализованные судороги и нарушения сознания – сомноленция, сопор или кома.

Ведущие проявления синдрома внутричерепной гипертензии – головная боль с локализацией в лобно-теменной области, ощущение внутреннего давления на глаза. Также наблюдается тошнота и рвота, усиливающаяся в утреннее время, выраженные вестибулярные нарушения, затуманивание зрения, чрезмерная раздражительность, бессонница. Менингеальный синдром проявляется светобоязнью, гиперакузией, повышенной чувствительностью к запахам, ригидностью затылочных мышц, вынужденной позой «взведенного курка», постоянной рвотой и невыносимой головной болью. У части больных развивается психомоторное возбуждение, бред с последующей потерей сознания.

Очаговая симптоматика зависит от расположения патологического процесса. Поражение лобной доли зачастую проявляется моторной дисфункцией: шаткостью ходьбы, повышенным тонусом мышц конечностей, парезами и параличами. Далее наблюдаются эпилептические приступы, нарушения речи, психические расстройства по типу «лобной психики» и возникновение примитивных рефлексов. При вовлечении в патологический процесс теменной доли отмечаются гиперестезии, дисграфия, дислексия, географическая агнозия. Поражение височной доли сопровождается корковой глухотой, возникновением шума в ушах и слуховых галлюцинаций, амнезиями, парциальными припадками.

Локализация патологического очага в затылочной доле приводит к зрительной агнозии, визуальным галлюцинациям, гемианопсии или полной потере зрения.

Оптохиазмальный синдром преимущественно проявляется зрительными нарушениями. У больных выявляется прогрессирующее ухудшение зрения, возникновение центральных скотом, ухудшение цветового восприятия и концентрическое сужение зрительных полей. Головная боль наиболее выражена в лобной и затылочной областях, имеет жгучий, давящий характер. Несколько реже обнаруживается опущение век, косоглазие, диплопия, экзофтальм, гипосмия, обонятельные галлюцинации.

Состояние пациентов с риногенными внутричерепными осложнениями зачастую тяжелое и нестабильное, поэтому диагностика должна осуществляться в сжатые сроки. Диагноз выставляется отоларингологом совместно с анестезиологом-реаниматологом, неврологом или нейрохирургом. Основными диагностическими критериями являются анамнестические сведения и результаты объективных исследований. Полная программа обследования включает:

- Сбор анамнеза, жалоб. При опросе больного или родственников определяется связь между перенесенными острыми ринитами или синуситами, обострениями хронических вариантов этих патологий, другими потенциальными этиологическими факторами и текущим состоянием. При выяснении имеющих жалоб и последовательности их развития устанавливается характер и локализация поражений структур головного мозга.

- Объективный осмотр. При физикальном исследовании отмечаются позитивные менингеальные симптомы Кернига и Брудзинского, гипертонус затылочных мышц, специфическая поза и др. Если пациент в сознании, специалисты обращают внимание на работу всех анализаторов, ясность сознания и адекватность поведения.

- Общий анализ крови. В ОАК определяется высокий лейкоцитоз в пределах $11-15 \cdot 10^9/\text{л}$ со смещением лейкоцитарной формулы влево, увеличение СОЭ, анэозинофилия, диспротеинемия с повышением уровня α_1 -, α_2 -, γ -глобулинов.

- Люмбальная пункция. При воспалительных поражениях центральной нервной системы спинномозговая жидкость становится мутной или беловатой, вытекает под большим давлением. При ее микроскопическом исследовании обнаруживается нейтрофильный плеоцитоз до 1,5 тыс. клеток на 1 мкл, повышенное содержание белка и низкий уровень глюкозы.

- Бактериологическое исследование. Для бактериального посева используется материал, взятый из носоглотки, кровь и спинномозговая жидкость, которые высеваются на питательные среды. Это позволяет определить характер патогенной микрофлоры, ее чувствительность к различным группам антибиотиков.

• ЭХО-энцефалография. Методика дает возможность выявить внутримозговую гипертензию, тромбоз пещеристого синуса, наличие ограниченных скоплений гнойных масс (абсцессы). Зачастую используется как метод предварительного исследования перед проведением КТ или МРТ, а при наличии противопоказаний к последним – заменяет их.

• Лучевые методы визуализации. Выполняется КТ лицевого скелета, КТ и МРТ головного мозга. Первая методика позволяет визуализировать горизонтальный уровень гнойных масс в околоносовых синусах, гнойное расплавление костных стенок их полостей. Магнитно-резонансная томография отображает воспалительные изменения мозговых оболочек, наличие абсцессов, их точную локализацию и размеры. КТ головного мозга с контрастным усилением при синустромбозе визуализирует дефект наполнения, общую деформацию и расширение полости синуса.

Лечение риногенных внутричерепных осложнений проводится в экстренном порядке в условиях неврологического, нейрохирургического отделения или блока интенсивной терапии. Используется комплексный подход, включающий как хирургическое вмешательство, так и фармакотерапию. Терапевтическая схема выглядит следующим образом:

• Оперативное лечение. Осуществляется немедленно или сразу после стабилизации состояния больного. Суть хирургических вмешательств заключается в санации первичного очага инфекции, дренировании сформировавшихся абсцессов головного мозга, удалении тромботических масс из венозной пазухи.

• Антибиотикотерапия. Проводится при любом из внутричерепных осложнений риногенного происхождения. Предпочтение отдается препаратам широкого спектра действия, проникающим через гематоэнцефалический барьер, которые назначаются в субмаксимальных или максимальных дозах. Применяются цефалоспорины II-III поколения, некоторые аминопенициллины и аминогликозиды, гликопептиды, фторхинолоны. После получения результатов бактериологического исследования используются медикаменты, к которым высеянная флора проявляет наибольшую чувствительность.

• Патогенетическая фармакотерапия. Включает проведение дезинтоксикационной и дегидратационной терапии, назначение противовоспалительных препаратов, коррекцию водно-электролитного баланса, поддержание нормального уровня артериального давления, вспомогательную витаминотерапию и иммунокоррекцию. При синустромбозе показано использование антикоагулянтов.

Список литературы:

1. Руководство по оториноларингологии. Медгиз.-1960.-Том 2.
2. Лихачев А.Г. Справочник по оториноларингологии.*Медицина*.- Москва.-1967.

3.Митин Ю.В., Цимбалюк В.И., Власюк А.Н. Отогенные и риногенные внутричерепные осложнения.Киев.-1993.

4.Гапанович В.Я., Александров В.М. Оториноларингологический атлас.Минск.-1989.

5.БогомильскийМ.Р.,ЧистяковаВ.Р.Детская оториноларингология.Москва.-2001.

ОСТРЫЙ ВИРУСНЫЙ КОНЬЮНКТИВИТ

Шодмонова Жанона

*Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,
Преподаватель*

Конъюнктивит — это воспаление конъюнктивы, тонкой прозрачной ткани, покрывающей глазное яблоко и внутреннюю часть век. Как правило, оно сопровождается зудом, покраснением, ощущением инородного тела в глазу и светобоязнью.

Воспаление может возникать на фоне аллергии, из-за травм, при воздействии химических веществ или в результате развития инфекции — бактериальной, грибковой или вирусной.

Около 75% случаев инфекционных воспалений конъюнктивы спровоцированы вирусами. Конъюнктивит могут вызывать аденовирусы, герпес-вирусы, коронавирусы и другие инфекции.

Пути заражения вирусным конъюнктивитом

Вирусный конъюнктивит очень заразен. Если кто-то в семье или коллективе болен, это может привести к массовому заражению.

В каких ситуациях можно заразиться вирусным конъюнктивитом:

- прямой контакт с больным человеком: инфекцию можно передать во время объятий;
- воздушно-капельный способ: иногда, чтобы заразиться, достаточно быть с заболевшим в одной комнате;
- контактно-бытовой путь: инфекция передаётся через предметы общего пользования (полотенца, дверные ручки, общие игрушки).

Если у человека развивается вирусный конъюнктивит, это не значит, что его кто-то заразил: иногда заболевание возникает при реактивации имеющегося в организме вируса (например, вируса герпеса) на фоне снижения иммунитета.

У детей конъюнктивит встречается особенно часто: это объясняется незрелостью иммунной системы, началом социализации и большим количеством контактов в детских коллективах.

В большинстве случаев человек остаётся заразным до 2 недель. Чтобы снизить риски для окружающих, рекомендуется чаще мыть руки и проветривать помещение.

Есть ряд признаков, общих для всех разновидностей вирусного конъюнктивита: как правило, заболевание сопровождается покраснением глаз, дискомфортом, ощущением, что в глаз что-то попало.

Общие симптомы вирусного конъюнктивита:

- покраснение глаз;
- слезоточивость;
- зуд и жжение;
- отёк век;
- ощущение инородного тела, «песок в глазах»;
- общее ухудшение самочувствия — повышение температуры, утомляемость, ломота в костях;
- респираторные проявления — кашель, заложенность носа.

Помимо общих признаков, каждая разновидность вирусного конъюнктивита имеет свои особенности. Течение болезни, характер и выраженность симптомов зависят от возбудителя и могут отличаться достаточно сильно.

Вирусный конъюнктивит могут спровоцировать около 50 различных возбудителей, но чаще всего встречаются несколько форм заболевания, вызванные аденовирусной или герпес-вирусной инфекцией.

Аденовирусный конъюнктивит — это наиболее частая форма вирусного воспаления конъюнктивы, он встречается в 90% случаев. Возбудитель — аденовирус. Помимо глаз, он обычно поражает дыхательную и пищеварительную систему: у человека поднимается температура, болит горло, увеличиваются лимфоузлы, иногда наблюдается расстройство стула. Обычно эта разновидность конъюнктивита протекает достаточно легко.

Эпидемический кератоконъюнктивит — это одна из разновидностей аденовирусной инфекции. Из всех форм вирусного конъюнктивита это заболевание протекает наиболее тяжело, может длиться до 2 месяцев и сопровождаться поражением роговицы — прозрачной части наружной оболочки глаз.

Как правило, заболевание протекает в два этапа. Первый длится около недели и сопровождается повышением температуры, головной болью, увеличением лимфоузлов. Затем появляются симптомы поражения глаз: ощущение инородного тела, слезотечение, светобоязнь, ухудшение зрения.

Эпидемический геморрагический конъюнктивит — очень заразная форма вирусного конъюнктивита, ещё одна разновидность аденовирусной инфекции.

Она характеризуется небольшим (до 48 часов) инкубационным периодом и резким развитием симптомов. Заболевание длится в течение 2 недель.

Отличительная черта эпидемического геморрагического конъюнктивита — образование кровоподтёка на белке глаза (такое состояние называется субконъюнктивальным кровоизлиянием). Среди других симптомов — ощущение, что в глазу что-то мешает, слезоточивость. Достаточно редко к заболеванию присоединяются системные симптомы — повышение температуры, утомляемость, ломота в костях.

Герпетический конъюнктивит возникает в результате заражения герпес-вирусной инфекцией. Как правило, возбудителем становится вирус простого герпеса, реже — вирус варицелла-зостер (вызывающий ветряную оспу и опоясывающий лишай) или вирус Эпштейна — Барр. На герпес-вирусные инфекции приходится до 5% всех случаев острого инфекционного воспаления глаз. Заболевание может возникать в любом возрасте — у детей и взрослых. Часто оно сопровождается образованием на конъюнктиве мелких полупрозрачных образований бледно-розового цвета — фолликулов. Такая форма воспаления называется фолликулярным конъюнктивитом.

Реже герпетический конъюнктивит может протекать в катаральной и везикулярно-язвенной формах. В первом случае заболевание характеризуется нерезко выраженным течением с образованием слизистого или гнойно-слизистого отделяемого из глаз. Во втором — сопровождается развитием эрозий или язв, покрытых плёнками.

Герпетический конъюнктивит развивается медленно, а тяжесть течения зависит от состояния иммунитета.

Конъюнктивит при COVID-19. Конъюнктивит — один из частых симптомов коронавирусной инфекции. Как правило, он сопровождается повышением температуры тела и респираторными проявлениями — кашлем, затруднённым дыханием.

Обследование проводит офтальмолог — врач, отвечающий за здоровье органов зрения. Поставить точный диагноз при конъюнктивите очень важно: тактика лечения зависит от причины воспаления.

Антибиотики при вирусном конъюнктивите неэффективны, а их неоправданное применение приводит к росту числа бактерий, нечувствительных к лекарствам.

Врач собирает анамнез (расспрашивает о симптомах), а затем проводит физический осмотр: оценивает состояние слизистых оболочек, конъюнктивы, сосудов и лимфоузлов и характер выделений из глаз.

При типичном течении конъюнктивита осмотра может быть достаточно, чтобы поставить точный диагноз. Однако, если заболевание протекает в атипичной, осложнённой форме, постановка окончательного диагноза может быть затруднительной, поэтому специалист назначает определённые исследования.

Как правило, вирусная форма конъюнктивита не требует активного медикаментозного лечения: при нормальном иммунитете организм справится с возбудителем самостоятельно. Лечение назначают, чтобы облегчить симптомы (светобоязнь, сухость в глазах) и сократить период, когда человек наиболее заразен. Дополнительно врач может порекомендовать холодные компрессы.

Если организм ослаблен, врач может назначить местные (мази, капли) или системные (ректальные свечи, таблетки) противовирусные препараты, чтобы облегчить течение болезни и ускорить выздоровление.

Лёгкая форма вирусного конъюнктивита проходит в течение нескольких дней. Более тяжёлое течение может длиться до 3 недель.

Чтобы снизить вероятность заражения вирусным конъюнктивитом, рекомендуется соблюдать личную гигиену и укреплять иммунитет: чаще мыть руки с мылом, не пользоваться общими полотенцами, почаще проветривать помещение, гулять на свежем воздухе, следить за качеством сна и еды.

Литература:

1. Сеппянен М. Конъюнктивит / АЛГОМ. 2021.
2. Solano D., Fu L., Czyz K. N. Viral Conjunctivitis / StatPearls. 2022.
3. Roat M. I. Viral Conjunctivitis / MSD Manual. 2022.

РЕВМАТОИДНЫЙ АРТРИТ

Юсупова Мастурахон Кахрамонжоновна

*Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,
Преподаватель*

Ревматоидный артрит (РА) - это хроническое воспалительное заболевание суставов неизвестной этиологии, которое имеет разнообразное клиническое течение и характеризуется прогрессирующей деструкцией синовиальных суставов, сопровождающееся деградацией хряща и кости, с возможным распространением вне костно-мышечной системы (кожный васкулит, вторичный синдром Шегрена, амилоидоз и др.).

Пик начала заболеваемости ревматоидным артритом приходится между 45 и 65 годами. Женщины подвержены этой болезни в 2-3 раза чаще, чем мужчины. Если своевременно не записаться на прием к врачу-ревматологу, то уже в первые 10 лет после начала заболевания можно стать полностью нетрудоспособным. Как показывает практика, более 40% пациентов получают инвалидность в первые 10 лет течения заболевания на фоне отсутствия грамотной терапии.

Иммунная система человека вырабатывает антитела (белки), которые борются с вирусами и бактериями, а также чужеродными веществами. При ревматоидном артрите происходит продуцирование антител против здоровых клеток и тканей организма. Их называют аутоантителами. Возникает воспалительный процесс внутри сустава, при котором синовиальная оболочка утолщается и становится более плотной (паннус), а сам сустав припухает. По мере роста «панусса» происходит деформация суставного хряща, что приводит к ослаблению связок, сухожилий и мышц, а в самых запущенных случаях к лизису (растворению) головок костей. На этом фоне кости, формирующие сустав, начинают деформироваться и разрушаться.

При тяжелых формах ревматоидного артрита на фоне неконтролируемого воспалительного процесса дистальные отделы костей начинают сближаться друг с другом и частично соединяются, вызывая так называемый анкилоз. Сустав теряет свою функцию, формируются стойкие деформации (их называют «лебединой шеей» и «бутоньеркой»), а также заметно ухудшается функциональная способность человека, влияющая на качество его жизни.

К основным причинам возникновения ревматоидного артрита можно отнести наследственную предрасположенность, а также наличие хронических инфекций в организме в стадии обострения (как вирусной, так и бактериальной этиологии). Спровоцировать болезнь могут различные окружающие факторы: стресс, интоксикация, гиперинсоляция (воздействие солнечных лучей),

переохлаждение, тяжелые инфекционные процессы, введение различных адъювантов (филлеров, установка силиконовых имплантов) и т.д.

Ревматоидный артрит наиболее часто протекает с симметричными артритами мелких суставов - чаще всего страдают суставы стоп и кистей. Также возможно поражение и крупных суставов. У пациента возникают боли, припухлость, отечность, покраснение, локальное повышение температуры и нарушение функции. Утром появляется ощущение скованности, а в течение дня - усталость, недомогание, а порой и повышение температуры тела до субфебрильных значений.

При ревматоидном артрите возможно повреждение внутренних органов человека (в диагнозе будет указано в разделе системные проявления) - почек, печени, селезенки, легких и плевры, кожи, периферической и центральной нервной системы. Самым благоприятным системным проявлением, не влияющим на функцию органов, являются ревматоидные узелки. Они могут локализоваться под кожей на разгибательных поверхностях суставов, а иногда даже в легких. Такая патология затрагивает примерно 25% от всех больных ревматоидным артритом, в особенности тех пациентов, у которых не достигается низкая активность или ремиссия ревматоидного артрита.

Еще одно наиболее частое проявление, которое выявляется примерно у трети пациентов с ревматоидным артритом, связано с поражением слизистых оболочек, чаще всего ротовой полости или глаз. Данное состояние именуется синдромом Шегрена. При выявлении у пациента иммунологических маркеров или наличии характерных изменений по биопсии малой слюнной железы, вместо синдрома, будет диагностирована болезнь Шегрена.

У пациентов с ревматоидным артритом возможно поражение сердца - перикардит (воспаление сердечной сумки). По имеющимся данным литературы в целом у всех людей с ревматоидным артритом вероятность возникновения заболеваний сердечно-сосудистой системы в 2 раза выше, чем у человека без данной болезни.

Наиболее частыми вариантами поражения системы кроветворения при ревматоидном артрите являются анемия хронического воспаления (около 25% случаев). Данный тип анемии характеризуется прогрессированием на фоне воспалительного процесса. Лечение такой анемии отдельно от ревматоидного артрита малоэффективно, потому что без купирования воспалительного процесса и подбора патогенетической терапии ревматоидного артрита анемия будет сохраняться вне зависимости от приема железа, фолиевой кислоты и переливаний крови.

Диагноз ревматоидного артрита может заподозрить как сам пациент, так и врач любой специальности, однако наверняка поставить данное заболевание и назначить корректную терапию может только врач-ревматолог. Основанием для постановки данного диагноза является комбинация нескольких из следующих характерных симптомов:

- наличие утренней скованности у пациента (на протяжении более 1 часа);

- отечность и припухлость суставов на протяжении более 6 недель;
- результаты лабораторных исследований: ускорение СОЭ, повышение титра С-реактивного белка, ревматоидного фактора, антител к циклическому цитрулиновому пептиду;
- результаты УЗИ и МРТ суставов (в случаях, когда эти исследования необходимы на ранних стадиях заболевания);
- рентгенография суставов.

Памятка пациенту: что взять на визит к врачу-ревматологу?

На первом приеме у ревматолога могут потребоваться данных предшествующих исследований.

- В особенности важно предоставить результаты оценок СОЭ и СРБ.
- Для первичной диагностики ревматоидного артрита необходимы результаты скорости оседания эритроцитов (СОЭ), С-реактивного белка (СРБ), ревматоидного фактора (РФ) и антител к циклическому цитрулинированному пептиду (АЦЦП).
- Для уточнения наличия противопоказаний для назначения терапии ревматоидного артрита необходимы результаты клинического анализа крови с развернутой лейкоцитарной формулой, биохимического анализа крови (АЛТ, АСТ, билирубин, креатинин, мочевины), общего анализа мочи.

• Также на прием предпочтительно взять результаты рентгенографии и сами рентгенограммы (снимки на любых видах носителей кроме бумажного) кистей и стоп, а также данные МРТ и УЗИ суставов, если они ранее выполнялись.

Если Вы не знаете какие исследования наверняка могут потребоваться ревматологу, то лучше взять то, что есть, чем столкнуться с проблемой, что исследования уже были выполнены, а их результаты лежат дома.

Обязательно сообщайте ревматологу о своих хронических заболеваниях, а также о терапии, которую вы получаете на регулярной основе. Если вы не помните какие препараты вы регулярно принимаете, то лучше выписать их названия и дозировки перед приходом к ревматологу, чтобы время приема было максимально эффективно потрачено на обсуждение вашего заболевания и возможности его лечения.

Врачи нашего ревматологического центра в Петербурге всегда готовы провести комплексную оценку предоставленных данных, так как некоторые сопутствующие заболевания напрямую влияют на возможность назначения той или иной терапии ревматоидного артрита.

Всем пациентам с подтвержденным диагнозом ревматоидный артрит необходимо регулярно наблюдаться у лечащего ревматолога. Наиболее благоприятно течение заболевания у пациентов, которым был поставлен диагноз и назначена патогенетическая терапия в первые 6 месяцев от начала суставного синдрома. Задержка терапии на 12 и более месяцев значительно снижает вероятность благоприятного прогноза данного заболевания.

Лечение ревматоидного артрита происходит с назначением базисных противовоспалительных препаратов. К ним относятся: метотрексат («золотой стандарт» - препарат первой линии, имеющий наибольшую эффективность у большинства пациентов), сульфасалазин, лефлуномид). В редких случаях могут быть назначены гидроксихлорохин, азатиоприн и другие. Каждый из препаратов имеет свои показания и противопоказания, в чем индивидуально разберется специалист при их назначении. Препараты помогают купировать симптомы болезни (убрать боль, скованность и припухание), а также предотвратить структурное прогрессирование и как следствие деформации костей и потерю функции. Такая терапия положительно влияет на качество жизни человека и прогноз заболевания. Еще раз отметим, что любой противоревматический препарат можно принимать только по назначению врача-ревматолога.

Терапия базисными противовоспалительными препаратами (БПВП) - довольно долгий процесс, например, некоторые пациенты принимают их пожизненно. Основная задача – это достижение и поддержание ремиссии, сохранение качества жизни и предотвращение формирования стойких деформаций суставов. В редких случаях на короткий период в варианте bridge-терапии (согласно клиническим рекомендациям не более 2 недель приема) могут быть назначены глюкокортикостероидные препараты (ГКС). Они обладают мощным и быстрым противовоспалительным эффектом, однако они только снимают симптомы, но не лечат само заболевание (иммунная система остаётся такой же агрессивной). Не менее важным является тот факт, что у ГКС существует огромное количество побочных эффектов (медикаментозный синдром Иценко-Кушинга, системный остеопороз, язвенная болезнь, ожирение, дестабилизация артериальной гипертензии, стероидная катаракта, сахарный диабет и другие).

В редких особо тяжелых случаях ранее проводились пульс-терапии, однако согласно имеющимся данным, эффект от данной терапии не долгосрочен, а основной целью лечения является назначение терапии, которое не имеет отсроченных побочных явлений, а также сможет гарантировать стойкий эффект.

Цель терапии при впервые выявленном ревматоидном артрите: оценить активность заболевания, подобрать базисную противовоспалительную терапию в зависимости от имеющихся данных инструментального и лабораторного обследования, сопутствующих заболеваний.

Оценка эффективности терапии при впервые выявленном ревматоидном артрите проводится не ранее, чем через 3 месяца от начала любой терапии БПВП (иммунной системе нужно время на стабилизацию). Пациент может почувствовать эффект намного раньше, но окончательный эффект от терапии можно оценить только через 3 месяца.

В случае непереносимости или неэффективности БПВП ревматолог может принять решение о назначении генно-инженерных биологических препаратов

(ГИБП). Эффективность такой терапии, а также её длительность также определяется врачом.

Разработка новых молекул ведется многими фармацевтическими компаниями с целью расширения доступа к генно-инженерной биологической терапии. Более того, ГИБП могут постепенно терять свою эффективность, в связи с чем пациентам требуется смена терапии. Чем больше препаратов есть в доступе у врачей-ревматологов, тем выше шанс подбора оптимальной терапии для пациентов с ревматоидным артритом.

Цель терапии у пациентов с длительно текущим ревматоидным артритом: оценить активность заболевания, оценить эффективность базисной противовоспалительной терапии, сменить терапию в случае неэффективности ранее проводимой терапии в зависимости от имеющихся данных инструментального и лабораторного обследования, сопутствующих заболеваний.

В ситуации если терапия эффективна, у пациента нет жалоб, а результаты анализов воспалительной активности (СОЭ и СРБ) в норме, врач-ревматолог может принять решение о коррекции (снижении) дозировки БПВП.

NB: концентрация (титр) анализов ревматоидного фактора (РФ и антител к циклическому цитрулинированному пептиду (АЦЦП) не является маркером активности заболевания! Повышение или снижение показателей не говорит о положительной или отрицательной динамике. На основании результатов этих обследований решение о коррекции терапии не принимаются.

Оценка эффективности терапии при длительно текущем ревматоидном артрите проводится 1 раз в 3 месяца на фоне любой терапии БПВП. В случае возникновения обострения суставного синдрома необходимо внепланово обратиться к врачу.

Помимо медикаментозного лечения ревматоидного артрита пациент должен выполнять комплекс определенных физических упражнений (ЛФК): сперва под присмотром инструктора, а затем самостоятельно дома. Также ему могут быть назначены физиотерапевтические процедуры и массаж, чтобы снять остаточные симптомы. Проведение физиотерапевтического лечения не рекомендуется в период обострения, так как может только усилить имеющиеся симптомы. Стоит отметить, что физиотерапия и ЛФК не лечит заболевание (не влияет на агрессию иммунной системы), а только снижает интенсивность имеющихся симптомов.

В случаях, когда избежать деформации суставов не удалось, пациенту может быть предложено оперативное вмешательство, направленное на восстановление функций пораженных суставов. К ряду таких манипуляций относятся синовэктомия, эндопротезирование, реконструктивные операции на костях, связках и сухожилиях.

Литература:

1. Игнатъев В. К. Ревматоидный артрит. — Петрозаводск, 1997 (в соавторстве)
2. Клиническая ревматология (руководство для врачей) / (ред.) чл.-корр. РАМН проф. В. И. Мазуров. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб.: ООО "Издательство ФОЛИАНТ", 2005. — 520 с. — ISBN 5-93929-127-9.
3. Детские болезни. Баранов А. А. // 2002.

ПРИМЕНЕНИЕ МАССАЖА ПРИ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ

Абдуворисова Хилола Пулатовна

*Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,
Преподаватель*

Детский лечебный массаж в комплексе с медикаментозной терапией ускоряет лечение многих болезней. Он также оказывает расслабляющее и успокаивающее действие на ребенка, что способствует восполнению сил организма. В самые первые месяцы жизни лечебный детский массаж показан даже абсолютно здоровым малышам — это залог правильного развития и прекрасное средство укрепления здоровья. Процедура также эффективна для профилактики многих нарушений и болезней в первые годы жизни ребенка. Записаться на курсы детского массажа в СПб вы всегда можете в нашей школе!

Подготовленный специалист при помощи массажных действий способен повлиять на все функциональные системы организма. Часто детский медицинский массаж является действенным методом для улучшения состояния больного ребенка, вызывает положительную динамику в терапии. Высокую результативность обеспечивают следующие полезные свойства процедуры:

- Расслабление, снятие напряжения и нагрузки на опорно-двигательный аппарат, мышечных зажимов;
- Обнаружение областей дискомфорта и мышечной боли и снятие симптомов;
- Облегчение формирования правильных двигательных навыков, улучшение моторики;
- Стимулирующее и тонизирующее воздействие на внутренние органы и системы;
- Улучшение кровообращения, нормализация обмена веществ;
- Восстановление правильной работы дыхательной системы;

Помимо лечебных свойств детский медицинский массаж также дает положительный психологический результат. В первые месяцы и годы жизни физический контакт играет для ребенка большую коммуникативную роль, поэтому регулярные сеансы медицинского массажа успокаивают малыша и улучшают его эмоциональный фон.

Все движения, которые производит врач во время лечебной процедуры можно сравнить с аналогичными при взрослом массаже. Но кожа ребенка тоньше, а тело и скелет менее устойчивы, поэтому все движения производятся с гораздо меньшей силой или заменены на более мягкие варианты:

- Разминка — выполняется с помощью достаточно энергичных движений пальцами по поверхности кожи, с целью задействовать подкожные мышцы;

- Поглаживание — расслабляющее легкое воздействие, выполняется круговыми движениями ладоней; оказывает положительное успокаивающее влияние на нервные окончания в тканях, следом расслабляются подкожные мышцы;

- Растирание — выполняется как поглаживание, но более интенсивно; обеспечивает более глубокое воздействие на кожные ткани и мышечный корсет;

- Похлопывание, щипки — наиболее активно влияют на мышцы; также выполняется вибрация при помощи зажимов, надавливаний в определенных точках тела.

Делать лечебный массаж должен только врач-специалист на дому или в поликлинике. При отсутствии подготовки можно выполнять процедуру только на уровне поглаживания, легкого растирания. Так можно снять напряжение с мышц, избежать опасности нечаянно травмировать ребенка.

При выполнении лечебного медицинского массажа необходимо соблюдать следующие правила:

- Покормить ребенка не менее, чем за 40 минут до сеанса, после процедуры есть можно только через полчаса;

- Пользоваться маслом или специальным кремом для смягчения кожи, увеличения ее эластичности;

- На руках не должно быть длинных ногтей или украшений — колец, браслетов, которые могут травмировать кожу;

- Лучше начинать курс не раньше 1-2 месяцев; рекомендуется проводить 3-4 курса с интервалами, по 8-10 занятий в каждом;

- Для детей продолжительность процедуры составляет не больше 5-20 минут, в зависимости от возраста.

Делать лечебный массаж можно только если ребенок находится в спокойном, расслабленном состоянии. Если есть признаки тревоги, напряжения, стресса, малыш кричит или плачет, медицинская процедура не принесет пользы и будет только во вред. Если массажист незнакомый, лучше предварительно дать ребенку несколько минут, чтобы привыкнуть к новому человеку и освоиться в его обществе.

Варианты процедур многообразны и различны в зависимости от типа заболевания и возраста ребенка. Показания для лечебного массажа следующие:

- Гипертонус мышц — следствие нарушений в центральной нервной системе;

- Искривление позвоночника (сколиоз) — формирование неправильного изгиба позвоночника и нарушение осанки;

- Мигрени — длительные приступы головной боли;

- Частые простуды с осложнениями — следствие сниженного иммунитета;

- Кифоз грудного или шейного отдела — образование патологического изгиба позвоночника;

- Кривошея — наклон головы в сторону из-за повреждения или неправильного развития шейных мышц;
- Косолапость, плоскостопие — формирование стоп заканчивается в подростковом возрасте, поэтому в детстве можно исправить искривление или снизить негативный эффект.

Лечебный массаж также необходим при ДЦП — это комплекс заболеваний, развивающихся из-за неправильной работы головного мозга. Болезнь сопровождается многими нарушениями в работе мышц и нервной системы. Регулярное проведение массажных процедур улучшит состояние ЦНС и снижает гипертонус мышц и улучшает состояние ребенка.

Для массажа также существует ряд противопоказаний. Выполнять процедуру не рекомендуется в следующих случаях:

- Простуда с повышением температуры, лихорадка, жар;
- Болезни сердца (врожденный порок сердца);
- Расстройство пищеварения;
- Кожные заболевания и высыпания, аллергия;
- Опрелости и потница на коже у грудничков;
- Инфекционные заболевания.

С осторожностью нужно делать массаж при пупочной или других видах грыжи. Активные движения и надавливание в таких случаях противопоказаны. Врач выполняет поглаживающие круговые движения сначала по часовой стрелке, затем против, перемежая их с легким пощипыванием. Такое воздействие имеет тонизирующий эффект и улучшает состояние малыша, ускоряя выздоровление.

Многие разновидности массажа приносят пользу лишь на определенном этапе развития ребенка. Так выделяют грудничковый массаж, который проводится в первые месяцы жизни до года даже здоровым малышам. Его цели следующие:

- Общее укрепление организма, повышение иммунитета — использование медицинских препаратов и иммуномодуляторов может принести вред организму ребенка, поэтому врачи рекомендуют закаливание и медицинский массаж для профилактики заболеваний;
- Снятие гипертонуса — в первые месяцы у многих детей развивается перенапряжение мышц, вызванное длительным почти неподвижным пребыванием в утробе; по мере развития ЦНС избыточный тонус уходит, но иногда возникают нарушения; массаж помогает снять напряжение и болевой синдром, производит успокаивающее воздействие;
- Улучшение моторики, координации движений — предотвращает задержки в развитии, ребенок становится более активным, раньше начинает переворачиваться и ползать;
- Лечение заболеваний опорно-двигательного аппарата — нарушений, вывихов, кривошеи, плоскостопия;

• Коррекция — выполнение поддерживающей терапии для закрепления результатов основного курса;

От обычного грудничкового отделяют массаж для недоношенных детей — в этом случае часто присутствуют нарушения в работе нервной системы, которые следует скорректировать. Сеансы массажа помогают таким детям, налаживая работу ЦНС, улучшая сон, снимая гипертонус мышц.

ВАЖНО: Проведение лечебного массажа ребенку в возрасте до года лучше доверить квалифицированному практикующему специалисту, который хорошо знает особенности детской анатомии и происходящих в теле ребенка процессов. Мать может находиться на медицинской процедуре, чтобы снизить эмоциональное напряжение малыша.

У детей постарше часто развивается синдром гиперактивности, также связанный с повышенной возбудимостью нервной системы. Такие дети часто двигаются и ходят во время сна, у них проблемы с координацией движений, мозг одинаково активно работает днем и во время сна, поэтому перегружается. Гиперактивность часто сопровождается синдромом дефицита внимания, повышенной утомляемостью, проблемах с развитием.

Медицинский массаж в этом случае делается курсами, каждый сеанс должен длиться около 20-30 минут, лучше всего проводить их утром. Во время процедуры врач воздействует на определенные точки, снимая напряжение с мышц, налаживая опорно-двигательный аппарат, регулируя работу нервной системы. Полезен также облегченный расслабляющий массаж перед сном, который может выполнять кто-то из домашних. Такой сеанс помогает ребенку успокоиться перед сном, перевести нервную систему и мозг в режим отдыха.

Литература:

1. Массаж : [арх. 28 сентября 2022] / Таламбум Е. А. // Маниковский — Меотида [Электронный ресурс]. — 2011. — С. 297. — (Большая российская энциклопедия : [в 35 т.] / гл. ред. Ю. С. Осипов ; 2004—2017, т. 19). — ISBN 978-5-85270-353-8.
2. Массаж / Фёдорова Г. С. // Ломбард — Мезитол. — М. : Советская энциклопедия, 1974. — (Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров ; 1969—1978, т. 15).
3. Гольдин, Э. А. Самомассаж : Здоровье и хорошее самочувствие своими руками / Э. А. Гольдин, Л. М. Мойсюк, Ю. Э. Закидышева. — М. : Вильямс, 2005. — 160 с. — ISBN 5-8459-0763-2.
4. Дубровский, В. И. Практическое пособие по массажу / В. И. Дубровский, Н. М. Дубровская. — М. : Шаг, 1993. — 448 с. — ISBN 5-86001-004-4.
5. Ерёмушкин, М. А. Основы мануальной техники массажа. — Ростов на Дону : Феникс, 2007. — 188 с. — (Качество жизни). — ISBN 978-5-222-12267-9.
6. Ерёмушкин, М. А. История массажа : Забытые секреты мастерства. — Ростов на Дону : Феникс, 2007. — 187, [1] с. : ил. — (Качество жизни). — ББК 53.54. — УДК 615.82^(G). — ISBN 978-5-222-12267-9.
7. Погосян, М. М. Массаж. — М. : Советский спорт, 2007. — С. 750.

ЗНАЧЕНИЕ УГЛЕВОДОВ В МЕДИЦИНЕ

Бокиева Зулфия Арифжоновна

*Андижанский техникум общественного
здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины,
Преподаватель*

Углеводы – это многофункциональные органические соединения, выполняющие ряд важнейших задач. Среди них:

- Энергетическая функция.

Углеводы – основной источник энергии для организма. Расщепляясь в процессе пищеварения на простые сахара, они превращаются в глюкозу, которая используется клетками для производства АТФ (аденозинтрифосфата).

- Пластическая функция.

Связываясь с липидами в форме гликолипидов, углеводы формируют внешнюю структуру клеточной мембраны, помогая усилить ее устойчивость к механическому повреждению, а также способствуют благоприятному взаимодействию клеток и сигнальных процессов.

- Структурная функция.

В зависимости от химического состава, углеводы:

ослужат субстратом для синтеза других молекул, таких как липиды, нуклеотиды и аминокислоты;

входят в состав структурных компонентов клеток, обеспечивая прочность и поддержку их структур;

используются для построения глюкозамина и гиалуроната, которые обеспечивают прочность и эластичность соединительных тканей.

- Антикоагулянтная функция.

Углеводы взаимодействуют с белками, которые принимают участие в процессе коагуляции крови. Например, к таким белкам относится антитромбин III, который ингибирует факторы свертывания крови.

Кроме того, определенные углеводы могут повышать уровень антиоксидантов в организме, которые способны предотвращать образование тромбов, снижая свертываемость крови.

Важно отметить, что антикоагулянтная функция углеводов может быть значительно снижена при нарушении обмена углеводов или приеме определенных медикаментов, например, антикоагулянтов.

- Специфическая функция.

Отдельные углеводы участвуют в проведении нервных импульсов, образовании антител, обеспечении специфичности группы крови.

- Связывание воды и катионов.

Углеводы, такие как сахара и крахмал, имеют способность связывать воду и катионы благодаря своей химической структуре.

Сахара и крахмал состоят из молекул глюкозы, которые связаны между собой гликозидными связями. Она образуется между углеродным атомом в глюкозе и гидроксильной группой в другой глюкозе. Эти связи образуют полимеры – целлюлозу и гликоген.

Углеводы связывают воду и катионы благодаря своей гигроскопичности (способность материала притягивать и задерживать влагу) и электростатическим взаимодействиям. Молекулы воды вступают во взаимодействие с гидрофильными группами в составе углеводов, что приводит к образованию водородных связей между молекулами воды и молекулами углеводов.

В результате связывания воды и катионов углеводы принимают гелеобразную или вязкую структуру. Это делает углеводы полезными в пищевой и медицинской промышленности, так как они могут использоваться в качестве загустителей, стабилизаторов и влагоудерживающих агентов.

- Запасающая функция.

Запасающая функция – это механизм, который позволяет организму сохранять и использовать углеводы для обеспечения энергии в периоды голодания или повышенной физической активности.

Когда человек употребляет пищу, углеводы из нее разлагаются на глюкозу, которая используется для производства энергии. Избыток глюкозы превращается в гликоген и сохраняется в печени и мышцах. Когда организм нуждается в дополнительной энергии, он начинает расщеплять гликоген и высвобождать глюкозу в кровь.

- Улучшение работы ЖКТ.

Некоторые углеводы, такие как клетчатка и пектин, проходя через желудочно-кишечный тракт, способствуют поддержанию нормальной функции пищеварительной системы, предотвращая запоры и снижая риск развития некоторых заболеваний.

Углеводы широко распространены в природе и играют очень большую роль в жизни человека. Углеводы входят в состав пищи, причем потребность человека в энергии при его жизнедеятельности покрывается при питании в большей части именно за счет углеводов. Важное значение углеводов заключается в том, что нуклеиновые кислоты, необходимые для биосинтеза

белков и для передачи наследственных свойств построены из производных углеводов - нуклеотидов. Многие углеводы и их производные являются медицинскими препаратами. Углеводы, в частности раствор глюкозы, используются для парентерального питания в силу того, что они являются наиболее доступными источниками энергии для организма больного. Способность углеводов быть высокоэффективным источником энергии лежит в основе их сберегающего белок действия. При поступлении с пищей достаточного количества углеводов аминокислоты лишь в незначительной степени используются в организме как энергетический материал. Хотя углеводы не принадлежат к числу незаменимых факторов питания и могут образовываться в организме из аминокислот и глицерина, минимальное количество углеводов суточного рациона не должно быть ниже 50 - 60 г. При построении пищевых рационов чрезвычайно важно не только удовлетворить потребности человека в необходимом количестве углеводов, но и подобрать оптимальные соотношения качественно различных типов углеводов. Наиболее важно учитывать соотношение в рационе легкоусвояемых углеводов (сахаров) и медленно всасывающихся (крахмал, гликоген). Повышенное содержание в крови инсулина способствует ускорению этого процесса, т.к. инсулин оказывает мощное стимулирующее действие на жиросжигание.

В отличие от сахаров крахмал и гликоген медленно расщепляются в кишечнике. Содержание сахара в крови при этом нарастает постепенно. В связи с этим целесообразно удовлетворять потребности в углеводах в основном за счет медленно всасывающихся углеводов.

Литература:

1. Григорьева Е.А., Неёлова О.В. УГЛЕВОДЫ, ИХ БИОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ И ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ // Современные наукоемкие технологии. – 2014. – № 7-2. – С. 85-85; URL: <https://top-technologies.ru/ru/article/view?id=34328> (дата обращения: 17.12.2024).
2. Химическая энциклопедия : [рус.] : в 5 т. / под ред. Н. С. Зефирова. — М. : Большая российская энциклопедия, 1999. — Т. 5. — 783 с. — ISBN 5-85270-310-9.

QORAQALPOG'ISTON: BAJARILGAN ISHLAR TAHLILI VA ISTIQBOLLI REJALAR

Ataxanova Gavharoy Anvarbekovna
Abu Ali Ibn Sino nomidagi salomatlik
texnikumi katta o'qituvchisi

Davlatimiz rahbari 2017-yil 20-21-yanvar kunlari Qoraqalpog'istonda bo'lib, hudud iqtisodiyotini rivojlantirish, ijtimoiy sharoitlarni yaxshilash bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni belgilab bergan edi. O'tgan vaqt mobaynida ular to'la amalga oshirildi.

Tashrif yakunlariga ko'ra ishlab chiqilgan dasturga muvofiq, sanoatni rivojlantirish borasida umumiy qiymati 160 milliard so'mga yaqin 242 loyiha bajarildi. Bu qariyb 4 ming ish o'rni yaratish imkonini berdi.

Masalan, Qorao'zak tumanidagi "Qoraqalpoq sement" korxonasida birinchi bosqichda yiliga 200 ming tonna sement, Nukus shahridagi "Texnik global" korxonasida "Samsung" brendi ostida yiliga 150 ming televizor, "Nukus polimer" korxonasida yiliga 8 ming tonna polietilen quvurlar va xo'jalik buyumlari ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. To'rtko'l tumanidagi "Vegateks global" korxonasida yiliga 5 ming tonna ip-kalava ishlab chiqarilmoqda.

Qoraqalpoq aholisi uchun nihoyatda muhim va dolzarb masala bo'lgan ichimlik suvi muammosi yillar davomida hal etilmay kelayotgan edi. Shuni inobatga olib, qisqa vaqtda 101 kilometrlik "Qo'ng'iro't – Mo'ynoq" suv quvuri va "Qo'ng'iro't" suv taqsimlash inshooti qurib bitkazildi. Buning natijasida Mo'ynoq tumanidagi 25 ming aholi toza ichimlik suvi bilan ta'minlandi.

Bundan tashqari, investitsiya dasturiga muvofiq byudjet mablag'lari va Orolbo'yi hududini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan mavjud suv tarmoqlari rekonstruksiya qilindi va yangilandi. Shu tariqa 35 aholi punktida 50 mingdan ziyod odam ichimlik suvi bilan ta'minlangani bu boradagi ishlarning izchil davomi bo'ldi.

Nafaqat Qoraqalpog'iston, balki butun mamlakatimizning faxri bo'lgan, dunyoda "Sahrodagi Luvi" deb shuhrat qozongan I.Savitskiy nomidagi Qoraqalpoq davlat san'at muzeyining muhtasham ikkinchi korpusi qurilib, yuksak xalqaro standartlar asosida jihozlandi va foydalanishga topshirildi.

Qoraqalpoq davlat o'lkashunoslik muzeyi binosi, O'zbekiston Qahramoni Ibroym Yusupov nomidagi iqtidorli bolalar maktabi, Amir Temur nomidagi istirohat bog'i, zamonaviy imkoniyatlarga ega yirik sport majmuasi bunyod etildi. Imom Eshon Muhammad jom'e masjidi rekonstruksiya qilinib, foydalanishga topshirildi.

Bunday o'zgarishlar barcha tumanlarda, qishloq va ovullarda ro'y berdi. Hudud iqtisodiyoti rivojlandi, aholi turmush darajasi oshdi. Eng muhimi, odamlar buni o'z hayotlarida sezmoqda.

Nukus filialining Chimboy tumanidagi akademik litseyida farmatsevtika sanoatini yanada rivojlantirish, dori-darmon vositalari hamda tibbiyot buyumlari ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash, ichki bozorni mamlakatimizda ishlab chiqarilgan yuqori sifatli preparatlar bilan to'ldirish borasida amalga oshiriladigan istiqbolli loyihalar taqdim etildi.

Paxtani foyda bersa ham, foyda bermasa ham ekaverish vaqti o'tdi. Daromad bermadimi, boshqa ekin ekish kerak. Masalan, qizilmiya bu hudud iqlimi va sharoitiga mos keladi. Shunday ekan, nima uchun uni ko'paytirishni yo'lga qo'ymasligimiz kerak, dedi Shavkat Mirziyoyev.

Chimboy tumanidagi «Lanextrakt» qo'shma korxonasida qizilmiya ildizidan ekstrakt ishlab chiqariladi. Korxonada yiliga 30 ming tonna qizilmiya ildizi qayta ishlanib, 1,3 ming tonna ekstrakt tayyorlanadi. Xitoylik investorlar bilan hamkorlikda tashkil etilgan korxonada 200 ish o'rni yaratilgan.

Davlatimiz rahbarining 2017-yil 3-maydagi "Nukus-farm", "Zomin-farm", "Kosonsoy-farm", "Sirdaryo-farm", "Boysun-farm", "Bo'stonliq-farm" va "Parkent-farm" erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni ijrosi yuzasidan hududda keng ko'lamli ishlar amalga oshirilib, mavjud ishlab chiqarish imkoniyatlari va resurslar salohiyatidan samarali foydalanish orqali yangi ish o'rinlari yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Hududda farmatsevtika sanoatini rivojlantirish yo'nalishida 2018-2019-yillarda qiymati 27 million dollarga teng 17 loyiha amalga oshirilishi rejalashtirilgan. Mazkur loyihalar doirasida 37 turdagi farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqariladi va ularning bir qismi eksport qilinadi.

Nukus shahridagi «Nukus Med Tex» MChJ tomonidan tibbiy buyumlar, «Berlin farm» MChJ tomonidan onkologik dori vositalari ishlab chiqarish yo'lga qo'yiladi. To'rtko'l tumanidagi «To'rtko'l shisha idishlari» MChJda farmatsevtika shisha idishlari tayyorlanadi.

Shu kabi farmatsevtik mahsulotlar ishlab chiqarishga qaratilgan boshqa loyihalar ham taqdim qilindi. Loyihalarda selluloza ishlab chiqarish haqidagi ma'lumot ham o'rin oldi. Ikki bosqichda amalga oshiriladigan mazkur loyiha qog'oz ishlab chiqarishdan tayyor mahsulotgacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida bo'sh turgan va kam quvvat bilan ishlayotgan bino va maydonlar xatlovdan o'tkazilgani to'g'risidagi ma'lumot asosida yangi korxonalarni ishga tushirish ko'zda tutilmoqda. Shuningdek, loyihalarda kam ta'minlangan oilalarni ish bilan ta'minlash bo'yicha takliflar o'rin olgan.

Taxiatosh tumanida Qoraqalpog'iston Respublikasini kompleks rivojlantirish bo'yicha 2017-yilda amalga oshirilgan ishlar haqida ma'lumot berildi. Prezidentimizning avvalgi tashrifidan so'ng 2 ming 112 loyiha amalga oshirildi. Sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalaridagi ushbu loyihalar natijasida eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi, 11 mingga yaqin ish o'rni yaratildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasini 2018-2019-yillarda kompleks rivojlantirish dasturi doirasida yana 1 ming 309 loyiha rejalashtirilgan. Ularni amalga oshirishga tashabbuskor korxonalar va tijorat banklari mablag'lari, xorijiy investitsiyalar yo'naltiriladi. Buning natijasida yangi mahsulotlar ishlab chiqarish o'zlashtiriladi, mahalliy lashtirish va qayta ishlash darajasi oshadi, 10 mingga yaqin ish o'rni tashkil etiladi.

Hudud sanoatini yangi bosqichga ko'tarish maqsadida mamlakatimizdagi yirik korxonalar ham jalb etilgan. Xususan, Navoiy kon-metallurgiya kombinati Taxiatosh tumanida metall konstruksiyalar va nostandart jihozlar, Olmaliq kon-metallurgiya kombinati Qora'zak tumanida temir-beton mahsulotlar va qum-shag'al ishlab chiqarishi rejalashtirilgan.

Tebinbuluq konini o'zlashtirish istiqbollariga alohida e'tibor qaratildi. Hozirgi kunda mamlakatimizda metall mahsulotlar mavjud shunday buyumlarni eritish orqali ishlab chiqarilmoqda. Tebinbuluq koni temir rudasining ulkan zaxirasiga ega. Ushbu konni o'zlashtirish ikki bosqichda amalga oshiriladi. Natijada 2021-yildan boshlab yiliga 1 million tonna po'lat ishlab chiqarish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu boradagi ishlarni tashkil etish maqsadida "O'zbekiston temir yo'llari" aksiyadorlik jamiyati tarkibida direksiya tashkil etildi.

Samarasiz foydalanilayotgan obyektlar negizida yangi korxonalar tashkil etish loyihalari haqida ham ma'lumot berildi. Qoraqalpog'istonda 6 ta kichik sanoat zonasi tashkil etish rejalashtirilgan. Ulardagi obyektlar 5 yil muddatga keyinchalik mulk huquqini rasmiylashtirish sharti bilan bepul beriladi. Muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini qurish va tiklash ishlari davlat byudjeti hisobidan amalga oshiriladi. Shu tariqa ushbu zonalarda ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun zarur sharoit yaratiladi.

Shu yerda "O'zqurilishmateriallari" va "O'zbekenergo" aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan amalga oshiriladigan ishlar, Orolbo'yi aholisi turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan rejalar namoyish etildi.

«Xo'jayli agrosanoat markazi» MChJ tomonidan tashkil etilayotgan markaz qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash, qayta ishlash va eksport qilish bilan shug'ullanadi, ichki bozorni qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan uzluksiz ta'minlash,

yer maydonlaridan unumli foydalanish, yangi ish o‘rinlari yaratish, mamlakatimiz eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

15,3 gektar maydonni egallagan majmuada 2018-yilda 5 ming tonna meva-sabzavotni qadoqlash, saralash va qayta ishlash imkoniyati yaratiladi. 150 kishi ish bilan ta’minlanadi.

Shu yerda Qoraqalpog‘istonda oziq-ovqat sanoati sohasida amalga oshiriladigan investitsiya loyihalari, chorvachilik, parrandachilik, asalarichilik va baliqchilikni rivojlantirish bo‘yicha dasturlar taqdimoti bo‘lib o‘tdi. Xususan, 2018-2019-yillarda meva-sabzavot va go’shtni qayta ishlash, sovutkichlar qurishga oid 70 loyihani amalga oshirish rejalashtirilgan. 2018-2020-yillarda chorvachilik va parrandachilikni rivojlantirish dasturi doirasida 250 loyihani hayotga tatbiq etish ko‘zda tutilgan. Natijada 730 dan ortiq ish o‘rni yaratiladi. 2018-2020-yillarda baliqchilikni rivojlantirish dasturi doirasida 6 loyiha bajariladi. Nukus va Qanliko‘l tumanlarida sholi maydonlarida baliq yetishtirish texnologiyasi tatbiq etiladi.

2013-2017-yillarda Orolbo‘yi mintaqasida byudjet va markazlashgan kapital mablag‘lar hisobidan 248 milliard so‘mlik irrigatsiya-melioratsiya tadbirlari amalga oshirilib, 140 ming gektar maydonning suv ta’minoti va 231 ming gektar yerning meliorativ holati yaxshilandi.

Prezidentning 2024-yil 27 noyabrdagi “2018-2019-yillarda irrigatsiyani rivojlantirish va sug‘oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash Davlat dasturi to‘g‘risida”gi qarori bu boradagi ishlar ko‘lamini yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Ushbu qarorga muvofiq, kelgusi ikki yilda qariyb 140 kilometr kanallar hamda 63 gidrotexnik inshoot rekonstruksiya qilinib, 60 ming gektar sug‘oriladigan yerning meliorativ holati yaxshilanadi. 246 kilometrdan ortiq kollektorlarni qurish-rekonstruksiya qilish, 3 ming 735 kilometr uzunlikdagi kollektorlarni ta’mirlash va tiklash ishlari amalga oshiriladi. Natijada 89 ming gektar maydonning meliorativ holati yaxshilanib, qishloq xo‘jaligi ekinlaridan olinadigan hosildorlikni oshirishga erishiladi.

To‘rtko‘l tumanida barpo etilishi rejalashtirilayotgan Sho‘rbuloq suv ombori Amudaryoning quyi oqimida suv taqchil yillarda suv ta’minotini yaxshilash, hududda baliqchilik, chorvachilik, bog‘dorchilikni rivojlantirish va qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratish imkonini beradi.

Ma’lumki, Orol dengizi sathi pasayib, qirg‘oqdan 180-200 kilometr uzoqlashib ketgani Amudaryoning quyi oqimiga kirib keluvchi suvlar yuqori nishablikdan tushishi va Mo‘ynoq tumanidagi Daryo oralig‘i suv ombori yaqinida jarliklar hosil bo‘lishiga olib kelmoqda. Bu Mo‘ynoq suv ombori, Ribache, Maqpalko‘l, Zakirko‘l

ko'llariga suv yetib bormasligi, hududdagi baliq va hayvonot dunyosi yo'q bo'lib ketish xavfini tug'dirmoqda.

Ushbu xavfning oldini olish maqsadida 2013-2017-yillarda shimoliy va sharqiy dambalarni rekonstruksiya qilish hamda suv o'tkazish qobiliyatini tiklash ishlari bajarildi. Navbatdagi bosqichda Maypost ko'li bo'ylab to'g'on yo'lini tiklash va ko'ldan Amudaryoning eski o'zaniga suv o'tkazish imkonini beradigan gidrotexnik inshoot qurish mo'ljallangan.

Davlatimiz rahbariga janubiy Qoraqalpog'istonda suv resurslarini boshqarishni yaxshilash loyihasi to'g'risida ham ma'lumot berildi.

Loyiha asosida amalga oshirilayotgan ishlar tufayli Ellikqal'a, Beruniy va To'rtko'l tumanlarida 100 ming gektarga yaqin maydon suv bilan ta'minlanib, yiliga 269 million kubometr suv tejaladi. 23 nasos stansiyasi, Suv iste'molchilari uyushmasi va fermer xo'jaliklari hisobidagi 450 dan ortiq nasos agregatlari to'xtatilishi har yili 52 million kilovatt soat elektr energiyasini iqtisod qilish imkonini beradi.

Mamlakatimizning tegishli vazirliklari, shuningdek, kompaniya va banklar rahbarlarini muntazam ravishda hududlarga yuborib, joylardagi qo'shimcha rezervlarni izlab topish, aniq investitsiya loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha tadbirlar izchil davom ettirilmoqda. Qoraqalpog'istonga bugungi safardan oldin ikki hafta mobaynida ishlar xuddi shu tartibda tashkil etildi va qo'shimcha investitsiyalarni jalb etishga yo'naltirilgan yangi dastur loyihasi ishlab chiqildi.

Ushbu dasturga muvofiq, 2018-2019-yillarda Qoraqalpog'iston Respublikasida umumiy qiymati 4,5 trillion so'm bo'lgan 1 ming 300 dan ziyod loyiha amalga oshiriladi va qariyb 10 ming ish o'zni yaratiladi. Jumladan, sanoat tarmoqlarida qiymati 492 million dollarga teng bo'lgan 232 investitsiya loyihasi hayotga tatbiq etiladi.

Shu bilan birga, Qoraqalpog'istonda yoqilg'i-energetika va kon-metallurgiya sohasida umumiy qiymati 3,4 milliard dollardan ortiq 5 ta yirik loyihani joriy etish rejalashtirilmoqda, dedi davlatimiz rahbari.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Veb saytlar <https://president.uz/oz/lists/view/6964>

O‘ZBEK MUSIQALI DRAMA JANRI TARIXIGA BIR NAZAR

Komila Tadjibayeva

*Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa
san’ati instituti “Musiqashunoslik” yo‘nalishi*

2-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: dotsent, PhD Sh.Berdixanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek musiqali drama janrining antik davri tarixi yoritiladi. Shuningdek, mazkur janrning taraqqiyoti, shakllanish debolealari borasida umumiy xulosalar muallif nuqtayi nazaridan bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: musiqali drama, qiziqchi, o‘zbek an’anaviy teatri, og‘zaki dramaturgiya.

Masxarabozlik — o‘zbek an’anaviy teatri. XVIII-XX-asrlarda Xorazm va Buxoro an’anaviy teatrlari masxarabozlik deb, Farg‘ona vodiysida “qiziqchilik” («qiziq», «qiziqchi») deb atalgan. Masxarabozlik og‘zaki dramaturgiya asosida faoliyat ko‘rsatgan. Masxarabozlik repertuari asosini in sonni qurshab turgan tabiat va jamiyat hayotidan olingan voqealar va timsollarni oldindan muayyan kulgili shakllarda o‘ylab qo‘yilgan, zarur paytlarda badihago‘ylik bilan ijro qilinadigan taklidlar, tanqidiy komediyalar, kulgili hikoyalar, latifalar tashkil etgan. Ular orasida «tanqid» deb ataluvchi 3-4, ba‘zan undan ortiq masxaraboz maxsus liboslarda, yuzlarini bo‘yab yoki niqob kiyib ijro etadigan komediyalar alohida ajralib turgan¹.

Komediyalar dramaturgiya va teatrga xos ma‘lum fabula, tugun, voqealar rivoji, avj nuqta va echimga ega bo‘lib, ijro paytida barqaror savol-javoblar va holatlarni qaytarish bilan birga sharoitga qarab yangi holatlar, kulgili vaziyatlar, savol-javoblar to‘qilgan. Hayotdagi illatlar, kishilar xulq-atvoridagi nuqsonlarni hajv qiluvchi satirik tiplar maydonga kelgan. Sudxo‘r, berahm boy, rais, qozi, to‘ra, dorug‘a, mirobboshi, bozor oqsoqoli kabi amaldorlar; domla, shayxulislom, mudarris kabi ulamolar; firibgar, azayimxon, folbin, o‘g‘rilar; o‘z kasbini yaxshi bilmaydigan qassob, sartarosh, polvon, dorbozlar; maqtanchoq, laqma, dangasalar shular jumlasidan.

Masxaraboz tomosha davomida tomoshabinning kayfiyatiga qarab qahramonlar xarakterniy, asar mazmunini o‘zgartirishi, so‘z va yangi tafsilotlar qo‘shishi yoki qisqartirishi mumkin. Obraz yaratishda, voqea va muhitni tasvirlashda so‘z, musiqa, ashula, pantomima kabi ifoda vositalari o‘zaro

¹ [Masxarabozlik - Milliylik-millat ko'zgusi \(milliycha.uz\)](https://scientific-jl.org/obr)

uyg'unlashib ketadi. Aktyorlar biror so'z ishlatmay ma'noli imo-ishora va tana harakatlari orqali qahramonlarning tashqi qiyofasi, xarakteri va ichki kechinmalarini haqqoniy tasvirlay olgan. Aktyorlardagi harakat, mimika, kiyim va Grimlarning bo'rttirib, yirik planda berilishi shartlilikka, mubolag'a, hajv usullaridan keng foydalanishga olib kelgan. Buxoro va Xorazm masxarabozlik teatrlari umumiy jihatlari bilan birga farq qilib turuvchi xususiyatlarga ham ega.

Buxoro an'anaviy teatri shahar va qishloq mas-xarabozligidan iborat bo'lib, qishloqda ko'pincha kichik hajm va maishiy mavzudagi tomoshalar, muqallidlar ko'rsatilgan, shaharda esa aksar katta hajmdagi komediyalar namoyish etilgan, harakatlar, mimika, savoljavoblar bo'rttirilgan. Buxoro masxarabozlari sharoitga qarab o'z tomoshalarini o'zbek va tojik tilida olib borganlar. Xorazm masxarabozlarining qariyb barcha tomoshalarida dialog bilan bir qatorda kuy, qo'shiq, raqs, muallaq, pantomima juda katta o'rin egallagan.

Buxoro masxarabozlik teatrida tomoshalar, odatda, hajviy yoki salbiy qahramonning kaltaklanishi bilan tugasa, Xorazmda o'yin bilan yakunlanadi. Xorazmda echki yoki qo'y terisidan yasalgan, yuzini batamom qoshgovchi yoki faqat ko'zlarni yashirib turuvchi niqoblar, tanaga kiyiluvchi tulumlar, maxsus bosh kiyimlari keng ishlatilib kelinadi. Bundan tashqari, Xorazmning atoqli masxarabozlari lozim paytlarda qozoq, qoraqalpoq, turkman, hatto Ozarbayjon tillarida tomosha ko'rsatishgan. Tarixda Otash, Novzalim bobo (Xorazm), zarif miskar, to'la masxara (Buxoro) degan ko'plab masxarabozlar o'tgan. Masxarabozlik an'analari, vositalari ma'lum darajada yangi shakldagi o'zbek teatrida o'xtashtirildi.

Barchamizga ma'lumki, Turkiston hududida (hozirgi O'zbekiston)da eramizdan avvalgi 3000-2000 yilliklarda ham teatr mavjud bo'lganligi va u to'g'risida o'zbek akademigi, teatrshunos M.Rahmonov², akademik N. Konrad, sharqshunos B.Riftin teatr san'ati Sharqiy Turkiston orqali Kunchiqar mamlakatlariga tarqalganligi Xitoy manbalarida qayd etilgan tadqiqotlarda keng yoritilgan.

XIX asr oxiri XX yuz yillik boshlarida Turkiston o'lkasida mahalliy hamda Sharq mamlakatlari va Ovropani kirib kelgan, elga maqbul yangiliklar mushtarak bo'lganligini kuzatish mumkin.³

Turkiston o'lkasining aholisiga shu davrlarda Ovropani teatr san'atining turli qirralari, ayniqsa Rossiya, Tatariston va Ozarbayjonning teatr sohasidagi izlanishlari bilan tanishish va ovropalik san'atkorlar bilan birga ishlash imkoniyatlari ochildi.

² Қаралсин! М.Раҳмонов. Ўзбек театри тарихи. (XVIII асрдан XX аср аввалигача ўзбек театр маданиятининг тараққиёт йўллари). Тошкент:.. 1968 й.

³ Муқимий номидаги Ўзбекистон давлат муסיқали театри 80 ёшда. Китоб-альбом. "YOSHLAR NASHRIYOT UYI". Toshkent:.. 2020-y.

Shuning natijasida bu yurtida Musiqiy jamiyat (1884), “Lira” xor jamiyati (1898), Musiqali dramatik jamiyat (1906), Filarmoniya jamiyati (1913) va Vokal san’ati jamiyati (1916) tashkil etilib, shubhasiz bu muassasalar ma’rifiy ahamiyatga molik ishlarni amalga oshirdi.

Mazkur o’lkaga XIX asrning ikkinchi yarmidayoq xorijdan F.Nadler (1877), A.Pyankov (1889), N.Rjevskiy (1889), V.Vasiliya-Vyatskiy, (1890), N.Kruchinina (1894), keyinroq V.Yanov (1900), Z.Malinovskiy (1903) truppalari tomonidan olib kelingan A.Ostrovskiyning “O’rmon”, “Sepsiz qiz”. A. Chexovning “Ivanov”, “Olchazor”, A.Gorkiyning “Meshchanlar”, “Chorbog’chilar”, L.Tolstoyning “Uyg’onish”, “Anna Karenina”, F.Dostoevskiyning “Aka-uka Karamazovlar”, A.Tolstoyning “Ioann Grozniy o’limi”, “Shoh Fyodor Ioanovich”, “Shoh Boris”, V.Shekspirning “Yuliy Sezar i Qirol Lir”, F.Shillerning “Vilgelm Tell”, Ibsenning “Nora” spektakllari namoyish etildi. Shu tufayli mahalliy aholi va ilg’or ziyolilarda cheksiz hayrat uyg’onib, yangi davrga xos teatr truppalari ochish istagi tug’ila boshladi.

Shuningdek, Turkiston o’lkasida Lassalning fransuz operetta truppasi (1891), Ukrain muziqali drama truppasi (1895 - 1897), Italiya aka-ukalar Gansales truppasi (1900 - 1910), D.Yujina, V.Shumskiy truppalarining xilma-xil spektakllari (1900), shuningdek, Tiflis opera teatri tomonidan gastrolga olib kelgan Verdining “Aida”, M.Glinkaning “Ivan Susanin”, A.Rubinshteyning “Iblis” (1894) spektakllarini namoyish qilinganida aktyorlar faqatgina rol o’ynash bilan chegaralanib qolmasdan qo’shiqlar kuylab, raqsga tushib, voqeani musiqali so’z va musiqiy harakat bilan gavdalantirishlari asar g’oyasini ochishga bo’lgan intilishlarning o’ziga xos talqinning in’ikosi edi. Bu qadimiy o’zbek masxaraboz va qiziqchilar teatrida mavjud bo’lgan sintez san’atiga o’xshardi.

Mahalliy aholi ilk bor mumtoz operalardagi ariya, duet va romanslarni taniqli qo’shiqchilar ijrosida eshitib, o’zlari uchun yangi san’at olamini kashf qildilar.

O’z zamonasining ilg’or kishilari, jahonshumul ilg’or tajribalarni o’rganib, gastrollar paytida ko’rsatilgan teatr spektakllari faqat kuldirish yoki ko’ngil ochish uchun emas, balki teatr eng muhim tarbiya minbari ekanini anglab yetdilar. Jumladan, ma’rifatparvar shoir Zokirjon Xolmuhammad o’g’li Furqat “Turkiston viloyati gazetini”ning 1881 yil 6 fevral va 8 iyundagi sonlarida o’z hayratini oshkora bildirib, G’arb davlatlarida teatrlar uchun mahobatli binolar qurilganligi, ayollar va erkaklar birga qulay o’rindiqlarda o’tirib, o’rnak bo’ladigan spektakllar tomosha qilishlari haqidagi dolzarb va hayajonli maqolalar chop ettirdi.

XIX asrning so’nggi choragidayoq Boku, Qozon va Ufadan kelgan truppalar ko’proq Toshkent shahrida spektakllar ko’rsatar, bu shahar teatrchilik borasida eng qaynagan markazga aylanib, unda o’nlab yarim professional va havaskorlik teatrlari

ishlardi. Asr boshidayoq bo'lg'usi poytaxt ahlida teatrga tushish, ruhiy ozuqa olishga ko'nikma paydo bo'lgan. Hamzaning "Farg'ona", Mannon Uyg'urning "Turon" truppalari o'zaro musobaqa qilishib, nafaqat o'zbek dramaturglari, hatto xorijiy mualliflarning, ayniqsa, mashhur ozarbayjon dramaturgi Husayn Jovidning ko'plab pesalarini sahnaga qo'yishardi.

Shu davrda jamoatchilik ongida havaskorlik teatrlari ochish uchun harakatlar boshlanib, mahalliy aholi ichidan targ'ibotchilar, rejissyor yordamchilari, tarjimonlar yetishib chiqdi.

XIX asrning so'nggi choragi va yangi yuz yillik boshlaridayoq Toshkentning ovropaliklar yashaydigan qismidagi O'qituvchilar seminariysi, ayollar va erkaklar gimnaziyalarida, harbiy idoralarda, O'rta Osiyo va Orenburg-Toshkent temir yo'llarida dastlabki havaskorlik teatrlari paydo bo'ldi. Bu jamoalar asosan rus avtorlarining erkparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan pesalarini sahnalashtirar hamda ularda oddiy odamlar va ayollarning o'ziga xom ichki kechinmalari, ularning bir-birini tushunishga bo'lgan intilishlari hamda ezgulikka ishonch ustivor edi. Garchand bu spektakllar havaskorlik darajasida bo'lsa-da ma'no-mazmuni hamda aktyorlarning samimiy ijrosi bilan ko'pchilikni jalb qilardi.

Guvohlarning fikricha, bu spektakllarni ko'plab sart va tatarlar tomosha qilishardi. (Turkestanskije Vedomosti, 1890, 9 yanvar). Hatto sayyor truppalarning "qonli melodrama", "bachkana fars, komediyalar", soxta va zerikarli spektakllaridan ko'ra mahalliy havaskorlarning chiqishlari tomashabinga ko'proq ma'qul bo'lardi. (Turkestanskije Vedomosti, 1910, 24 oktyabr).

XX asr boshlarida Turkiston tomoshaxonalarida tatar va ozarbayjon truppalari I.Kudashev-Ashkazarovskiy(1911) G.Qorievning "Sayyor", K.Shomil va S.Gizatulina-Voljskoy(1912), A.Kamarlinskoy (1911-1916) truppalari gastrol o'tkazishadi. O'sha davrning ilg'or teatrlari an'analarga muvofiq ish boshlash maqsadida tuzilgan teatr truppalari faoliyati tufayli Turkiston o'lkasida ham milliy-maishiy hamda diniy qadriyatlarga muvofiq hamda ilg'or ovropacha namunalarga asoslangan dramatik va musiqiy teatrlar paydo bo'lishiga zarur imkoniyat va zamin yaratildi.

"Tarjimon" gazetasining 1904 yil 20 aprel sonida rus armiyasi zobiti S.Enikeev xonadonida sahnalashtirilgan N.Kamolning "Ishq balosi" spektakli haqidagi xabar chop etilgan bo'lsa, shuningdek, davriy nashrlarda maktab va gimnaziyalardagi muallim va o'quvchilar hamda ishlab chiqarish korxonalarda havaskorlar tomonidan yozilgan intermediya va pesalar sahnalashtirilganligi haqida ham qaydlar mavjud.

Yozma dramaturgiyaga asoslangan, rejissyor, ssenografiya, ma'lum konsepsiyaga asoslangan, ovropacha yangicha teatr azal-azaldan Turkistonda mavjud bo'lgan an'anaviy masxarabozlik teatrlarini siqib chiqara boshladi.

1908 yil 8 martda "Osiyo" gazetasi "Turkistonda teatr muammosini yechish kerak" deb yozsa, 1912 yil 22 fevralda "Turkiston viloyati gazetasi" esa "Turkistonda hali hanuz teatrning eng asosiy ahamiyatini to'la anglay olmadilar" deb bitilsa, 1914 yil 10 mayda "Oyna" gazetasi "Teatr tarbiyalash, bilim manbasi bo'lish, adabiyot minbari sifatida hayot oynasida haqiqatni ko'rsatish, yomonlikni fosh qilish, ezgulikka yetaklash barobarida odamlarga quvonch ulashishi lozim" deb yozadi.

XX asrning dastlabki 10 yilligidayoq ma'rifatli ziyolilarning ilg'or vakillari-jadidlar milliy madaniyatni rivojlantirish bilan birga ovropacha progressiv dunyoqarashlarga muvofiq ish yuritish, ayniqsa teatr sohasida Sharqu G'arbning ilg'or an'alarini omuxta qilib borish to'g'risidagi fikr va g'oyalarini e'tirof etdilar.

Jadidlar o'zbek tiliga G'arbiy Ovropa, rus, ozarbayjon, turk, tatar dramaturglarining asarlarini tarjima qilib, XIX asr oxiri XX boshlaridayoq Toshkent, Qo'qon, Samarqand va boshqa shaharlarda teatr jamoalari tashkil qilishda faollik ko'rsatdilar. Ular o'zlari pesa yozib, sahnalashtirib, yana o'zlari rol ham ijro etardilar.

Ijtimoiy hayotning dolzarb masalalariga bag'ishlangan Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush", Hamzaning "Nurmuhammad domlaning mudhish xatosi", Abdulla Qodiriyning "Baxtsiz kuyov", Fitratning "Buxorolik mudarrisning fransuz bilan bahsi", Abdulla Avloniyning "Advokatlik osonmi?" va boshqa o'nlab pesalar XX yuz yillikning boshlaridayoq bosma kitob holida nashr qilingan va ko'plab havaskorlik to'garaklarida sahnalashtirilgan edi.

Ozarbayjon kompozitori Uzeir Xojibekovning Fuzuliy dostoni motivlari asosidagi "Layli va Majnun" operasida turkiy tilli qardosh xalqning muqomlari va kuylari mavjud bo'lganligi uchun ham tez orada Turkiston xalqlari orasiga tez singib ketdi.⁴ Shuningdek, U.Xojibekovning "Er va xotin", "Meshadi Ibod" musiqali komediyalari tarjima qilinib o'zbekcha sahnalashtirildi. Ammo uning "Arshin mol olan" komediyasidagi voqealar Turkiston zaminidagi hayotga yaqin bo'lgani uchun ham 1916 yildan boshlab o'zbek truppalarida sahnalashtirib kelinardi. Hatto bugungi kunda ham Muqimiy nomidagi O'zbekiston davlat musiqali teatri repertuarida ushbu komediya mavjud.

1919 yilda bolsheviklar tarafidan "Farg'ona" va "Turon" truppalari birlashtirilib, Karl Marks nomidagi drama teatriga aylantirilsada, mazkur teatrdagi drama va musiqali dramalar sahnalashtirilardi. Ammo, keyinchalik mazkur teatr, yani bo'lg'usi Hamza nomidagi teatr ko'proq drama sahnalashtirishga

⁴ М.Хамидова. Узбекская музыкальная драма. Проблемы жанра. Ташкент.: 1987 г.

aylantirilayotganligi uchun musiqali dramaga ixtisoslashgan aktyorlar ajralib chiqib, Toshkent shahrining o'zida uchta musiqali davlat teatri ishlardi.

An'anaviy teatrning shakllari, namunalari butun XX asr davomida yashab, bizning davrimizgacha yetib kelgan. Shu kunlarda ham o'z uyushmalariga ega bo'lgan yohud yakka holda ijod qiluvchi bir qator iste'dodli qiziqchilar bo'lib, ular ma'lum darajada qadimgi teatr an'alarini davom ettirib kelmoqdalar.

XX asr boshidan jadidlar yangi o'zbek teatrini yaratish harakatiga tushdilar. Natijada 1914-yilda Samarqand va Toshkentda Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" nomli dramasini sahnalashtirish bilan ish boshlagan yangi teatrlar maydonga keldi. O'zbek davlat akademik teatri "Turon" teatri negizida maydonga kelgan. Keyinroq O'zbek musiqali teatri (1929), Navoiy nomidagi O'zbek davlat katta akademik opera va balet teatri (1939), Muqimiy nomidagi O'zbek davlat musiqali drama va komediya teatri (1939), 20-30-yillarda viloyat teatrlari, Qo'qon va Kattaqo'rg'on shahar teatrlari tashkil topdi. Toshkentda Abdulla Qahhor nomida satira teatri bor. Qisqasi, hozir jonajon mamlakatimizda 37 ta teatr, teatr studiyalari, 40 dan ziyod xalq teatri ishlab turibdi. Davlat teatrlarida to'rt mingdan ortiq malakali san'atkorlar ishlaydi. Teatrlar orasida bugungi kunda musiqali drama teatrining o'rnini alohida ajralib turadi. Sababi, bu teatrdagi sahnalashtirilgan asarlarda aynan asar badiiyati nafaqat so'z va xatti-harakatga, balki musiqa va ariyalarga quriladi. Bu tomoshabin uchun shubhasiz iliq ta'sir qiladi. Bu teatrdagi ijodkorlarning esa aynan professional san'atkor sifatida shakllanishiga turtki bo'ladi.

Musiqali drama - 1) musiqa (vokal va cholg'u) hamda so'z san'atiga asoslangan sahna asari, musikalik teatr janri. Ilk namunalari Sharqda (masalan, V asr Xindiston, XII asr Xitoy)da shakllangan. Mazkur janr O'zbekistonda XX asr boshida, O'rta Osiyoda 1920 yillarda vujudga kelgan. Musiqali dramada sahna voqealari, qahramonlarning ichki kechinma va holatlari, o'zaro munosabatlari so'z, musiqa, dramatik harakat, shuningdek, raqs orqali ifodalanadi, musiqa va so'z bir-birini to'ldirib, asar mazmunini ochishga xizmat qiladi. O'zbekistonda musiqali drama janri 1910-20 yillardan milliy adabiy-badiiy tomosha san'ati va musika merosi zaminida shakllana boshladi. Uning tarkib topishida o'zbek xalq tomoshalarida musiqadan foydalanish tajribalari, shuningdek, ozarbayjon teatrining musiqali dramatik spektakllari muhim rol o'ynadi.⁵

O'zbek musiqali dramasini davrlashtirish masalasi xususida to'xtalmoqchimiz. Musiqali drama janrini tarixiy taraqqiyot yo'lini 3 davrga bo'lib o'rganish mumkin.

⁵ Жабборов А., Музей драмы и комедия жанры Узбекистана композиторларининг ижодиётида, Т., 2000.

Birinchi davr – xalq musiqa merosi, maqom (Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari) negizida yaratilgan musiqiy-sahna asarlari.

Ikkinchi davr – bevosita hammualliflikda yaratilgan musiqali dramalarni tashkil etadi. O‘zbek bastakorlari bilan rus millatiga mansub kompozitorlarining o‘zaro hamkorligi natijasida yuzaga kelgan asarlar yorqin misol bo‘ladi.

Uchinchi davr – yakka mualliflikdagi musiqali dramalar. Bugungi kunga qadar bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi. Bu davrda orginal mualliflik asarlarini tashkil etadi va hozirgi kunda ham bu holat davom etib kelmoqda. Dastlabki, asarlar dramatik asarga xalq kuylari, maqomlardan foydalanilganligini ko‘rishimiz mumkin. Mazkur janr taraqqiyotida Hamza Hakimzoda Niyoziy, G‘ulom Zafariy, Xurshid, To‘xtasin Jalilovning xizmatlari taqsinga sazovordir.

O‘zbek musiqali teatri shakllanish jarayonida Ovropa musiqali teatri sahnasidagi uslubni ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olmasdan balki uni milliy mavzu bilan to‘ldirib, voyaga yetdi desak yanglishmaymiz. G‘ulom Zafariyning “Halima” musiqali dramasi 20 yillarning boshidayoq ham opera, ham musiqali drama sifatida sahnalashtirilganini e‘tirof etish joiz.

1920-yillarning boshlaridayoq Alisher Navoiy dostoni asosida Xurshid tomonidan bitilgan “Layli va Majnun” librettosiga R.Glier, T.Sodiqov tomonidan musiqa yozilishi va ilk o‘zbekcha opera va musiqali drama paydo bo‘lishi, 1922 yili Mannon Uyg‘urning drama truppasida esa uni musiqali drama sifatida sahnalashtirilishi va aynan bugun ham Muqimiy teatr joriy repertuarida o‘sha mashhur “Layli va Majnun” musiqali dramasi mavjudligi yuz yil avvalgi an‘analar bugungi kunda ham davom etayotganidan dalolatdir. Keyinchalik, aynan mazkur musiqali dramaning yuqoridagi mualliflarning ijodiy mahsuloti o‘laroq "Layli va Majnun" operasi sifatida sahnalashtirilishi milliy musiqa tarixida muhim bir bosqichga aylandi.

1924-1927 yillarda Uyg‘ur drama truppasi uchun maxsus aktyor va rassomlar Moskva ma‘rifiy uyidagi Moskva teatr studiyasida tayyorlangan bo‘lsa, 1924 yilda Mirza Fatali Oxundov nomidagi Boku teatr texnikumidagi studiya ham o‘zbek yoshlariga - bo‘lajak drama va musiqali teatrlarning rejissyorlari va aktyorlariga o‘z eshiklarini ochdi. Halima Nosirova, Sayfi Qori Alimov, Zuhur Qobulov, Sa‘dulla Jo‘raboev, Nazira Alieva, Bobo Xo‘jaev, Raimberdi Bobojonov, Karim Yoqubov va boshqalar Ozarbayjonning taniqli san‘atkorlari va bastakorlari bilan birga tahsil olishgan. Ozarbayjondagi o‘quv yurtida U. Hojibekov, B. Mamedov, S. Mamadov M.Kirmonshohli, X.Bessarabskiy, S.Ruhullo, V.Sladkopevtsev kabi tajribali aktyorlar, kompozitor va o‘qituvchilar o‘zbek talabalariga aktyorlik mahorati va sahna harakati bo‘yicha darslar o‘tkazdilar.

A.Tugʻonov esa etyudlarni ijro etishda berilgan shart-sharoitni anglash, kerakli intonatsiyani topish, nutqdagi mantiqiy burilishlarini izlashni oʻrgatdi. Iqtidorli talabalar bilan vokal mashgʻulotlarini G.Sarabskiy, S.Mamedova, B.Mamedov oʻtkazishsa, buyuk kompozitor U.Xojibekev, ulugʻ dramaturglar Huseyn Javid, Xolid Seyid Afandi ham darslarda ishtirok etishardi.

1925 yilda Bokuda Obrazsov deb nomlangan dramatik truppada oʻzbekcha sahnalashtirilgan Shillerning "Fokuschi va sevgi", Gogolning "Uylanish", "Haqiqiy sevgi", Fitratning "Hindiston isyoni", Choʻlponning "Yorqinoy", U. Xojibekovning "Arshin mol-olan" musiqiy asarlari qatorida Gʻ.Zafariyning "Halima", "Binafsha", "Bahor", "Turgʻunoy", "Erk bolalari", Xurshidning "Farhod va Shirin" pesalari ham mashhur boʻlgan.

Mannon Uygʻur truppasi 1927 yilda K. S. Stanislavskiy, V. E. Meyerxold va Ye.Vaxtangovning teatr tajribalari bilan tanishib, Moskvada tahsil olgan yosh ijrochilar va Mirzo Fatali Axundov nomidagi teatr texnikumi qoshidagi Oʻzbekiston maʼrifat uyi Boku studiyasi qoshidagi oʻzbek aktyorlik boʻlimi bitiruvchilari hisobiga sezilarli darajada mustahkamlandi va son va sifat jihatidan shakllandi.

Ularning koʻpchiligi (M. Uygʻur, Ya.Bobojonov, Z. Qobulov, M. Muhamedov, F. Umarov, T. Saidazimova, H. Nosirova, R. Bobojonov, N. Ahmedova, M. Xolmuhamedov va boshqalar) oʻzbek musiqa teatri tarixida yorqin sahifalarini ochib, oʻziga xos obrazlar yaratdilar.

Xurshidning "Farhod va Shirin" pesasi ilk bor Toshkentning "Namuna" toʻgaragida Yusuf Qilichbekov yordamida sahnalashtirilgan va 1923 yilda "Kolizey"da namoyish etilgan. Mashhur hofizlar Shojalil, Shonabi, Shorahim, Davlyat Oxun va boshqalar xor hamda musiqiy ashulalarni aytib, spektaklda ishtirok etdilar.

1923 yilda Uygʻur sahnalashtirgan "Farhod va Shirin" spektaklining ham bir necha xil adabiy va musiqiy tahrirlari paydo boʻladi. Oʻyinda xor, raqs guruhi va dramatik truppaning eng yaxshi aktyorlari Abror Hidoyatov (Farhod), Maxsuma Qorieva (Shirin), Obid Jalilov (Xisrav), Bosit Qoriev (Bahram), Fatxulla Umarov (Shopur), Ziyosaid (Yosuman) ishtirok etdilar.

Mannon Uygʻur truppasi dramatik teatr deb nomlangan boʻlsa-da, adabiy va musiqiy materiallarni qayta ishlash, oʻziga xos talqin uslubi orqali, ayniqsa, rejissyorning Navoiy bilan bogʻliq rejasini yanada chuqurroq ochib berish, koʻzguda Shirin obrazini aks ettirish, yogʻoch otlarda Xisrav jangchilarini, salbiy qahramon Yosuman obrazini yaratishda musiqiy talqin orqali gavdalantirishga olib keldi. Bu safar Shoh Xisrav rolini Xoʻja Sidiq Islomov, hoqonni M. Qoriev, Yosumanni Z. Tabibullaev va Ya. Bobojonov ijro etganlar.

Спектакл халқ чоғлари билан бирга mumtoz халқ қоғшиқлари ҳамда musiqa ва raqs musiqalari билан yanada kuchaytirildi. Qoғshiq, musiqa va raqs spektakldagi urgғusi voqealar va harakat muhitining tavsifnomasi boғlib xizmat qildi.

Sahnalashtiruvchi Mannon Uygғurning rahbarligida shoir va dramaturg Choғlpon, rejissyor F. Umarov, rassom A. Ryabchikov, raqslarni sahnalashtiruvchi Ali Ardobuslarning oғzaro hamkorligida “Farhod va Shirin”ning yangi tahriridagi spektakl yaratildi.

1920-yillarning boshlarida Muhiddin Qori Yoqubov jamoasi, shuningdek, Xorazm (1924), Qashqadaryo (1925), Andijon (1927), Fargғona (1928), Buxoro (1930), Qoraqalpogғiston (1930), Namangan (1931), Surxondaryo teatrlarida (1936) musiqiy-etnografik ansambllarning repertuariga mos, ammo ma’lum bir syujetdagi, lekin raqs va qoғshiq koғproq oғrin olgan musiqiy spektakl-tomoshalarga boғlgan talab katta edi.

M. Qori Yoqubov respublikada eng yaxshi ijodiy kuchlarni yigғib, ularni ishga tushirib, "Halima", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" pesalarini yangi musiqiy va rejissyorlik tahririda sahnalashtirishga kirishdi. M. Qori-Yoqubovning truppasi ijodiy kadrlarni tarbiyalash, musiqiy repertuarni shakllantirishning bir muncha qiyin va murakkab yoғlini bosib oғtdi.

Foydalanilgan adabiyotlar roғyhati

1. М.Раҳмонов. Ўзбек театри тарихи. (XVIII асрдан XX аср аввалигача ўзбек театр маданиятининг тараққиёт йўллари). Тошкент:. 1968 й.
2. Муқимий номидаги Ўзбекистон давлат муסיқали театри 80 ёшда. Китоб-альбом. “YOSHLAR NASHRIYOT UYI”. Toshkent:. 2020-y.
3. М.Хамидова. Узбекская музққальная драма. Проблемы жанра. Ташкент:. 1987 г.
4. Жабборов А., Муסיкий драма ва комедия жанрлари Ўзбекистон композиторларининг ижодиётда, Т., 2000.

QASHQADARTO VILOYATI SHAROITIDA QORAMOLLAR TERI OSTI O'QRASI *HYPODERMA BOVUS* (DIPTERA) TARQALISHI VA BIOLOGIYASINI O'RGANISHGA OID DASTLABKI MA'LUMOTLAR

Xidirova Aziza To'liqinova

Qarshi davlat universiteti, Biologiya mutaxassislig magistranti,

Qarshi sh. O'zbekiston Respublikasi.

Ilmiy rahbari: Zoologiya kafedrasi mudiri, b.f.n., prof.

Bobonazarov Gappar Yadgarovich

Annotatsiya. Qoramollarning gipodermatoz kasalligini – teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* (Diptera) lichinkalari keltirib chiqaradi. Kasallik tabiiy lokal xarakterga ega bo'lib, chorvachilikka juda katta iqtisodiy zarar keltiradi. Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati sharoitida qoramollarni teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* bilan zararlanishi va uning biologiyasi va rivojlanishiga oid malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo viloyati, qoramol, *Hypoderma bovis*, gipodermatoz, zararlanish.

Gipodermatoz – yirik shoxli qoramollarning parazitlar kasalligi bo'lib, uni qoramollar teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* (Diptera) lichinkalari qo'zg'atadi.

BMTning Qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat bo'yicha tashkiloti (ingliz. Food and Agriculture Organization, FAO) ma'lumotlariga ko'ra (1984) gipodermatoz kasalligi dunyoning 55 mamlakatida qayd qilingan. Yevropa, O'rta Osiyo davlatlari, jumladan Xitoyda bu kasallik bilan bog'liq katta muammolar mavjud bo'lib, Avstraliya, Janubiy Afrika mamlakatlaridan teri osti o'qrasi bilan zararlangan qoramollarni import qilinishi gipodermatoz kasalligini tarqalishiga katta yo'l ochib bermoqda. Janubiy Amerika mamlakatlariga (Argentina, Braziliya, Chili, Ekvador, Salvador) va Yaponiyaga gipodermatoz tarqalishiga AQSH dan teri osti o'qrasi bilan zararlangan qoramollarni import qilinishi sabab bo'lmoqda [8].

Dunyoda yirik shoxli qoramollar gipodermatoz kasalligi bo'yicha ko'pgina ishlar qilingan. Rossiyada Beletskaya N.I. (1999), Stepanova YE. A., Yakubovskiy M. V. (2004) tomonidan teri osti o'qrasi invaziyasiga tashxis qo'yishning teri ostidan namuna olish, halqa probirka qo'yish va boshqa metodlar ishlab chiqilib gipodermatozni erta aniqlash imkoniyati yaratildi [6].

Teri osti o'qralari zararlashi oqibatida yirik shoxli qoramollar vazni o'sishdan ortda qoladi, sog'in sigirlar mahsuldorligi kamayib ketadi va hayvonlar terisi sifati

buziladi. Bir yil davomida gipodermatoz bilan kasallangan bir bosh sog'in sigirni sut berishi o'rtacha 80-200 l kamayadi, hayvon 13-18 kg gacha vazn yo'qotadi va undan olingan teri xomashyosi sifatiga 8 % gacha putur yetadi [6].

Yirik shoxli qoramollar teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* O'rta Osiyoda, O'zbekistonda ham uchraydi. Bu borada Qozog'istonda Dosjonov T.N. (1957), Tojikistonda Baratov Sh.B. (1972), Qirg'izistonda Kamarli A.P. (1958), Ramashova L.F. (1962), O'zbekistonda Axunov A.X. (1967), Qodirova M.K. (1970) tomonidan o'rganilgan [1,2,4,5,7].

Bizning mamlakatimizda ham bu kasallik bilan asosan mahalliy qoramol zotlari zararlanadi. Teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* biologiyasi va unga qarshi kurash choralari ishlab chiqilgan. Keyingi 50 yil ichida O'zbekistonda, xususan bizning tadqiqot hududimizda bu mutlaqo o'rganilmagan. Shuning uchun yirik shoxli qoramollar teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* ning bir qator xavfli va zararli jihatlari mavjudki ular biologiyasi va ekologiyasini har xil hududlar sharoitida o'rganish, alohida hududlar sharoitiga mos, ularga qarshi kurashning uyg'unlashgan, ekologik xavfsiz profilaktika chora - tadbirlarini ishlab chiqish dolzarb muammo hisoblanadi [3].

Biz kuzatish va tadqiqotlarni 2023-2024 yillarning bahor va yoz oylarida O'zbekiston Respublikasi Qashqadaryo viloyatining janubiy cho'l zonasi xo'jaliklarida olib borildi. Qoramollarning gipodermatoz bilan zararlanish darajasi ular terisi ostida o'qra lichinkalarini uchrashi va to'planishi orqali aniqlandi. O'qra lichinkalari kasallangan mollar terisidan, ular boqiladigan yaylovlar, saqlanadigan inshootlar hamda go'stga so'yilgan qoramollar terisidan yig'ib olindi. O'qralarni tirik lichinkalari hayvon terisida ular hosil qilgan kapsulalarni siqib chiqarish orqali yig'ib olindi va tuproq to'ldirilgan maxsus idishlarda tabiiy sharoitda saqlandi. Voyaga etgan katta yoshdagi o'qralarni ular havoda parvoz qilayotgan paytlarida sachoklar orqali ushladik. Jami 117 bosh qoramol kuzatildi va 84 ta teri o'qralari yig'ildi.

Qoramollar teri osti o'qrasi *Hypoderma bovis* rivojlanish sikli aprel oyi oxirlarida boshlanib sentabr oyi oxirlarigacha davom etadi. Bitta urg'ochi o'qra qoramollarda terisi ustiga junlari orasiga 800 tagacha tuxum qo'yadi. Bir necha kun o'tib tuxumlardan lichinkalar chiqadi va ular hayvon terisini teshib, teri ostiga tushadi va u yerda 7-10 oy davomida migratsiya qilib rivojlanib, surunkali gipodermatoz kasalligini keltirib chiqaradi. Lichinkalar rivojlanish davri oxiriga kelib, asosan qoramollar tanasining yelka va bel qismi terisi ostida to'planadi. Bu holatni fevral va avgust oylarida kuzatish mumkin. Hayvon terisi ostida har bir yetilgan bir lichinka o'ziga kapsula hosil qiladi. Bu kapsuladan nafas olish uchun teri yuzasiga teshikcha ochilgan. Ularni shu xususiyati uchun ham teri osti o'qrasi deb ataladi. Bu lichinkalar bu kapsulalarda 30-83 kungacha yashashi mumkin va ular shu teshikchalarni yorib,

tashqariga chiqib, yerga tushadi. Ana shu davrda hayvonlarni tinchligi nihoyatda buziladi, ayniqsa ular oʻzini har tomonga urib, har tomonga chopib, podada turmaydi. Sogʻin sigirlar esa sogʻdirmay, hatto bolasini ham emizmay qoʻyadi. Hayvon terisidan ajralib yerga tushgan lichinkalar 2-3 sutkadan soʻng gʻumbakka aylanadi. Gʻumbakalar yuqori haroratda, 70-80 % namlikda 35-40 kunda imogaga aylanadi. Voyaga yetgan hasharotlar darhol havoga koʻtarilib ucha boshlaydi. Urgʻochi va erkak pashshalar havoda uchib qoʻshiladi va urugʻlanadi. Urugʻlangan urgʻochi oʻqralar qoramollarni topib, ular teri ustiga, junlari orasiga urugʻlangan tuxumlarini qoʻyadi. Tuxumlardan lichinka chiqib, rivojlanish sikli boshlanadi. Voyaga yetgan individlari oziqlanmaydi va faqat oʻrchish, urugʻlanish vazifasini bajaradi.

Yirik shoxli qoramollar teri osti oʻqrasi *Hypoderma bovis* ning tarqalishi, rivojlanish sikli, ekologiyasi hamda morfobiologik, epidemiologik xususiyatlarini oʻrganish veterinariya, sanitariyada amaliy ahamiyatga ega. Shuning uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim.

1. Teri osti oʻqrasi bilan zararlangan qoramollarni import-eksport qilinishiga yoʻl qoʻymaslik lozim.

2. Yirik shoxli qoramollar teri osti oʻqrasi *Hypoderma bovis* ga qarshi zamonaviy ximiyaviy va biologik insektitsidlarni qyʻllagan holda kompleks-uvgʻunlashgan ekologik xavfsiz, samarali agrotexnik, veterinariya-sanitariya tadbirlarni tashkil etish.

3. Mamlakatimizda naslchilik xoʻjaliklarini takomillashtirib gipodermatozga chalinmaydigan zotdor qoramol zotlarini koʻpaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Ахунов Х.А. Особенности возбудителей, эпизоотологии гиподерматозов крупного рогатого скота и разработка мер борьбы с ними в Ферганской долине Узбекской ССР : автореф. дис. канд. вет. наук / Ахунов Х.А. 1967. - 23 с.

2. Баратов Ш.Б. Подкожные оводы крупного рогатого скота в Таджикистане / Ш.Б. Баратов. Душанбе: Дониш, 1972. - 138 с.

3. Bobonazarov G`appor, Omonova Nafisa O`ZBEKISTONDA YIRIK SHOXLI QORAMOLLAR TERI OSTI O`QRASI HYPODERMA BOVUS (DIPTERA) O`RGANILISHIGA DOIR. БИОЛОГИЯ ВА ЭКОЛОГИЯ ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ №1 (2021), 20-23 betlar.

4. Досжанов Т.Н. Особенности биологии подкожных оводов крупного рогатого скота в условиях юга Казахстана / Т.Н. Досжанов // Тр. Казахского НИ вет. института. 1957.- т. 9. - С. 523 - 534.

5. Камарли Н.Г. Подкожноооводовые болезни крупного рогатого скота в Киргизии: автореф. дисс. канд. вет. наук / Камарли Н.Г. Алма-Ата, 1968. - 42 с.

6. Маврин Н. А. Подкожный овод крупного рогатого скота в Западном регионе Российской Федерации: биология, меры борьбы: Автореф. дисс. канд. биол. наук / ВНИИВСГЭ. Москва. Звенигородское ш. 2008 г. – 26 с.

7. Ромашова Л.Ф. Подкожные овода крупного рогатого скота в Киргизии и меры борьбы с ними / Л.Ф. Ромашова. Фрунзе, 1962.- 50 с.

8. Tarry D.W. The effects of the U.K. eradication measures on residual warble fly populations / D.W. Tarry // Proc. of a symposium of COST 811 Project Commission of European Communities, Brussels., 1993. P. 21 - 27.

TEXNIKA OLIY TA'LIMIDA MA'RUZALARNI FAOL USULDA O'TKAZISHNING VERBAL SHAKLIDAN FOYDALANISH

Sevara Yusupovna Adizova

Buxoro muhandislik - texnologiya instituti

Annotatsiya. Hozirgi zamon ta'lim tizimida o'quv jarayonini sifatli tashkil etish zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashga asoslangan. Ushbu maqolada ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi interfaol usullar, xususan, "Ma'ruza" metodi batafsil yoritilgan. Ma'ruzaning o'ziga xos xususiyatlari, uslubiyl jihatlar, va uni qiziqarli hamda samarali o'tkazish usullari ko'rib chiqiladi. Maqolada ma'ruza bloklarga bo'lingan holda, talaba va o'qituvchining o'zaro muloqoti asosida tashkil etilishi, interfaol elementlar, savol-javob, munozara va qayta aloqa texnikalari bilan boyitilishi zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, noverbal va vizual vositalarning ta'limdagi ahamiyati hamda ularni to'g'ri qo'llash orqali axborotni samarali yetkazish usullari o'rganilgan. Maqola pedagogik texnologiyalardan ijodkorlik bilan foydalanish, ularning talaba intellektual va axloqiy rivojlanishiga ta'sirini oshirish masalalariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: verbal, noverbal vosita, visual vosita.

Hozirgi zamon ta'lim tizimida bilimlarni egallashning yangi konsepsiyasi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning turli metodlarini qo'llashni, hamda shular asosida ta'lim sifatini yaxshilash va samaradorligini oshirishni taqozo etmoqda.

Har qanday yuqori saviyada o'tkazilgan ma'ruza, garchand u faktlarga boy bo'lsa ham, agar uzoq vaqt davom etsa, talabalarning eshitish qobiliyati susayadi va charchaydi. Shuning uchun yangi pedagogik hamda ilg'or texnologiyalar asosida tashkil etilgan ma'ruzalar samarali bo'ladi. Ta'limning interfaol metodlarini qo'llash o'quvchi - talabalarning intellektual, ijodiy va axloqiy taraqqiyoti jarayoniga samarali ta'sir etadi. Shunday metodlardan biri - "Ma'ruza" metodidir. Ma'ruza, hikoya, tushuntirish - o'quv materialini bayon qilish usullari - verbal (lot. t. Verbalis-og'zaki) usul hisoblanadi. Odatda, bu usullar namoyish, videousul, ko'rgazma usullari bilan qo'shilgan holda olib boriladi. Ular talabalarning bilimni o'zlashtirish, eslab qolish va tushunishga qaratilgan reseptiv faoliyatini ta'minlab beradi va o'qituvchi tomonidan tayyor holda bayon etiladi.

Ma'ruza - katta hajmdagi o'quv materialini nisbatan uzoq vaqt davomida monologik bayon etishdir. Bu usulning asosiy vazifasi - ta'lim berish, o'rgatish. Belgilari: qat'iy tuzilmaga ega; nutqiy- mantiqiy bayon qilish, berilayotgan axborotning ko'pligidir. Ma'ruza jarayonida tinglovchi bilan o'qituvchining

birgalikdagi faoliyatini faollashtirishda ma'ruza metodini faol o'qitish metodlari bilan birga qo'llanishi mumkin. Bunday ma'ruza turlariga quyidagi muammoli ma'ruzalar; ma'ruza – konferensiyalar; konspektsiz ma'ruzalar - fikrni so'z bilan ifodalash; mualliflik ma'ruzalari; ma'ruza -munozaralar; qaytar aloqa texnikasi qo'llangan ma'ruzalar; aniq vaziyatni tahlil qilish ma'ruzalari kiradi. Odatdagi usulni qo'llashga yangicha yondashishning mohiyati – ma'ruza shundan iboratki, bunda “materialni o'qish” vazifasidan, “materialni o'qishni o'rgatish” vazifasiga o'tish, “ma'lumotni xabar qilish” maqsadida, “o'qitilayotgan kursda bilim olish faoliyatining usullari, tizimli yo'naltirish usullari bilan qurollantirish” maqsadida o'tish lozim.

Ma'ruzachi o'z ma'ruzasini bir necha bloklarga bo'ladi. Har blokni 15-20 minut davom ettiradi va har bir blokdan so'ng to'xtab, savol-javob o'tkaziladi. Ma'ruza davomida ayrim muammolarni o'rta tashlaydi. Shu vaqt oralig'ida bu muammoga talabalarning munosabatini aniqlaydi, ularning fikrlarini tinglaydi. Har bir fikr bildiruvchiga imkoniyat yaratadi. Uning fikri diqqat bilan tinglanadi. Ammo uni tanqid ostiga olmay, boshqalarning fikrlari tinglanadi. Bu holat ma'ruzaga nisbatan bo'lgan munosabatni ijobiy tomonga o'zgartiradi, ma'ruzaga befarq qaramaslikka sabab bo'ladi. Talabalarni suhbatga tortish 5 minut davom etadi. Ma'ruzachi talaba - o'quvchilarning qiziqish, intilish, mas'uliyati oshib borishni kuzatib boradi. Ma'ruzani davom ettiradi va shu hol takrorlanadi. Shu davr ichida doimo faol ishtirok etuvchilar, teran fikr bildiruvchilar ma'ruzachining tayanchiga aylanadi. Ma'ruza davomida mavzuni sekin-asta talabaning kundalik faoliyatiga bog'lash boshlanadi, asta-sekin ularga ham qisqa munozaralar asosida javob topiladi. Shu holda kechgan ma'ruzalarda talabalar vaqt qanday o'tib ketganini bilmay qoladilar. Ma'ruzaning yana davom etishini xohlab, befarqlik o'rnini hushyorlik, ichki intilish, yechim qidirish egallaydi, o'zlari ham yechimni topishda shaxsan ishtirok etishga hissa qo'shishga intiladilar.

Bunday ma'ruzalar har ikki tomonning o'zaro faolligini oshiradi. Navbatdagi munozaralarga chorlaydi. Talabalar bunday ma'ruzada ishtirok etar ekanlar, qolgan ma'ruzalar yana davom etishini ustoz bilan yana qachon uchrashishlarini istab qoladilar.

Noverbal vositalar. Noverbal vositalari mimika, qo'l, gavda harakatlari orqali biror ma'no-mazmunni ifodalash yoki ta'kidlashdan iborat. Noverbal vositalar jiddiy ahamiyatga ega bo'lib, ularning o'rnini boshqa narsa bosa olmaydi. Insonning har bir harakati ma'lum ma'noga ega bo'lib, bu harakatlarni turli xalqlarda turlicha tushuniladi. Bu harakatlarni noverbal nutq deb nomlash qabul qilingan. Noverbal nutq insonning u yoki bu muskullari harakati, shu jumladan, uning fikrlashi ham undagi ma'lum muskullar harakatidan iborat ekanligini eslatib o'tish maqsadga muvofiq. Bir imo-ishora qilib qo'yishning ta'siri gapirgandan ko'ra kuchli bo'lishi hech kimga sir emas.

Vizual vositalar. Vizual (ko'rgazmali) vositalar pedagogik texnologiya jarayonida talabalar ko'z bilan ko'rishlari uchun mo'ljallangan barcha vositalarni o'z ichiga oladi. Bularga sinf doskasidagi yozuv va boshqa tasvirlar, kitoblardagi yozuv va tasvirlar, tarqatma materiallar, o'quv plakatlari, foto suratlar, tasviriy san'at asarlari, video, kinotasvirlar, jonivorlar, o'simliklar, tabiat ob'ektlari, turli buyumlar va boshqalar kiradi.

Ko'rgazmali vositalarning pedagogik texnologiyada qo'llanilishi talabalarga o'rgatish kerak bo'lgan axborotga tegishli mazmunni turli shakl va usullarda ko'rsatish orqali tez, aniq va to'g'ri tushuntirish imkoniyatini beradi. Audio vositalar. Audio vositalar eshitish orqali axborotni o'rganish, o'zlashtirish imkoniyatini beradi.

Hozirda ko'proq audiovizual vositalar, ya'ni bir vaqtda eshitish va ko'rishga xizmat qiluvchi vositalar: kino va boshqa ovoqli video tasvirlardan foydalaniladi. Aslida esa amaliyotda mavjud sharoit va vaziyatdan kelib chiqqan holda, ijodiy yondashuv asosida mavjud vositalardan kompleks foydalanish eng yaxshi samara berishi mumkin.

Tabiiy vositalar. Tabiiy vositalarga pedagogik texnologiya jarayonida o'rganish ko'zda tutilgan mazmunga tegishli barcha tabiiy narsalar kiradi. Bular odam va jonivorlar, o'simliklar va tabiat, asbob-uskunalar, buyumlar, mashinalar, mexanizmlar, inshootlar va shu kabilardan iborat. Talaba-o'quvchi va o'qituvchi uchun zarur o'quv anjomlari hamda laboratoriya jihozlari pedagogik texnologiyaning zarur vositalari hisoblanadi.

Umuman, pedagogik texnologiyaning sifati va samaradorligi hozirgi kunda ko'p jihatdan barcha turdagi zarur vositalarning sifati va ulardan yuqori samaradorlik bilan foydalana bilishga bog'liq. Bu vositalardan to'g'ri va unumli foydalanish o'qituvchining malaka, mahorat, ijodkorligi, izlanuvchanligiga bog'liq.

Adabiyotlar

1. Urinov U., Adizova S. Pedagogical conditions for the development of students in industrial practice //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – T. 284. – C. 09017.
2. Адизова С. Бо'лажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашда та'лим муассасасининг о'қув жараёнидаги шарт-шароитлар таҳлили //Педагогик маҳорат. — с. 19.
3. Адизова, С. Ю. “Техник олий та'лим муассасалари талабаларини замонавий ишлаб чиқариш корхоналари талаblари асосида тайёрлаш” (2023): 424-427.
4. Адизова С. Ю. Талабаларни юқори технологик корхоналардаги касбий фаолиятга тайёрлаш //Science and innovation. 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 5. – С. 532-536.

О'LCHASH TIZIMLARINING EVOLYUTSIYASI: О'LCHASH TEKNOLOGIYALARINING TARIXIY RIVOJI, AN'ANAVIYDAN INTELLEKTUALGACHA BO'LGAN JARAYON

Avliyakulov Hayot Nodirovich - o'qituvchi-stajyor

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Ergashov Davrbek Fozil o'g'li - o'qituvchi-stajyor

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Annotatsiya. O'lchash texnologiyalari insoniyat tarixida fan, texnika, savdo va sanoatning rivojlanishida muhim rol o'ynagan. O'lchash tizimlari va asboblari rivojlanib borishi bilan turli sohalarda aniqlik va samaradorlik oshdi. O'lchash texnologiyalarining evolyutsiyasi uzoq asrlarga borib taqaladi va bugungi kunda zamonaviy, intellektual tizimlar sifatida rivojlandi. Ushbu jarayon bir necha asosiy bosqichlardan o'tgan bo'lib, har bir bosqichda texnologiyalar, aniqlik va qo'llaniladigan uskunalar sezilarli darajada takomillashgan.

Kalit so'zlar. O'lchash texnologiyalari, evolyutsiya, an'anaviy tizimlar, intellektual tizimlar, o'lchash asboblari, zamonaviy texnologiyalar, tarixiy rivojlanish, o'lchov birliklari IoT, sun'iy intellekt, sanoat inqilobi, raqamli tizimlar, ilmiy inqilob, o'lchash aniqligi, teleskop, barometr, aqlli hisoblagichlar, sensorlar.

1. O'lchashning ilk davrlari (Qadimgi davrlardan milodiy o'rta asrlargacha)

O'lchash texnologiyalarining dastlabki shakllari asosan kundalik hayotdagi amaliy ehtiyojlardan kelib chiqqan. Qadimgi jamiyatlarda savdo-sotiq, qurilish, yer maydonlarini o'lchash va og'irlikni aniqlash kabi amaliyotlar uchun sodda o'lchash vositalaridan foydalanilgan. Bu vositalar ko'pincha yer, vaqt va hajm kabi fizik kattaliklarni taxminiy o'lchashga asoslangan.

• **Qadimgi Misr va Mesopotamiya:** Bu davrlarda yer maydonini o'lchash uchun oddiy ip yoki tayoqlar ishlatilgan. O'sha davrning muhim o'lchov birliklari "quloch" va "qadam" edi, ular inson tanasining qismlari asosida belgilangan.

• **Qadimgi Yunoniston va Rim:** Ilk aniq o'lchash tizimlari yunon va rim davrida shakllangan. Masalan, og'irlik va uzunlikni o'lchash uchun oddiy tarozilar va iplar yordamida ishlatilgan.

• **Vaqtni o'lchash:** Quyosh soatlari va suv soatlari (klepsidralar) qadimgi davrlarda vaqtни kuzatish va o'lchash uchun qo'llanilgan. Bu qurilmalar astronomik o'lchovlarning dastlabki shakllari edi.

2. O'rta asrlarda o'lchash texnologiyalarining rivojlanishi (Milodiy 5–15-asrlar)

O'rta asrlarda texnologik taraqqiyot biroz sekinlashgan bo'lsa-da, o'lchash tizimlari turli hududlarda rivojlanishda davom etdi. Bu davrda ko'plab o'lchov birliklari mintaqaga xos bo'lgan va asosan amaliy ehtiyojlardan kelib chiqib yaratilgan. O'lchov birliklarining xalqaro standartlari hali yaratilmagan edi.

- **Savdo va tijoratda o'lchash:** O'rta asrlarda savdo rivojlangan sari aniq o'lchov birliklariga ehtiyoj oshgan. Og'irlik va hajmni o'lchashda metall tarozilar va bronza idishlar keng qo'llanilgan.

- **Astronomik kuzatuvlar:** Bu davrda astronomiya sohasida o'lchash texnologiyalari sezilarli darajada rivojlandi. Arab olimlari Ptolemey va Al-Battaniy kabi astronomlar yulduzlar va sayyoralarni kuzatishda aniq o'lchash vositalarini ishlatishgan.

3. Renessans va ilmiy inqilob davri (15–18-asrlar)

Bu davr o'lchash texnologiyalari rivojlanishida burilish nuqtasi bo'ldi. Renessans davrida ilmiy yutuqlar va eksperimentlarning kengayishi bilan birgalikda aniq o'lchash asboblari ehtiyoj sezildi. Ilm-fan va texnologiyaning taraqqiyoti, ayniqsa, fizik kattaliklarni aniqlik bilan o'lchash imkonini beradigan yangi qurilmalar yaratilishiga olib keldi.

- **Galiley va Nyuton kashfiyotlari:** Galiley termometrni takomillashtirdi va Nyuton mexikaning asoslarini yaratdi, bu esa o'lchash texnologiyalarida yangi usullarni joriy qildi.

- **Teleskop va mikroskop:** Teleskop va mikroskoplar orqali astronomiya va biologiya sohalarida yangi kashfiyotlar qilindi, bu esa o'lchash texnologiyalarining murakkabligini oshirdi.

- **Birinchi barometr:** Evangelista Torricelli tomonidan yaratilgan barometr atmosfer bosimini o'lchashga imkon berdi, bu esa keyinchalik meteorologiyada katta yutuqlarga olib keldi.

4. 19–20-asrlar: sanoat inqilobi va standartlashtirish

Sanoat inqilobi bilan o'lchash texnologiyalarining yana bir sezilarli rivoji kuzatildi. Sanoatda keng ko'lamli ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil qilish uchun o'lchash uskunalarining aniqligi va ishonchliligi muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Bu davrda xalqaro o'lchov tizimlari va standartlashtirish jarayonlari rivojlandi.

- **Xalqaro birliklar tizimi (SI):** 1960-yilda xalqaro birliklar tizimi (SI) joriy etildi, bu esa dunyodagi o'lchov birliklarini standartlashtirishga yordam berdi.

- **Elektr o'lchov asboblari:** Elektr o'lchashda ko'p ishlatiladigan qurilmalar yaratilgan. Masalan, voltmetrlar, ampermetrlar, galvanometrlar va ohmmetrlar elektr tokini, kuchlanishini va qarshilikni aniqlashda ishlatilgan.

• **Оптик о'lchash:** 20-asrning boshlarida optik texnologiyalar asosida yangi o'lchash asboblari ishlab chiqildi. Bu asboblarning yorug'lik to'lqinlarini o'lchash va ularni ilmiy maqsadlarda qo'llash imkonini berdi.

5. 20-asrning ikkinchi yarmi: raqamli o'lchash texnologiyalarining rivoji

20-asrning o'rtalaridan boshlab raqamli texnologiyalarning rivojlanishi o'lchash asboblari va tizimlarining yangi avlodini shakllantirishga turtki berdi. Analog texnologiyalar asta-sekin raqamli tizimlar bilan almashtirildi. Bu esa o'lchov natijalarining aniqligini oshirdi, asboblarning sezgirligi va funksionalligini yaxshiladi.

• **Raqamli o'lchash asboblari:** 1950-yillarda raqamli multimetrlardan foydalanish boshlanib, o'lchash natijalarining raqamli formatda ko'rsatilishi joriy qilindi.

• **Avtomatlashtirilgan o'lchash tizimlari:** 20-asrning ikkinchi yarmida sanoat va laboratoriya sharoitlarida avtomatlashtirilgan o'lchash tizimlari keng tarqaldi. Bu tizimlar o'lchovlarni nafaqat avtomatik tarzda amalga oshirdi, balki natijalarni tahlil qildi va boshqarish tizimlariga uzatdi.

• **Elektron va raqamli texnologiyalar:** Kompyuter texnologiyalari va mikroelektronikaning rivojlanishi o'lchash texnologiyalarida inqilobiy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Raqamli sensorlar, datchiklar va ma'lumotlarni qayta ishlash algoritmlari yordamida o'lchash ancha aniqlashdi va ishonchlilik oshdi.

6. 21-asr va hozirgi kun: intellektual o'lchash tizimlari va IoT

21-asrga kelib, o'lchash texnologiyalari raqamli va intellektual tizimlar bilan keng bog'lanib bordi. Internet texnologiyalari, sun'iy intellekt va IoT (Internet of Things) texnologiyalari asosida aqlli o'lchash tizimlari paydo bo'ldi. Bu tizimlar nafaqat ma'lumotlarni o'lchash bilan cheklanmay, balki ma'lumotlarni avtomatik tahlil qilish, uzatish va o'z-o'zini boshqarish imkonini beradi.

• **Aqlli hisoblagichlar:** Elektr energiyasi, suv va gaz kabi resurslarni nazorat qilish uchun aqlli hisoblagichlar qo'llanilmoqda. Ular ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qiladi va uzatadi.

• **IoT sensorlari:** IoT texnologiyalari asosida yaratilgan intellektual sensorlar turli sohalarda ishlatilmoqda, jumladan, sog'liqni saqlash, transport, qurilish va energetika. Ushbu sensorlar real vaqt rejimida ma'lumotlarni o'lchaydi va bulutga uzatadi, bu esa tezkor qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi.

• **Sun'iy intellekt va ma'lumot tahlili:** Intellektual tizimlar ma'lumotlarni tahlil qilish uchun sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalaridan foydalanadi. Bu jarayon avtomatlashtirilgan qaror qabul qilishni va tizimlarning samaradorligini oshiradi.

Quyida o'lchash texnologiyalarining rivojlanish evolyutsiyasi jadval ko'rinishida keltirilgan:

Davra	Texnologik bosqich	Xususiyatlar	Asosiy o'lchash asboblari va texnologiyalari
Qadimgi davr	Dastlabki o'lchash tizimlari	O'lchash uchun tananing qismlari va oddiy asboblari ishlatilgan	Tayoq, ip, qadimgi tarozi, quyosh va suv soatlari
O'rta asrlar	Mintaqaviy o'lchash birliklari	Mintaqaga xos o'lchov birliklari, aniqroq asboblari paydo bo'ldi	Metall tarozilar, iplar, oddiy savdo o'lchovlari
Renessans (15–18-asrlar)	Ilmiy inqilob, texnik yutuqlar	Fizik kattaliklarni aniq o'lchash, ilm-fan va texnologiya rivojlandi	Teleskop, mikroskop, termometr, barometr
Sanoat inqilobi (19–20-asrlar)	Standartlashtirish va masshtabli ishlab chiqarish	Xalqaro o'lchov tizimlari, sanoat ehtiyojlariga mos texnologiyalar	Voltmetr, ampermetr, galvanometr, optik o'lchash asboblari
20-asrning 2-yarmi	Raqamli o'lchash texnologiyalari	Raqamli asboblari, avtomatlashtirilgan o'lchash tizimlari	Raqamli multimetrl, avtomatlashtirilgan laboratoriya va sanoat tizimlari
21-asr	Intellektual o'lchash tizimlari, IoT va sun'iy intellekt	Aqlli hisoblagichlar, real vaqt tahlili, IoT sensorlar	Aqlli hisoblagichlar, IoT sensorlari, sun'iy intellekt asosidagi tizimlar

Ushbu jadval o'lchash texnologiyalarining rivojlanish jarayonini davrlar bo'yicha umumlashtirib beradi, asosiy texnologik bosqichlar va asboblari bilan tanishtiradi.

Mirzo Ulug'bek (1394–1449) – buyuk astronom, matematik va olim bo'lib, o'lchash va kuzatish texnologiyalarining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. U o'z davrining eng mashhur astronomlaridan biri bo'lib, Samarqandda tashkil etgan rasadxona orqali dunyoga mashhur bo'ldi.

Mirzo Ulug'bekning ilmiy yutuqlari:

- **Samarqand rasadxonasi:** Ulug'bek Samarqandda 1420-yilda astronomik rasadxona qurdirgan. Bu rasadxona astronomik kuzatuvlar uchun eng ilg'or qurilmalarga ega bo'lgan va Ulug'bek o'z davrida osmon jismlarining harakatini aniqlik bilan o'lchagan.

- **"Ziji jadidi Ko'ragoniy":** Ulug'bek tomonidan tuzilgan astronomik jadval bo'lib, unda 1018 yulduzning joylashuvi va koordinatalari aniq ko'rsatilgan. Ushbu

jadval o'zining aniqligi va ilmiy asosliligi bilan o'sha davrning eng yirik ilmiy yutuqlaridan biri hisoblangan.

• **Geodeziya va trigonometrik o'lchashlar:** Ulug'bek yerning radiusini aniqlash bo'yicha tadqiqotlar olib borgan va trigonometrik o'lchashlarda juda katta aniqlikka erishgan.

• **Aniq vaqt o'lchash:** Ulug'bek rasadxonasi vaqtni aniq kuzatish va osmon jismlarining harakatini bashorat qilishda katta yutuqlarga erishdi. Uning kuzatuvlari zamonaviy astronomiya uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Ulug'bekning ilmiy ishlari o'lchash texnologiyalarining rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Uning astronomik kuzatuvlari va geodeziya bo'yicha o'lchash ishlari keyinchalik Evropa va Sharq olimlari tomonidan keng qo'llanilgan va o'rganilgan. Mirzo Ulug'bekning ishlariga asoslangan texnologiyalar hozirgi zamonaviy ilm-fan rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Mirzo Ulug'bekning ilmiy ishlari va yutuqlari o'lchash texnologiyalari rivojlanishining **Renessans (15–18-asrlar)** davriga to'g'ri keladi. Bu davr ilmiy inqilob va texnik yutuqlar davri bo'lib, astronomiya, matematik va fizik fanlarda katta o'zgarishlar sodir bo'lgan. Ayniqsa, o'lchash texnologiyalarida aniqlikni oshirgan asboblarni yaratilgan va ilmiy kuzatuvlar jadal rivojlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Poduraev Yu.V. "Мехатроника: основы, методы, применение": учебное пособие для студентов вузов. – М.: Машиностроение, 2006. – 256 с.
2. Zhavner V.L., Smirnov A.B. "Мехатронные системы": учебное пособие. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2011. – 131 с.
3. Avliyakov X.N. "Влияние качества электроэнергии на показатели синергетического эффекта мехатронных систем машиностроительного производства" | Educational Research in Universal Sciences (erus.uz).

DATCHIKLAR VA AKTUATORLAR: O'LCHASH TIZIMINING ASOSIY ELEMENTLARI, ULARNING ISHLASH TAMOYILLARI

Avliyakulov Hayot Nodirovich - o'qituvchi-stajyor

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Ergashov Davrbek Fozil o'g'li - o'qituvchi-stajyor

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Annotatsiya. Datchiklar va aktuatorlar o'lchash tizimlarining asosiy elementlari bo'lib, ular ma'lumotlarni o'lchash va turli amallarni bajarishda foydalaniladi. Bu ikki komponentning ishlash tamoyillari va xususiyatlarini tushunish intellektual tizimlarning samaradorligini oshirish va to'g'ri boshqarish uchun muhimdir.

Kalit so'zlar: datchiklar, aktuatorlar, o'lchash tizimlari, ishlash tamoyillari, avtomatlashtirish, intellektual tizimlar, sanoat jarayonlari, robototexnika, boshqaruv tizimlari.

1. Datchiklar (sensorlar)

Datchiklar — bu fizik yoki kimyoviy o'zgarishlarni aniqlash va ulardan signal yaratish uchun ishlatiladigan qurilmalar. Ular turli muhit parametrlari (masalan, harorat, bosim, yorug'lik, tezlik va h.k.) o'zgarishlarini elektr signallariga aylantiradi. Datchiklar zamonaviy intellektual tizimlarda juda ko'p qo'llaniladi, ular yordamida ma'lumotlar aniq o'lchanadi va real vaqt rejimida tahlil qilinadi.

Datchiklarning turlari va ularning ishlash tamoyillari

1. **Harorat datchiklari:** Bu datchiklar muhitning haroratini o'lchash uchun ishlatiladi. Harorat datchiklari orasida termistorlar, termoparalar va RTD (Resistance Temperature Detector)lar mavjud.

o *Termopara:* Ikkita turli metallar orasidagi harorat o'zgarishiga nisbatan voltaj hosil qiladi.

o *Termistor:* Elektr qarshiligi haroratga qarab o'zgaradi va shunga ko'ra o'lchov amalga oshiriladi.

2. **Bosim datchiklari:** Gaz va suyuqliklarning bosimini o'lchashda ishlatiladi. Bu datchiklar asosan piezoelektrik yoki kapasitans asosida ishlaydi.

o *Piezoelektrik sensor:* Bosim ta'sirida elektr o'tkazuvchanlik o'zgarishini o'lchaydi.

o *Kapasitans bosim datchigi:* Bosim o'zgarishi tufayli kondensatorning sig'imi o'zgaradi va bu o'lchanadi.

3. **Yorug'lik datchiklari:** Yorug'lik kuchini aniqlash uchun ishlatiladi, masalan, quyosh nuri darajasini o'lchashda.

- o *Fotoelektrik datchiklar*: Yorug'likka qarab elektr tokini hosil qiladi.
- o *Fotorezistor*: Yorug'lik ta'sirida qarshiligi o'zgaradi va shunga qarab signallar hosil bo'ladi.

4. **Namlik datchiklari**: Muayyan hududdagi namlik darajasini o'lchashda ishlatiladi. Ular issiqlik va qarshilik o'zgarishlariga asoslangan.

- o *Qarshilik namlik datchigi*: Namlikka bog'liq ravishda elektr qarshiligi o'zgaradi.
- o *Kapastans namlik datchigi*: Namlik darajasiga ko'ra kapasitans o'zgaradi.

5. **Ultrasonik datchiklar**: Ushbu datchiklar tovush to'lqinlari yordamida masofa yoki harakatlarni aniqlash uchun ishlatiladi.

- o *Ishlash tamoyili*: Ultrasonik datchiklar tovush to'lqinlarini chiqaradi va ularning obyektlarga urilib qaytishini qabul qiladi, bu orqali masofa aniqlanadi.

Datchiklarning qo'llanilishi

• **Sanoat**: Sanoat jarayonlarini kuzatish va boshqarishda (harorat, bosim, namlik va boshqalar).

• **Sog'liqni saqlash**: Bemorlarning biometrik ma'lumotlarini yig'ish (yurak urishi, qon bosimi, nafas olish tezligi).

• **Avtomobilsozlik**: Mashinalarning tezligi, yoqilg'i darajasi va boshqaruv elementlari holatini kuzatishda.

• **Qishloq xo'jaligi**: Tuproq namligini o'lchash, haroratni kuzatish va hosildorlikni oshirish uchun optimal sharoitlarni yaratish.

2. Aktuatorlar

Aktuatorlar — bu elektr signalini fizik harakatga aylantiradigan qurilmalar bo'lib, tizimda aniq harakat yoki amallar bajarish uchun ishlatiladi. Ular energiyani mexanik, gidravlik yoki pnevmatik energiyaga aylantiradi va boshqarish tizimlari uchun kerakli amallarni bajaradi.

Aktuatorlarning turlari va ularning ishlash tamoyillari

1. **Elektr aktuatorlari**: Elektr energiyasini mexanik harakatga aylantiradi.

- o *Servomotor*: Elektr signaliga qarab aniq harakatlar bajaradi, sanoat va robototexnikada keng qo'llaniladi.

- o *Stepper motor*: Burchak o'zgarishlarini boshqarishda qo'llanilib, aniq harakatlarni amalga oshiradi.

2. **Gidravlik aktuatorlar**: Suyuq modda bosimini kuchli mexanik harakatga aylantiradi.

- o *Ishlash tamoyili*: Gidravlik suyuqlikning bosimi aktuator ichida yuqori kuch hosil qiladi va bu harakat hosil qiladi.

- o Gidravlik aktuatorlar katta yuklarni ko'tarish va og'ir ishlarda ishlatiladi.

3. **Pnevmatik aktuatorlar:** Siqilgan havo yordamida mexanik harakat hosil qiladi.

o **Ishlash tamoyili:** Havo siqilishi aktuatorni harakatlantiradi va bu, o'z navbatida, mexanik harakatga aylanadi.

o Sanoatda, masalan, transport liniyalarida tezkor va aniq harakatlar uchun qo'llaniladi.

4. **Termal aktuatorlar:** Issiqlikni harakatga aylantiradi, ko'pincha suv yoki boshqa moddalarning issiqlik ta'siridagi o'zgarishlaridan foydalaniladi.

o **Ishlash tamoyili:** Harorat o'zgarishi moddada kengayish yoki qisqarish yuzaga keltiradi, bu esa aktuatorning harakatiga sabab bo'ladi.

Aktuatorlarning qo'llanilishi

• **Robototexnika va avtomatlashtirish:** Intellektual tizimlarda turli harakatlarni boshqarish va amalga oshirish uchun qo'llaniladi.

• **Sanoat jarayonlari:** Konveyer liniyalari va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish.

• **Energetika:** Elektr stansiyalarida gidravlik va pnevmatik aktuatorlar yordamida klapanlar va suv nasoslarini boshqarish.

• **Avtomobilsozlik:** Tormoz tizimlari, gaz pedallari va dvigatel harakatlarini boshqarish.

3. Datchik va aktuatorlarning birgalikdagi ishlash tamoyillari

O'lchash tizimlarida datchiklar va aktuatorlar o'zaro integratsiyalashgan holda ishlaydi. Datchiklar muhitdagi o'zgarishlarni sezadi va ularni elektr signallarga aylantiradi, bu signallar esa boshqaruv tizimiga uzatiladi. Tizim ushbu signallarni qayta ishlaydi va kerakli harakatni amalga oshirish uchun aktuatorlarga buyruq beradi. Bu integratsiya avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining asosiy mexanizmlaridan biridir.

Misol sifatida birgalikdagi ishlash jarayoni:

• **Sanoat qozonlari:** Qozon ichidagi harorat va bosim datchiklar tomonidan kuzatiladi. Agar harorat yoki bosim ortib ketsa, boshqaruv tizimi aktuatorlarga signal yuboradi va ventilyatorlar yoki klapanlar orqali qozon ichidagi harorat va bosimni nazorat qiladi.

• **Avtomatik eshiklar:** Harakatni aniqlovchi datchiklar odam eshikka yaqinlashganini sezadi va aktuatorga signal yuboradi. Shunda aktuator eshikni avtomatik ravishda ochadi yoki yopadi.

• **Robototexnika:** Robot manipulyatorlarining harakatini boshqarish uchun harakat datchiklari va aktuatorlar birgalikda ishlaydi. Datchiklar manipulyatorning holatini kuzatadi va boshqaruv tizimiga signallar yuboradi. Boshqaruv tizimi esa aktuatorlarga buyruq yuborib, kerakli harakatlarni amalga oshiradi.

Datchiklar va Aktuatorlar turlari, ishlash tamoyillari va qo'llanilishi

Qurilma turi	Asosiy vazifasi	Ishlash tamoyili	Qo'llanilishi
Harorat datchiklari	Haroratni o'lchash	Elektr qarshilik yoki voltaj o'zgarishi	Sanoat jarayonlari, konditsionerlar, sog'liqni saqlash
Bosim datchiklari	Bosim o'zgarishini aniqlash	Qarshilik yoki sig'im o'zgarishi	Suv va gaz bosimi, sanoat tarmoqlari
Yorug'lik datchiklari	Yorug'lik kuchini o'lchash	Fotorezistor yoki fotoelektrik reaksiya	Elektron qurilmalar, avtomatlashtirilgan yoritish tizimlari
Namlik datchiklari	Namlik darajasini o'lchash	Qarshilik yoki sig'im o'zgarishi	Qishloq xo'jaligi, hududiy monitoring
Ultrasonik datchiklar	Masofa va harakatni o'lchash	Tovush to'lqinlari qaytishi	Transport liniyalari, xavfsizlik tizimlari
Elektr aktuatorlari	Elektr signalini mexanik harakatga aylantirish	Elektr energiya va motorlar	Robototexnika, ishlab chiqarish jarayonlari
Gidravlik aktuatorlar	Suyuq bosimi yordamida harakatlanish	Gidravlik bosim	Og'ir yuklar ko'tarish, mexanik asboblari
Pnevmatik aktuatorlar	Havo bosimi yordamida harakatlanish	Havo bosimi va harakatlanish	Avtomatizatsiya, transport tarmoqlari

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Poduraev Yu.V. "Мехатроника: основы, методы, применение": учебное пособие для студентов вузов. – М.: Машиностроение, 2006. – 256 с.
2. Zhavner V.L., Smirnov A.B. "Мехатронные системы": учебное пособие. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2011. – 131 с.
3. Avliyakov X.N. "Влияние качества электроэнергии на показатели синергетического эффекта мехатронных систем машиностроительного производства" | Educational Research in Universal Sciences (erus.uz).

TEACHING VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS

Scientific adviser: Raxmonova Gavhar Nuritdinovna

Student: Fayzullayeva Zarnigor Toshpulat qizi

*Foreign Languages Department, Faculty of Foreign Languages,
University of Economics and Pedagogy
(non-governmental educational institution), Uzbekistan*

Abstract: Teaching vocabulary to young learners is a critical component of language acquisition that lays the foundation for effective communication and literacy skills. This paper explores various strategies and methodologies for vocabulary instruction tailored to the developmental needs of children. It emphasizes the importance of engaging, age-appropriate activities that incorporate visual aids, interactive games, and storytelling to enhance retention and understanding. The role of contextual learning, repetition, and meaningful use of new words in authentic situations is also examined. Additionally, the impact of a supportive classroom environment that fosters curiosity and exploration is highlighted. By integrating these approaches, educators can create a dynamic learning atmosphere that not only enriches vocabulary but also cultivates a lifelong love for language and learning among young learners.

Key words: Vocabulary instruction, young learners, language acquisition, literacy skills, engaging activities, visual aids, interactive games, storytelling, contextual learning, repetition, meaningful use, authentic situations, supportive classroom environment, curiosity, exploration, lifelong learning.

Introduction.

Teaching vocabulary to young learners is a fundamental aspect of language development that lays the groundwork for effective communication and literacy skills. At this crucial stage in their educational journey, children are naturally curious and eager to explore the world around them. By introducing new words in engaging and meaningful contexts, educators can spark this curiosity and enhance their students' understanding of language.

Effective vocabulary instruction goes beyond rote memorization; it involves interactive and playful approaches that cater to the diverse learning styles of young children. Techniques such as storytelling, visual aids, and hands-on activities not only make learning enjoyable but also help reinforce new words through repetition and contextual use. By creating a supportive and stimulating classroom environment, teachers can foster a love for language that encourages exploration and lifelong

learning. Ultimately, equipping young learners with a rich vocabulary empowers them to express their thoughts, ideas, and emotions more effectively, setting the stage for future academic success.

Methods

Teaching vocabulary to young learners can be both fun and effective when using a variety of engaging methods. Here are some useful approaches:

1. Visual Aids: Use pictures, flashcards, and illustrations to represent new words. Visuals help children make connections between words and their meanings, making it easier to remember.

2. Storytelling: Incorporate new vocabulary into stories. Reading aloud or telling stories that include target words allows children to see the words in context, enhancing comprehension and retention.

3. Interactive Games: Utilize games such as word bingo, memory matching, or charades to make learning vocabulary enjoyable. These activities encourage participation and reinforce word meanings through play.

4. Songs and Rhymes: Introduce vocabulary through songs, chants, and rhymes. The rhythm and repetition help children remember words and their pronunciations more easily.

5. Word Walls: Create a word wall in the classroom where new vocabulary is displayed. This visual reference can be referred to during lessons and encourages students to engage with the words regularly.

6. Hands-On Activities: Incorporate crafts or hands-on projects related to the vocabulary being taught. For example, if learning about animals, children could create animal masks or models, reinforcing the associated words.

7. Role-Playing: Encourage students to act out scenarios using new vocabulary. Role-playing helps them practice speaking and using words in context, boosting their confidence.

8. Contextual Learning: Teach vocabulary in context rather than isolation. Use thematic units or topics that relate to students' interests, making the words more relevant and memorable.

9. Repetition and Review: Regularly review previously learned vocabulary through quizzes, discussions, or interactive activities to reinforce memory and understanding.

10. Incorporate Technology: Use educational apps and online games designed for vocabulary building. Many interactive resources make learning engaging and can cater to different learning styles.

11. Personal Connections: Encourage students to relate new words to their own experiences or feelings. This personal connection makes the vocabulary more meaningful and easier to recall.

12. Collaborative Learning: Promote group work where students can discuss and explore new vocabulary together. Peer interaction fosters language development and allows for shared learning experiences.

By combining these methods, educators can create a dynamic and supportive learning environment that nurtures young learners' vocabulary development effectively.

Results.

The results of using diverse methods to teach vocabulary to young learners can be quite positive and impactful. Here are some potential outcomes:

1. Enhanced Retention: Visual aids and hands-on activities can significantly improve vocabulary retention. When children associate words with images or experiences, they are more likely to remember them.

2. Increased Engagement: Interactive games, songs, and role-playing make learning enjoyable, leading to higher levels of student engagement. Engaged learners are more likely to participate actively and take ownership of their learning.

3. Improved Comprehension: Teaching vocabulary in context (through storytelling and thematic units) helps students understand how words function within sentences, improving their overall comprehension skills.

4. Boosted Confidence: Role-playing and collaborative learning foster a supportive environment where children feel comfortable using new vocabulary. This practice builds their confidence in speaking and using language.

5. Stronger Social Skills: Group activities and discussions encourage communication and collaboration, helping children develop important social skills alongside their vocabulary knowledge.

6. Diverse Learning Styles Addressed: By incorporating various methods (visual, auditory, kinesthetic), educators can cater to different learning styles, ensuring that all students have the opportunity to succeed.

7. Increased Motivation: Fun and interactive methods motivate students to learn. When they enjoy the process, they are more likely to engage with the material and develop a love for language.

8. Better Application of Vocabulary: When students practice using new words in context through storytelling, role-playing, or discussions, they become more adept at applying vocabulary in their writing and speaking.

9. Long-Term Language Development: Regular exposure to new vocabulary through varied methods contributes to long-term language development, helping students build a robust vocabulary that supports future learning.

10. Positive Attitude Towards Learning: Engaging methods can foster a positive attitude towards language learning, making students more willing to explore new words and concepts in the future.

Overall, these methods lead to a more holistic approach to vocabulary acquisition, promoting not only word knowledge but also critical thinking, creativity, and effective communication skills in young learners.

Discussion

1. Visual Aids

- Flashcards: Use colorful flashcards with pictures and words to help children make connections between the visual representation and the vocabulary word.
- Illustrated Books: Reading storybooks with rich illustrations can introduce new words in context, making them easier to understand and remember.

2. Interactive Activities

- Games: Incorporate vocabulary games like bingo, word searches, or matching games. These activities make learning fun and engaging.
- Role Play: Encourage children to act out scenarios using new vocabulary. This helps them practice speaking and understanding the words in a practical context.

3. Songs and Rhymes

- Musical Learning: Use songs and nursery rhymes that include repetitive vocabulary. Music aids memory retention and makes learning enjoyable.
- Chants: Create simple chants that incorporate new words, allowing children to learn rhythmically.

4. Contextual Learning

- Thematic Units: Teach vocabulary within themes (e.g., animals, food, seasons) so children can see how words relate to each other and their everyday lives.
- Storytelling: Use storytelling to introduce new vocabulary in context. Ask questions about the story to encourage comprehension and usage of the new words.

5. Hands-On Learning

- Arts and Crafts: Integrate vocabulary with art projects. For example, if teaching colors, have children create a colorful collage while discussing the colors they are using.
- Real-Life Experiences: Take children on field trips or nature walks where they can encounter new vocabulary in real-life situations.

6. Repetition and Reinforcement

- Daily Practice: Incorporate new words into daily routines, encouraging children to use them in sentences.
- Word of the Day: Introduce a "word of the day" and encourage students to use it throughout their activities.

7. Collaborative Learning

- Group Work: Have students work in pairs or small groups to explore new vocabulary together. Peer interaction can enhance understanding and retention.
- Class Discussions: Facilitate discussions where students can share their thoughts using newly learned vocabulary.

Teaching vocabulary to youth is a fundamental aspect of language development that significantly impacts their overall communication skills and academic success. By employing diverse and engaging strategies—such as visual aids, interactive activities, music, contextual learning, hands-on experiences, and collaborative approaches—educators can create a rich learning environment that fosters curiosity and enthusiasm for language.

Conclusion

It is essential to recognize that vocabulary acquisition is not merely about memorizing words; it involves understanding their meanings, contexts, and applications in everyday life. Encouraging repeated exposure and practical usage of new vocabulary helps reinforce learning and retention. Moreover, by making vocabulary instruction enjoyable and relevant, educators can empower young learners to express themselves confidently and effectively.

Ultimately, a well-rounded vocabulary equips youth with the tools they need to navigate their educational journeys and future endeavors, laying a strong foundation for lifelong learning and communication.

References:

1. Beck, I. L., McKeown, M. G., Kucan, L. (2013). **Bringing Words to Life: Robust Vocabulary Instruction.** Guilford Press.
2. National Reading Panel. (2000). **Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and Its Implications for Reading Instruction.**
3. Marzano, R. J. (2004). **Building Background Knowledge for Academic Achievement: Research on What Works in Schools.** ASCD.
4. Graves, M. F. (2006). **The Vocabulary Book: Learning and Instruction.** Teachers College Press.
5. Nagy, W. E., Hiebert, E. H. (2011). **Vocabulary Acquisition.** In **Handbook of Reading Research** (Vol. 4, pp. 1-28). Routledge.

6. Cunningham, P. M., Allington, R. L. (2011). *Classroom-Ready Resources for Teaching Vocabulary.* Pearson.
7. Snow, C. E. (2010). *Academic Language and the Challenge of Reading for Learning About Science.* Science, 328(5977), 450-452.
8. Rakhmonova Gavkhar Nuritdinovna, . (2024). COMPREHENSIVE EXAMINATION OF DERIVATIONAL TECHNIQUES IN UZBEK LANGUAGE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 5(02), 23–27. <https://doi.org/10.37547/philological-crjps-05-02-05>
9. Rahmonova Gavhar Nuritdinovna. 2023. “COMPARATIVE ANALYSIS OF DERIVATIONAL PROCESSES IN ENGLISH AND UZBEK VOCABULARY SYSTEMS”. Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research 1 (7):30-34. <https://webofjournals.com/index.php/9/article/view/223>.
10. Eshankulov Ravshan Takhirovich. (2023). THE SEMANTIC EVOLUTION OF ENGLISH WORDS WITHIN THE CONTEXT OF TECHNOLOGY AND SOCIETAL INFLUENCES. Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research, 1(9), 1–7. Retrieved from <http://webofjournals.com/index.php/9/article/view/448>
11. Nazarov Sardor Shamurodovich. (2023). A COMPARATIVE STUDY OF THE STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH AND UZBEK PHRASES. Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research, 1(8), 71–75. Retrieved from <http://webofjournals.com/index.php/12/article/view/365>

**VILYAM SHEKSPIR ASARINING O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA
TARJIMASI JOZIBASI VA TARJIMA MUAMMOLARI
(Vilyam Shekspirning "Romeo va Juletta" tragediyasining
Maqsud Shayxzoda tarjimasini misolida)**

Saidmuradova Soxiba Jalmuradovna

TerDPI o'qituvchisi, f.f.f.d (Tel: 998 99 424 81 66)

Normatova Feruza Shavkatovna

*TerDPI talabasi (Tel: 998883517788, email:
feruza.1088@umail.uz)*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Vilyam Shekspirning "Romeo va Juletta" tragediyasining Maqsud Shayxzoda tarjimasidagi jozibasi va tarjimadagi muammolar haqida so'z yuritilgan. Tarjima - millatlararo muloqotning eng muhim ko'rinishi. Asliyat va qayta tiklangan matn xususiyatiga qarab badiiy tarjima, ilmiy tarjima va boshqa turlarga ajratiladi. Badiiy tarjimaning asosiy xususiyati tilning badiiy vazifasidan kelib chiqadi. Til badiiy asarda estetik hodisa, san'at faktiga aylanadi. Adabiy asar tili alohida „badiiy voqelik“ unsuridir. Tarjimada ana shu obrazli ifodaviy tildagi badiiy ma'noni boshqa tilning obrazli ifodaviy zaminiga o'tkazish, obrazni obraz bilan qayta ifodalash jarayoni yuz beradi. Tarjimon ona tilining rivojlanish darajasi, tarjimachilik an'analari, tajribalariga suyanadi, turli xil tafovutlarning mavjudligini hisobga oladi. Tarjimonning ijodiy qobiliyati va bilimi uning imkoniyatlarini kengaytirishi, hozirgi davrda har bir taraqqiy etgan xalq jahondagi yuzlab xalqlar tilidan o'z ona tiliga ilmfan va madaniyatning o'nlab sohalariga oid materiallarni tarjima qilishi uqtiriladi.

Kalit so'zlar: tarjima, badiiy voqelik, badiiy adabiyot, badiiy asar, tarjimon, hikoya, iste'dod, badiiy did.

**THE ATTRACTS AND PROBLEMS OF TRANSLATION OF WILLIAM
SHAKESPEARE FROM UZBEK TO ENGLISH (In the example of the translation
of William Shakespeare's tragedy "Romeo and Juliet" by Maqsud Sheikhzade)**

ABSTRACT

Translation is a type of literary work that consists in re-creating a text in one language in another language. Translation is the most important form of international communication. Depending on the nature of the original and restored text, it is divided into artistic translation, scientific translation and other types. The main feature of

artistic translation comes from the artistic function of language. Language becomes an aesthetic phenomenon, a fact of art in a work of art. The language of a literary work is a separate element of "artistic reality". In translation, the process of transferring the artistic meaning of this figurative expressive language to the figurative expressive ground of another language, re-expressing the image with the image occurs. The translator relies on the level of development of the mother tongue, translation traditions, experiences, takes into account the existence of differences. The creative ability and knowledge of the translator expands his capabilities. Nowadays, every developed nation translates materials related to dozens of fields of science and culture (lyrical poems, news, technology literature, etc.) from the languages of hundreds of nations in the world into their native language. .

This article talks about Maqsood Sheikhzadeh's translation of William Shakespeare's tragedy Romeo and Juliet talks about the appeal and problems of translation.

Keywords: Translation, artistic reality, literature, artistic work, translator, story, talent, artistic taste.

KIRISH

Tarjimon avval manba tili tizimi vazifasini aniqlab olib, keyin aynan o'sha vazi fani bajaradigan tarjima tili tizimini topishi kerak. Badiiy parchani tarjima tilida qaytadan namoyon qilishda ilhom, iste'dod va ijodkorlikka o'xshash inson faqatgina qalbi bilan his qiladigan mavhum unsurlarning vazifasi beqiyosdir. Badiiy tarjima aynan ana shu jihati bilan tarjimaning boshqa turlaridan o'zaro farqlanadi. badiiy tarjimada asar muallifining ichki kechinmalari va ruhiyati bo'yoqdor so'zlar bilan ijodiy yondashgan holda o'quvchiga yetkazib berishdir.

Vilyam Shekspirning "Romeo va Julyetta" tragediyasining Maqsud Shayxzoda tarjimasida lirik shoir ingliz so'zlaridan ayrimlari, qadimgi shakllarining bugungi kundagi ekvivalenti asosidagi mazmuni izlab topilgan, so'zlar ma'nolariga ko'ra grammatik jihatdan farqlanishi tahlil qilingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Badiiy tarjimaning eng katta qiyinchiliklaridan biri - bu madaniy alomatlarini boshqa tilga o'tkazish. Garchi mazmun yaqin bo'lsa-da, turli madaniyatlarda iboraning hissiy qabul qilinishi farq qilishi mumkin. Tarjimon bunday hollarda matn kontekstini chuqur anglab, mos ohangni saqlab qolishga harakat qilishi lozim. Hissiy rang-baranglikni saqlash masalasi badiiy asarlarda hissiyotlarning aniq ifodalanishi muhim o'rin tutadi. Lirik tarjimalarda she'ning mazmuni saqlangan bo'lsa-da, hissiy va poetik ohang to'liq aks ettirilmagan bo'lishi mumkin. Tarjimon o'z mahorati va ijodkorligini ishga solib, hissiyotlarni to'g'ri aks ettiradigan so'zlarni topishi zarur. Stilistik moslikni ta'minlash qiyinchiliklari yana bir muammo bu stilistik uyg'unlikni

saqlashdir. Masalan Shekspir tragediyalari lirik usulda yozilgan bo'lib, ularni tarjima qilishda albatta yozuvchining uslubini saqlab qolish juda muhim va juda mashaqqatlidir.

Lirik tarjima kompetensiyasini shakllantirishning bir nechta talablariga amal qilinishi lozim. unga ko'ra asliyat va tarjima tillari badiiy matnining sintaktik, leksik-semantik, stilistik, tekstual sathlari xususiyatlari, asliyat va tarjima tillarining badiiy xususiyatlari, badiiy matnining tuzilishiga ko'ra xususiyatlari va uning boshqa soha matnididan ajralib turadigan farqlari, asliyat va tarjima matni sohiblarining madaniyati bo'yicha keng bilimlar majmuyi, badiiy matnning ekstralingvistik – madaniy, kognitiv, konseptual xususiyatlari, badiiy tarjimada qo'llaniladigan tarjima uslublari, badiiy tarjimada qo'llaniladigan tarjima transformatsiyalarini bilishi talab etiladi.

Lirik asarda syujet, kompozitsiya, konflikt, voqealar va albatta muammolar yechim bo'ladi. Tragediyadagi lirik kechinmani o'quvchi qalbidan joy oladigan darajada tarjima qilish mahoratni talab qiladi. Ba'zi so'z va so'z birliklarini asl holicha tarjima qilishning imkoni bo'lmaydi. Bunda asar matnidagi asl ma'noni saqlab qolish mushkul bo'lib qoladi.

NATIJALAR

Ushbu ishning asosiy maqsadi - lirik asarlarning ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girish jarayonida lingvistlar duch keladigan ba'zi muammolarni ilmiy tahlillar natijasida bayon qilish va tarjima sohasining rivojida oz bo'lsada o'z hissamni qo'shish. Jumladan, so'z qurilishidagi o'zaro qarama-qarshiliklar, mazmunning asl holatini imkon qadar saqlab qolgan holda bayon etish.

Tarjima orqali jahon adabiyoti sarchashmalaridan xalqimizni bahramand etish.

MUHOKAMA

“A Dog of the house of the Mountagues moues me.”

“Montekki hovlisining har bir iti menga tegishib o'tadi”

Agar so'zma-so'z tarjima qilinadigan bo'lsa “Montekkilar hovlisining iti menga biroz jilmayadi” kabi mujmal tarjima kelib chiqishi mumkin edi

“**MOUE**” ning ma'nosi biroz jilmayish, so'kinishdir. O'rta ingliz tili tarixida mavjud bo'lgan, gapda ishlatilgan “**MOUE**” so'zi birorkimning nafratlangan yoki so'kingan ko'rinishini ifodalashda yoki bezovtalik va norozilikni bildirish uchun ishlatiladigan ibora sifatida qo'llanilgan. Zamonaviy ingliz tili adabiyotida ushbu so'zning boshqa ekvevalenti qo'llaniladi. Zamonaviy ingliz tilida **disgust**- jirkanish ma'nosidagi so'z mavjud bo'lib, ot va fe'l vazifasida qo'llana oladi.

“...an houre before the worshipt sunne

Peept through the golden window of the East”

“.. Sharqning oltin derazasidan

Tong chog'ining shu'lalari lipillamasdan”

Agar so'zma-so'z tarjima qilinadigan bo'lsa

“.....yarim soat oldin sajda qilgan quyosh

sharqning oltin derazasidan ko'zdan kechirishidan” kabi nomaqbul tarjima kelib chiqishi mumkin edi.

Sunne so'zining ma'nosi quyosh, oftobdir. O'rta ingliz tili tarixida mavjud bo'lgan, gapda ishlatilgan bu so'zning hozirgi varianti **Sun**.

“No, for if you doo, you should be a Collier”

“Sira ham! Bo'lmasa bizlar ko'mirchi bo'lgan bo'lar edik”

Collier – ko'mir qazuvchi ishchi. Bu yerda ko'mirchi deyishdan maqsad har kim ham masxara qilib turishga sazovor bo'lingan past hunar egalari izohlangan. O'rta ingliz tili tarixida mavjud bo'lgan, gapda ishlatilgan bu so'zning hozirgi varianti **Coal miner**.

“Feather of lead, bright smoke, cold fire, sicke health,

Still waking sleepe, that is not what it is:

This loue feele I, which feele no loue in this.”

“Qo'rg'oshin pat, Ravshan tutun, sovuq alanga

Sog'lom kasal yo uyquda uxlagan bedor,

Sevilmasdan bir sevgiga bo'ldim giriftor”

Misralarida yozuvchining so'z san'ati va o'xshatishlardan chiroyli foydakana olganligini bilish qiyin emas.

“Loue is a smoke raisde with the fume of sighes”

“Muhabbat bu faryodlardan yoyilgan tutun”

Agar so'zma-so'z tarjima qilinsa:

“muhabbat - xo'rsinishning bug'i bilan tutun ko'tarilishidir” kabi mujmallik ko'rish mumkin edi.

“Loue” (sevgi, sevmok) - eski ingliz so'zi bo'lib zamonaviy ingliz tilida “love” (sevgi, sevmok) so'zining hozirgi kunda ishlatilmaydigan versiyasidir

“Being purgde, a fire sparkling in louers eyes:”

“Nazarimda ammo o'tday ko'rinar butun”

Agar ushbu bandlar soʻzma-soʻz tarjima qilinganida “sevgining koʻzlarida porlayotgan olovda tozalangan boʻlish” maʼnosi ham biroz ijodkor tasviriga yaqinroq boʻlar edi.

“purgde” (olovda tozalamoq) eski ingliz soʻzi boʻlib zamonaviy ingliz tilida **“to purify by fire”**(olovda tozalamoq) soʻzining hozirgi kunda ishlatilmaydigan versiyasidir. Shekspir ushbu soʻzni “sevgining koʻzlarida porlayotgan olovda toblangan boʻlish” kabi lirik maʼnosida qoʻllagan boʻlsa ajab emas.

“Being vext, a sea raging with a louers teares.”

“Yo koʻz yoshdan jamgʻarilgan motam dengizi”

sevgi koʻz yoshlari bilan gaʻzablangan dengizdek Qoʻzgʻalgan boʻlish

Vext – (bezovta qilmoq, qoʻzgʻatmoq) - eski ingliz soʻzi boʻlib zamonaviy ingliz tilida **“vexed”** (gʻazablangan) soʻzining hozirgi kunda ishlatilmaydigan versiyasidir

Ijodkor tarjima qilar ekan asar davrining oʻziga xos tarixiy manzarasi, oʻsha davr nafasi va ruhiyati va boʻyoqlaridan mutolaa egalarini bahramand etadi.

Sersuhanlik koʻp gapirish hozir rasm emas

Axir bizning yonimizda koʻr Kupidon yoʻq

Kupidon – oʻsha davrning ingliz teatrlarida koʻzi bogʻliq Amur yoki Kupidon (ishq tangrisi)obrazli va figuralardan biri boʻlib niqobda chiqar edi

Tovon bosib toptayversin boʻyra pollarni

Boʻyra- Angliyda gilam rasm boʻlmagan vaqtlarda eng yaxshi uylar hatti saroylarda ham pollarga qamish boʻyrallar yozilar edi.

Bu borada O.V. Petrova shunday deb yozadi: “Tarjimaning muayyan usulini tanlash asosan ibora komponentlari oʻrtasidagi semantik aloqalar, grammatik norma hamda tarjima tilidagi soʻz birikmasini hosil qilish xususiyatlari bilan belgilanadi (Petrova. 2006, 18)”.

XULOSA

Maqolada muhokamaga sabab boʻlgan mavzular lirik matnlarni tarjima qilishning asosiy meʼyorlaridandir. Bu maʼlumotlar haqida yaxshi bilimga ega boʻlish, ularni oʻz oʻrnida mahorat bilan qoʻllay olish imkoniyatini yaratadi va bizning tarjimon boʻlib shakllanishimizda muhim oʻrin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Til va adabiyot ta'limi" O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining ilmiy-metodik jurnali Выпуски 1–4 2008
2. Vilyam Shekspir "Romeo and Juliet" tragedy As it hath been often (with great applause) plaid publicly, by the right Honourable the L. of Hunsdon his Seruants. LONDON, Printed by Iohn Danter. 1597.
3. Maqsud Shayxzoda "Ромео ва Жульетта" танланган асарлар беш жилдликб 1-жилд Тошкент Гофур Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти 1981.
4. Hatto A. "Language and Translation in Central Asia." London: Routledge, 2004.
5. Seyfullayev. "Badiiy tarjima nazariyasi." Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018. \
6. M. Baker. "In Other Words: A Coursebook on Translation." London: Routledge, 2011.
7. Masharipov. "Lingvistik va madaniy o'ziga xosliklarni tarjima qilish." Tarjima jurnalistikasi, 2020. 8. Вайсгербер Ю. Л. "Язык и народная культура." Москва: Прогресс, 1977.
8. www.Ziyouz.com

IJTIMOIIY XAVF GURUHIDAGI OILALAR BILAN IJTIMOIIY ISH METODLARI

Maxmudova Gulnora Mahmasodiq qizi

Sabirova Surayyo Farxod qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Ijtimoiy ish yo'nalishi talabalari

Abbosova Maftuna Subxonovna

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada har qanday davlatning, jamiyatning og'riqli nuqtasi bulgan ijtimoiy xavf guruhidagi oilalar, ularga ijtimoiy psixologik yordam ko'rsatish va ijtimoiy xavf guruhidagi oilalar bilan ijtimoiy ish metodlari haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Oila, ijtimoiy xavf, ijtimoiy muhit, jamiyat, inson, bola, yoshlar.

Oila- jamiyating dur-u gavhari

V. Gyugo¹

Oila — nikoh yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga bog'langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari — inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a'zolarining turmush sharoitini va bo'sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Zero, „Sotsiologiya“ o'quv qo'llanmasida ta'kidlanganidek, „Oila- bu jamiyatning o'zagi va tayanchidir“¹. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsa-da, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta'sirida o'zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o'zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o'rnatadi. O'zbekiston hukumati oila masalalariga davlat siyosati darajasida bajarilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifa sifatida qaraydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga ko'ra, Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.²

Ijtimoiy xavf — bu ijtimoiy muhitda yoki jamiyatda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflar, masalan, iqtisodiy noaniqlik, jinoyatchilik, ayrim guruhlar o'rtasida

¹ Oila psixologiyasi. O'quv qo'llanma. 38-bet.

² B.Aliyev, M. Mullajonova, B. Rahmonov. „Sotsiologiya“. Iqtisodiyot nashriyoti. - Tosh. 2011. 296- bet.

nizo yoki ijtimoiy adolatsizliklar. Bu xavflar insonlarning hayoti, salomatligi va umumiy farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy xavflar ko'pincha iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillarga bog'liq bo'ladi va ularni kamaytirish uchun ijtimoiy siyosat, ta'lim va ijtimoiy tadbirlar orqali kurashish lozim.

Xavf ostida bo'lgan oila-bu obyektiv yoki subyektiv sharoitlarda ijtimoiy faoliyat qiyin bo'lgan va deyarli muqarrar ravishda hayotdagi qiyinchilik holatida bo'lgan oila tushuniladi. Ko'pgina hollarda, bunday oila bolani tarbiyalash vazifalarini hayotdagi katta qiyinchiliklar bilan birlashtiradi. Ota-onalar, qoida tariqasida, adaptiv qobiliyatlarning sezilarli darajada pasayishi tufayli oilaviy ta'lim funksiyalarini bajara olmaydilar, shuning uchun bunday oilada bolani tarbiyalash jarayoni unchalik samarali emas. Ular bolaning xatti-harakatlariga salbiy ta'sir qiladi, bolalarga nisbatan huquqi buzilgan xatti-harakatlar qiladi. Shuningdek, xavf ostida bo'lgan oila deganda biz tuzilishi buzilgan, ichki chegaralari "xiralashgan", asosiy oilaviy funksiyalari qadrsizlangan yoki e'tiborsiz qoldirilgan, tarbiyaning aniq yoki yashirin nuqsonlari bo'lgan, natijada psixologik iqlim buzilgan va "qiyin" vaziyatdagi bolalar paydo bo'lgan oilani tushunamiz. Bundan tashqari, bunday oilada munosabatlar buzilishi mavjud bo'lib, oila a'zolarining normal aqliy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, bu esa jamiyatda moslashishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va ijtimoiy xavf tug'diradi.

Ijtimoiy xavf guruhidagi oilalar — bu ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, ta'lim darajasi, ish bilan ta'minlash yoki sog'liq muammolari kabi omillar tufayli o'z hayotida muammolarga duch keladigan oilalardir. Bunga quyidagilar kirishi mumkin:

1. **Kam ta'minlangan oilalar:** Iqtisodiy jihatdan qiyinchilikka duch kelayotgan va asosiy ehtiyojlarini qondira olmayotgan oilalar.
2. **Sog'liq muammolari bo'lgan oilalar:** Sog'liq bilan bog'liq muammolar yoki nogironlik holatlari bor oilalar.
3. **Yagona ota yoki ona bilan yashovchi oilalar:** Farzandlarini yolg'iz tarbiyalayotgan ota yoki onalar.
4. **Boshpanasiz oilalar:** Uydan mahrum bo'lgan yoki vaqtinchalik yashash joylari bo'lmagan oilalar.
5. **Ijtimoiy izolyatsiyaga uchragan oilalar:** Jamiyatdan ajralgan yoki ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimidan foydalanmaydigan oilalar.

Bu oilalar uchun ijtimoiy yordam, ta'lim, sog'liqni saqlash va ish bilan ta'minlash kabi yo'nalishlarda qo'llab-quvvatlash zarur. Ijtimoiy xavflarni kamaytirish va oilalarning farovonligini oshirish uchun keng qamrovli dasturlar va tadbirlar muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari Ijtimoiy xavf ehtimoli yuqori bo'lgan oilalar qatoriga turli sabablarga ko'ra hayotiy qiyinchiliklarni boshdan kechirayotgan hamda davlat

tomonidan qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy xodimlar yordamiga juda muhtoj bo'lgan oilalar kiradi.

Bularga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- katta oilalar;
- qochoqlar va ko'chirilgan oilalar;
- qaramog'ida bo'lgan, nogironligi bo'lgan oilalar;
- to'liq bo'lmagan oilalar;
- kambag'al oilalar.

Yuqoridagi oilalarning bolalari o'qituvchilar va ijtimoiy xodimlarning alohida e'tiborini talab qiladi, chunki ular ijtimoiy xavfli bolalar qatoriga kiradi. Ularning holatida biz ikki xil xavf haqida gapirishimiz mumkin:

• birinchi holatda, bu bolalar jamiyat uchun potentsial tahdid sifatida qaralishi mumkin, chunki ular oldingi xatti-harakatlarga moyil bo'lishi va yomon ijtimoiylashgan bo'lishi mumkin;

• ikkinchi holatda, bu bolalar, aksincha, o'zlari shunday deb hisoblanadilar. ijtimoiy tahdidlarga duchor bo'lgan: sog'lig'ining yomonlashishi, ularning asosiy ehtiyojlarini qondira olmaslik; to'liq rivojlanish va yashash uchun normal yashash va moddiy sharoitlar yo'qligi.

Psixolog olim Y.Y. Drevko xavf ostida bo'lgan oilalar qatoriga o'z hayotining muayyan sharoitlari tufayli jamiyat tomonidan salbiy tashqi ta'sirlarga ko'proq moyil bo'lgan oilalar toifalari [5, b-40] ni kiritadi. A.N. Elizarovanning fikricha xavf ostida bo'lgan oilalar quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega [6, b-114] bo'ladi:

- bunday oilalar a'zolari oilada sodir bo'layotgan voqealarni tahlil qilish qobiliyatiga ega emaslar, shuning uchun ular oila hayotini yaxshilash va samarali natijalarga erishish uchun maqsadlarni belgilashga qodir emaslar.

- Oila muammolarini og'zaki muhokama qilish qobiliyati past; psixolog ularga oila hayotini qanday yaxshilash mumkinligini va muammoning sabablari nimada ekanligini so'z bilan tushuntirishga harakat qilganda, bu oilalar a'zolari yaxshi tushunmaydilar.

- Sevgi, g'amxo'rlik, o'zaro yordam bilan bog'liq his-tuyg'ularga qarshi kuchga erishish, tajovuzkorlik bilan bog'liq hissiyotlar oilasida ustunlik mavjud bo'ladi.

- Spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste'mol qilish muammosiga nisbatan yuqori darajadagi xavf mavjud aytib o'quvchilarini xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari bilan 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida" gi farmoni bilan

kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy himoya tizimini joriy qilish, ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi va manzilliligini oshirish orqali aholining ko'makka muhtoj qatlami ijtimoiylashuvini ta'minlash hamda ijtimoiy himoyani mahalla darajasigacha tashkil etish, og'ir hayotiy ahvolga tushib qolgan oilalarga individual yondashuvga muvofiq ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatishni yo'lga qo'yishga maqsadida Ijtimoiy himoya milliy agentligi, uning hududiy bo'linmalari va shahar, tumanlarida "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari tashkil etilib, hozirda faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Shahar, tumanlarida "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va uning mahallardagi mahallada kompleks xizmat ko'rsatuvchi ijtimoiy xodimlar tomonidan 1) nogironligi bo'lgan bolalar; 2) kam ta'minlangan oilalar; 3) to'liq bo'lmagan oiladagi bolalar; 4) ota-onasi xorijiy mamlakatga ishlashga ketgan bolalar; 5) yetim bolalar va ota-ona qaromog'idan mahrum bo'lgan bolalar; 6) 18 yoshgacha bo'lgan yolg'iz onalar va otalar; 7) tabiiy ofatlar va favqulotda vaziyatlar qurboni bo'lgan oilalar kabi toifadagi xavf guruhidagi oilalar va ularning bolalariga ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatib ijtimoiy himoyasini ta'minlaydi.

Ijtimoiy xavf guruhidagi oilalar bilan ishlashda ijtimoiy ish metodlari ko'plab yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Bu metodlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

1. **Individual yondashuv:** Har bir oilaning o'ziga xos muammolarini aniqlash va ularning ehtiyojlariga mos ravishda xizmatlar taqdim etish. Bu shaxsiy maslahat, psixologik yordam yoki moliyaviy maslahatlar orqali amalga oshirilishi mumkin.

2. **Oilaviy yondashuv:** Oiladagi barcha a'zolarni hisobga olish, oilaviy muammolarni birgalikda hal qilishga yordam berish. Bu oilaviy maslahat yoki terapiya orqali amalga oshiriladi.

3. **Jamoaviy ish:** Ijtimoiy xavf guruhidagi oilalarni birlashtirib, jamoaviy muammolarni hal qilish. Bu seminarlar, treninglar yoki guruh muhokamalari shaklida bo'lishi mumkin.

4. **Ta'lim va malaka oshirish:** Oilalarga ta'lim olish va kasbiy malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etish, bu orqali ularning ish bilan ta'minlanishini oshirish.

5. **Resurslar va xizmatlarni taqdim etish:** Mavjud resurslar, yordam va xizmatlardan foydalanishni osonlashtirish, masalan, sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy xizmatlar.

6. **Advokatsiya va tarafdorlik:** Ijtimoiy xavf guruhidagi oilalarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy siyosat va qonunlarni o'zgartirish uchun harakat qilish.

7. **Monitoring va baholash:** Oilalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatini doimiy ravishda kuzatish, dasturlarni baholash va zarur o'zgarishlarni kiritish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. B.Aliyev, M. Mullajonova, B. Rahmonov. „ Sotsiologiya”. Iqtisodiyot nashriyoti.- Tosh. 2011. 296- bet.
2. "Ijtimoiy ish (oila va bolalar bilan ishlash)" A. Axmedova, B. Karimov.
3. "Ijtimoiy pedagogika asoslari" A. Xolbo‘tayev. Toshkent, 2020.
4. "Ijtimoiy himoya asoslari" S. Narziqulov.
5. "Oila psixologiyasi va ijtimoiy ish" N. Tojiboyev.
6. "Oila pedagogikasi" R. Xolmuhamedov.
7. "Ijtimoiy ish va ijtimoiy ta'minotga kirish" M. Eshbo‘tayev. O‘quv qo‘llanma.

KONSTITUTSIYA – TARAQQIYOT QOMUSI

CONSTITUTION - COMMUNICATION OF DEVELOPMENT

КОНСТИТУЦИЯ – КОММУНИКАЦИЯ РАЗВИТИЯ

Ro`ziyeva Malika Ilyos qizi*Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali Ijtimoiy ish ta'lim yo'nalishi talabasi; e-mail: malikaroziyeva7716@gmail.com***Hasanova SHaxinabonu Alisher qizi***Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali Ijtimoiy ish ta'lim yo'nalishi talabasi; e-mail: shaxinabonuhasanova@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan. "Yangi Konstitutsiya- taraqqiyot qomusi" mavzusini yoritib berish va yangi Konstitutsiyaning davlatimiz taraqqiyoti va bundan keying yutuqlari uchun xizmat qilishi haqida yoritib berilgan. Yangi Konstitutsiymizning ba'zi moddalarini tahlil qilish haqida ham fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Konstitutsiya, davlat, moddalar, referendum, ijtimoiy soha, kelajak, fuqorolar.

Annotation: The Constitution of the Republic of Uzbekistan in this article was adopted by popular vote in the referendum of the Republic of Uzbekistan held on April 30, 2023. The topic of "New Constitution - Development Council" was explained and the new Constitution serves for the development and future achievements of our country. Analysis of some articles of our new Constitution was also discussed.

Keywords: Uzbekistan, Constitution, state, articles, referendum, social sphere, future, citizens.

Аннотация: Конституция Республики Узбекистан была принята всенародным голосованием на референдуме Республики Узбекистан, состоявшемся 30 апреля 2023 года. Была разъяснена тема «Новая Конституция – Совет Развития», новая Конституция служит развитию и будущим достижениям нашей страны. Обсуждался также анализ некоторых статей нашей новой Конституции.

Ключевые слова: Узбекистан, Конституция, государство, статьи, референдум, социальная сфера, будущее, граждане.

KIRISH

Prezident Shavkat Mirziyoyev konstitutsiya islohoti haqida 2021 yil 6 noyabr kuni, ikkinchi prezidentlik muddatiga kirishishi yuzasidan inauguratsiya marosimidagi nutqida birinchi marta aytib o'tgan edi. Davlat rahbari o'sha yili dekabr oyida, konstitutsiya bayrami arafasida xalqqa yo'llagan tabrigida: "konstitutsiyani yangilashdek g'oyat muhim, strategik vazifani hal etishda yetti marta emas, yetmish marta o'ylash" zarurligini ta'kidlagan edi. 2022 yil may oyida konstitutsiyaviy komissiya tuzilib, hujjatni yangilash jarayoni boshlandi¹.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri 2023 yil 1 maydan e'tiboran kuchga kirdi. Bunga 30 aprel kuni bo'lib o'tgan referendum natijasiga ko'ra 11 ta moddadan iborat tegishli qonunning qabul qilinishi asos bo'ldi.

Bunga qadar 1992 yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartish kiritilgan edi. Bu safar esa o'zgarishlar ko'lami kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.

Konstitutsiya mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega va to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya 6 bo'lim, 27 bob va 155 ta moddadan iborat.

Asosiy qism.

Bosh Qomusimiz yurtimiz osoyishtaligi, xalqimizning erkin va farovon hayotining mustahkam huquqiy asosi - poydevori bo'lib xizmat qilayotir. Zero, Konstitutsiyamiz orqali bizga bilim olish, erkin kasb tanlash, malakali tibbiy xizmatdan foydalanish, orzu – istaklarimiz ro'yyobini ko'rish kabi beqiyos huquqlar berdi. Ko'p asrlik tarixiy tajriba shundan darak beradiki, jamiyatning asosiy boyligi – inson. O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasida ham yangilangan moddalar insonlar huquqlarini himoya qilish haqida ham moddalar ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyaning muqaddima qismida ham insonlar huquqi, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatimizni anglagan holda, davlatchiligimiz rivojining uch ming yildan ziyod tarixiy tajribasiga, shuningdek jahon sivilizatsiyasiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma'naviy merosiga tayangan holda ishlar olib boorish haqida gap brogan, fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo

¹ Lex.uz

totuvlikni, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta‘minlashni maqsad qilgan holda, ushbu Konstitutsiyani qabul qilamiz va e‘lon qilamiz. Deb boshlangan.²

Konstitutsiyada bayon etilgan tushunchalar shu qadar ahamiyatli, hech bir odam ularsiz yashay olmaydi, negaki insonning har kuni duch keladigan muammolarni hal etishga qaratilgan faoliyati ko‘pincha mamlakat asosiy qonuniga kiritilgan qoidalar va moddalarga bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasi – erkin va farovon hayot poydevori zahirida yaratilib , u jamiyat tayanchi va yurtimiz taraqqiyotining huquqiy kafolati, davlatimiz mustaqilligining yorqin ramzi , inson huquq va erkinliklarining va qadr – qimmatining, ko‘p millatli xalqimiz xohish – irodasining qonuniy ifodasi hisoblanadi.

Sohibqiron Amir Temur bobomizning “qayerda qonun hukmronlik qilsa, o‘sha yerda erkinlik bo‘ladi “, degan o‘g‘itida katta hikmat bor. Bu hikmat hozirgi vaqtda ham o‘ziga xos ma‘no kasb etmoqda. Prezidentimiz aytganidek , “adolat va haqiqat g‘oyasi ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalarini qamrab olmog‘i lozim. Adolat va haqiqat g‘oyasi qonunchilik faoliyatimizning bosh yo‘nalishi bo‘lmog‘i shart “. Albatta, adolatli va erkin jamiyat qurish uchun qonunga tayanamiz va qonun ustuvorligiga erishishimiz lozim. Chunki , har qanday davlatning qudratli va mustahkam bo‘lishi, xalqning tinch va farovon hayoti, huquq va erkinliklari , qadr - qimmat qonunlarning ustuvorligiga hamda Konstitutsiyaning farovon hayot asosi , ya‘ni , poydevoriga bog‘liqdir. Odamlarning huquqiy ongi va madaniyatini shakllantirishda insonlarga o‘zlarining huquq va erkinliklarini, burchlarini, o‘zlari yashab turgan joyda o‘rnatilgan qonunlarga, asosan, ularning shaxsiy va fuqarolik huquq va erkinlik hamda burchlari kafolatlab qo‘yilgan asosiy qonun O‘zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasi va uning normalari tanishtirilishi kerak.

Quyida o‘nta yo‘nalishda ro‘y bergan o‘zgarishlar hujjatdagi ketma-ketlik bo‘yicha keltirib o‘tiladi.

1. O‘zbekiston – huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat

Konstitutsiyaning 1-moddasidagi “O‘zbekiston – suveren demokratik respublika” jumlasini quyidagicha o‘zgartirilmoqda:

• *O‘zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat.*

2. Konstitutsiya to‘g‘ridan to‘g‘ri amal qiladi

15-moddaga quyidagicha qo‘shimcha qo‘shildi:

² O‘zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasi.2023.

• *O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to‘g‘ridan to‘g‘ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi.*

Konstitutsiyaning to‘g‘ridan to‘g‘ri amal qilishi fuqarolarga nafaqat qonunlar, balki bevosita konstitutsiyadagi normalarga ham asoslangan holda ish olib borishga, xususan sudga murojaat qilishga imkon beradi.

3. Imtiyozlar qonunda yozib qo‘yilishi shart emas

Yangi konstitutsiyaning 19-moddasi (avvalgi 18-modda) – fuqarolarning jinsi, millati, mavqeyi va hokazolardan qat’i nazar qonun oldida tengligi haqida. Bu moddaning 2-qismi quyidagicha o‘zgarmoqda:

• **Eski:** *Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo‘yiladi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo‘lishi shart.*

• **Yangi:** *Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo‘lishi shart.*

4. Barcha noaniqliklar – inson foydasiga

Konstitutsiyaning yangi tahririga asosan:

• *Inson bilan davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etiladi.*

Ijtimoiy munosabatlar cheksiz shakllarga ega, ularni normativ-huquqiy hujjatlarda to‘liq kodifikatsiya qilib chiqish amalda imkonsiz.

Endilikda, qonunchilikda aniq belgilab qo‘yilmagan masalalarda ziddiyat yuzaga kelsa, masala davlat emas, inson foydasiga hal etiladi.

Bundan tashqari, turli hujjatlarni yuritishda davlat organlari tomonidan xato-kamchilik o‘tgan taqdirda, masalan pensiya tayinlashda tegishli hujjatlar bazadan topilmay, noaniqlik yuzaga kelganida ham vaziyat fuqaro foydasiga hal etilishi kerak.

5. Inson huquqlari ijtimoiy axloq va jamoat tartibini saqlash maqsadida cheklanishi mumkin

Huquq va erkinliklarning cheklanishi masalasi avvalgi konstitutsiyada quyidagi ikkita norma bilan tartibga solingan edi:

• *Insonning konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo‘yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir hamda ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo‘yishga hech kim haqli emas.*

• *Fuqarolar o‘z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart.*

6. O‘qituvchilar alohida e‘tirofda

Konstitutsiyaga o‘qituvchilar haqida modda qo‘shildi. U ikki banddan iborat:

- O‘zbekiston Respublikasida o‘qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog‘lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma’naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e’tirof etiladi.

- Davlat o‘qituvchilarning sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o‘sishi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi.

7. Yer xususiy mulk bo‘lishi mumkin

O‘zbekistonda 2022 yildan e’tiboran qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallanmagan yer uchastkalarini xususiylashtirish boshlangan. Shu bilan deyarli bir vaqtda, o‘tgan yili e’lon qilingan yangi konstitutsiya loyihasining birlamchi versiyasida qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlarni xususiylashtirish mumkin emasligiga ishora qilingan edi. Yakuniy talqindan bunday cheklov olib tashlandi va yerni xususiylashtirishga oid norma quyidagicha shaklga keltirildi:

- *Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta’minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo‘lishi mumkin.*

8. OAV faoliyatiga to‘sqinlik qilish javobgarlikka sabab bo‘ladi

Avvalgi konstitutsiyaning “Ommaviy axborot vositalari” nomli bobi bitta moddadan iborat edi. Unda shunday deyilgandi: *“Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to‘g‘riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo‘l qo‘yilmaydi”*.

Yangi konstitutsiyaga ko‘ra, bu bob ikkita moddadan iborat bo‘ldi:

- *Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ish olib boradilar. Davlat ommaviy axborot vositalari faoliyatining erkinligini, ularning axborotni izlash, olish, undan foydalanish va uni tarqatishga bo‘lgan huquqlari amalga oshirilishini kafolatlaydi. Ommaviy axborot vositalari o‘zi taqdim etadigan axborotning ishonchliligi uchun javobgardir.*

- *Senzuraga yo‘l qo‘yilmaydi. Ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga to‘sqinlik qilish yoki aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo‘ladi.*

9. Davlat boshqaruvidagi o‘zgarishlar. Prezidentning vakolat muddati 7 yil bo‘ldi

O‘zbekistonning yangi tahrirdagi konstitutsiyasiga binoan:

- **Prezidentning vakolat muddati 5 yildan 7 yilga uzaytirildi.** Prezidentning “davlat boshlig‘i” maqomi, ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq prezident bo‘lishi mumkin emasligi, prezidentning qasamyodi matni va prezidentga taalluqli boshqa aksariyat normalar o‘zgarishsiz qoldirildi. Ma’lumot uchun, prezidentning vakolat muddati 2003 yilda ham 5 yildan 7 yilga uzaytirilgan, 2011 yilda esa qaytib 7 yildan 5 yilga tushirilgan edi. **Senatorlar soni 100 nafardan 65 nafarga**

tushiriladi. 14 ta hududdan 6 nafardan emas, 4 nafardan senator saylanadi, prezident tomonidan tayinlanadigan senatorlar soni 16 nafardan 9 nafarga qisqaradi. Bu o'zgarish 2024 yilda bo'ladigan parlament saylovi vaqtida kuchga kiradi. Qonunchilik palatasi deputatlari sonini (150 nafar) oshirmaslikka, o'zgarishsiz qoldirishga qaror qilindi.

10. Mahalliy davlat hokimiyatidagi o'zgarishlar. Hokimlar kengash raisligidan ketadi

Mahalliy davlat boshqaruvida vakillik va ijro etuvchi organlar bir-biridan ajratilmoqda. Bu boradagi hozirgi tartib hokimiyatning bo'linish va hokimiyat bo'g'inlarining o'zaro tiyib turish prinsipiga zid. Bosh qomusning yangi tahririga asosan, bunga barham berilib, mahalliy kengashlar saylanadigan vakillik organlari, hokimliklar esa ijro organlari deb belgilanmoqda.

Shunga muvofiq, quyidagi sanalardan boshlab, hokimlarning kengashlarda raislik qilishiga barham beriladi:

- viloyatlarda va Toshkent shahrida 2024 yilgi deputatlik saylovlari yakunlari bo'yicha;

- tuman va shaharlarda 2026 yil 1 yanvardan boshlab.

Mahalliy kengashlar raislari kengash deputatlari orasidan 5 yil muddatga saylanadi. Hokimlar esa 5 yil muddatga tayinlanadi, tayinlangan hokimni kengashlar tasdiqlaydi. Shu tariqa, kengash raislari ham, hokimlar ham to'g'ridan to'g'ri aholi tomonidan saylanmaydi.

Kengashlarning vakolatlariga, jumladan, quyidagilar kiradi:

- mahalliy budjetni ko'rib chiqish va qabul qilish, uning ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

- hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholini ijtimoiy himoya qilish dasturlarini tasdiqlash;

- hokimni lavozimga tasdiqlash, uning faoliyati to'g'risidagi hisobotlarni eshitish.

Xulosa: Xulosa o'rnida shuni qayd etish lozimki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimizning shakllanishi va mustahkamlanishini, davlatimizning hududiy yaxlitligini, siyosiy va huquqiy tizimimiz barqarorligini, oldimizda turgan mas'uliyatli siyosiy va iqtisodiy vazifalarning ado etilishini, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishini, eng muhimi, inson huquq va erkinliklari kafolatlarini ta'minlaydigan muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.2023.
2. Abdikarimova Sayyora – O.,z. Oliy Majlis Senati a'zosi – “Konstitutsiya – taraqqiyotimiz va farovonligimiz kafolati” – O'z. Ru. En. Constitution. Uz/uz/pages/ , bosh sahifa.
3. “Konstitutsiya – farovon hayotimiz va taraqqiyotning asosiy poydevori”. – O.,z.Res. Oliy Majlis Qonunchilik Palatasi - “Xalq so,,zi” ro,,znomasi , maqola , 24.11.2021 yil № 926. 2- bet.
4. LEX.UZ
5. www.ziyo.net internet sayti

АХОЛИГА ИJTIMOIIY XIZMATLAR KO'RSATISH TIZIMI

Qahhorova Feruza Yorqin qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Ijtimoiy ish talabasi

Mahmudova Gulnora Maxmasodiqovna

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Ijtimoiy ish talabasi

Ilmiy rahbar: Ibragimov Jahongir Toshniyozovich

Raqamli texnologiyalar va iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimining mohiyati, tamoyillari va ahamiyati yoritiladi. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi jamiyatlardagi barcha qatlamlarning farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va aholining ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Ushbu tizimning samaradorligi ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Maqolada ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning asosiy yo'nalishlari, jumladan: ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik, moddiy yordam va nogironlar uchun maxsus xizmatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning ushbu tizimdagi ahamiyati, davlat va nodavlat tashkilotlarning hamkorligi muhokama qilinadi. Maqola aholiga ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatishning samarali modelini yaratish bo'yicha ilmiy-tahliliy takliflar va tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, ijtimoiy xizmatlar tizimining rivoji va takomillashtirilishi uchun zarur bo'lgan asosiy shart-sharoitlar ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xizmatlar, aholiga xizmat ko'rsatish, ijtimoiy siyosat, davlat siyosati, farovonlik, ehtiyojlarni qondirish.

Kirish

Bugungi kunda aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ushbu tizim fuqarolarning turmush darajasini oshirish, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish va jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Har bir davlat uchun aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, zaif qatlamlarni qo'llab-quvvatlash va ularning farovonligini ta'minlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy xizmatlar tizimi orqali aholiga ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik, moddiy yordam va boshqa turdagi xizmatlar ko'rsatiladi. Ushbu xizmatlar nafaqat davlat idoralari, balki nodavlat tashkilotlar, xususiy sektor va jamoatchilik hamkorligi asosida amalga oshiriladi. Hozirgi davrda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi mazkur tizimning samaradorligini oshirishga yordam bermoqda. Ushbu maqolada aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimining mohiyati, uning asosiy yo'nalishlari va davlat

siyosatidagi o'zni tahlil qilinadi. Shuningdek, tizimning takomillashtirilishi uchun zarur bo'lgan mexanizmlar va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va fuqarolarning farovonligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. ¹O'zbekiston Respublikasida ushbu tizimni takomillashtirish maqsadida bir qator huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini takomillashtirish. 2023-yil 28-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-319-son qarori qabul qilindi. Unga muvofiq, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining ehtiyojlari va imkoniyatlarini baholash orqali ularga individual tartibda ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish rejalarini ishlab chiqish belgilangan. Shuningdek, "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari tashkil etilib, ular aholiga davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy xizmatlar va yordamlar to'g'risida tushuntirish berish, ichki resurslarni jalb qilish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha ko'ngillilarni muvofiqlashtirish vazifalarini bajaradi.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning normativ-huquqiy bazasini shakllantirish. 2023-yil 1-iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-82-son farmoni qabul qilindi. Unga ko'ra, aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatish tizimini tashkil etishning normativ-huquqiy bazasini shakllantirish, xususan, oliy ta'lim muassasalarida "Ijtimoiy ish" mutaxassisligi bo'yicha o'qishga qabul qilish kvotalarini qayta ko'rib chiqish va o'quv dasturlarini Ijtimoiy himoya milliy agentligi bilan kelishish belgilangan. Shuningdek, agentlik xodimlari uchun maxsus o'quv kurslari va treninglarni tashkil etish nazarda tutilgan.

Ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish. 2023-yil 28-sentabrda aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida qaror qabul qilindi. Unga muvofiq, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining ehtiyojlarini baholash, individual ijtimoiy xizmatlar rejasini ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek, ichki resurslarni jalb qilish orqali ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi takomillashtiriladi. Ijtimoiy xizmatlar va yordam ko'rsatish tizimini takomillashtirish bo'yicha qonun qabul qilindi 2023-yil 19-iyul kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining navbatdagi yalpi majlisida ijtimoiy xizmatlar va yordam ko'rsatish tizimini takomillashtirishga qaratilgan qonun ma'qullandi. Mazkur qonun ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning huquqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish tizimini yo'lga qo'yish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi farmoniga muvofiq, Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Agentlik aholini ijtimoiy

¹ Ijtimoiy himoya to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonuni. Aholiga ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy himoya mexanizmlari haqida.

himoya qilish va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish bilan shug'ullanadi.

Ijtimoiy himoya xizmatlarini standartlashtirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatish jarayonidagi "Oila, mahalla va maktab" tizimining ahamiyati va samaradorligini oshirish usullari yoritilgan.²

Ijtimoiy xodimlarning vazifalari. Yurtdoshlarimizning ijtimoiy himoyaga oid huquq va manfaatlarini ta'minlash, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sifatini oshirish maqsadida ijtimoiy xodimlarning vazifalari belgilangan. Ular ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarning ehtiyojlarini aniqlash, ularga yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradilar. Yuqoridagi ma'lumotlar aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar haqida umumiy tasavvur beradi. Ushbu sohadagi islohotlar aholining turmush darajasini oshirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan.

Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar: Ijtimoiy xizmatlar turlarini kengaytirish. Yangi xizmat turlari: Nogironligi bor shaxslar, yolg'iz keksalar va yetim bolalar uchun maxsus xizmatlar tashkil etish. Mahalliy ehtiyojlar: Har bir hududning o'ziga xos ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos xizmatlarni rivojlantirish. Axborot texnologiyalarini joriy etish. Raqamli platformalar: Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun yagona raqamli tizim yaratish. Ushbu tizim fuqarolarning ariza topshirish va xizmatlar olish jarayonlarini soddalashtiradi. Mobil ilovalar: Fuqarolar uchun ijtimoiy xizmatlardan foydalanishni osonlashtirish uchun qulay mobil ilovalar ishlab chiqish. Xodimlarni malakasini oshirish. Ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi xodimlar uchun muntazam o'quv dasturlar va treninglar tashkil etish. Xorijiy tajribani o'rganish va mahalliy tizimga moslashtirish. Davlat va nodavlat hamkorligini kuchaytirish. Jamoat tashkilotlari: Nodavlat tashkilotlarni ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish jarayoniga jalb qilish. Homiylik va xayriya: Biznes vakillarining homiylik va xayriya faoliyatini rag'batlantirish orqali tizimga qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish. Moliyalashtirish va moddiy-texnik bazani mustahkamlash. Ijtimoiy xizmat ko'rsatish tizimiga ajratiladigan mablag'larni ko'paytirish. Xizmatlarni ko'rsatish uchun zamonaviy jihozlar va texnik vositalarni joriy qilish. Monitoring va baholash tizimini rivojlantirish. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sifatini baholash va monitoring qilish bo'yicha tizimli

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Murojaatnomasi. O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlarni takomillashtirish, himoyaga muhtoj aholiga ko'mak berish masalalariga bag'ishlangan.

mexanizmlar yaratish. Fuqarolarning fikr-mulohazalarini inobatga olib, xizmat ko'rsatishni yaxshilash. Mahalliy resurslarni jalb qilish. Mahallalar, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlari orqali ijtimoiy xizmatlarni mahalliy darajada tashkil etish. Ko'ngillilik harakatini rivojlantirish va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholiga ko'ngilli yordam ko'rsatish. Ijtimoiy xizmatlarning huquqiy bazasini mustahkamlash. Aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatish bo'yicha yangi qonun va nizomlarni ishlab chiqish.³ Me'yoriy hujjatlarda xizmat ko'rsatishning aniq standartlarini belgilash. Fuqarolarni xabardor qilish va huquqiy yordam. Ijtimoiy xizmatlar haqida aholining xabardorligini oshirish uchun ommaviy axborot vositalaridan faol foydalanish. Shaxslarning o'z huquqlarini bilishi uchun bepul huquqiy maslahat xizmatlarini tashkil etish. Ijtimoiy innovatsiyalarni rivojlantirish. Innovatsion xizmat modellarini sinab ko'rish va amaliyotga joriy qilish. Ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi xizmatlarni taklif qilish. Ushbu takliflar aholiga ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning sifatini oshirish, ularning doirasini kengaytirish va tizimni samarali boshqarishga qaratilgan.

XULOSA

Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi har bir davlatning ijtimoiy siyosati va barqaror rivojlanish strategiyasida muhim o'rin egallaydi. Ushbu tizimning samarali faoliyat ko'rsatishi jamiyatning barcha qatlamlari, ayniqsa, himoyaga muhtoj guruhlarining farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy xizmatlar tizimi orqali aholi o'zining asosiy ehtiyojlarini qondirishi, ijtimoiy himoya olishi va hayot sifatini yaxshilashi mumkin. Ushbu tizim ijtimoiy adolatni ta'minlash, tenglikni qaror toptirish va kambag'allikni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda ijtimoiy xizmatlar tizimi jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy dunyoda globallashtirish, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida ushbu tizimning samaradorligini oshirish katta ahamiyat kasb etmoqda. Aholining ehtiyojlarini o'rganish va ularga mos xizmatlarni taqdim etish orqali davlat va jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlik mustahkamlanadi. Bu esa jamiyatni barqaror rivojlanish sari yetaklaydi. Hozirgi davrda ijtimoiy xizmatlar tizimi bir qator zamonaviy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bunda raqamli texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron tizimlar va onlayn platformalar orqali xizmat ko'rsatishni soddalashtirish, xizmatlardan foydalanish qulayligini oshirish va ularning shaffofligini ta'minlashga erishilmoqda. Bundan tashqari, individuallashtirilgan yondashuv prinsipi asosida har bir fuqaroning ehtiyojlari alohida baholanib, unga mos xizmatlar taqdim etilmoqda. Shuningdek, ko'ngillilik

³ Davletov, Sh. A. (2021). "Hududiy ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish imkoniyatlari." Qishloq va shaharlarda xizmatlarni kengaytirish va sifati masalalari bo'yicha ilmiy maqola.

harakati ham rivojlanib, jamoat tashkilotlari va ko'ngillilar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda faol ishtirok etmoqda. Shunga qaramay, tizimning rivojlanishi yo'lida qator muammolar mavjud. Moliyaviy resurslarning yetishmasligi, kadrlar malakasining pastligi, axborot tizimlarining rivojlanmaganligi va hududiy tengsizlik bu muammolarning asosiylari hisoblanadi. Ayniqsa, qishloq joylarda xizmatlarning cheklanganligi aholining asosiy ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishda qiyinchilik tug'diradi. Ushbu muammolarni hal qilish tizimni yanada takomillashtirish uchun keng ko'lamli islohotlarni talab etadi. Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari sifatida bir qator chora-tadbirlarni keltirish mumkin. Ularning eng muhimi, tizimning huquqiy asoslarini takomillashtirishdir. Qonunchilik bazasini aniq va shaffof qilish orqali xizmatlarning sifatini oshirish va ularni fuqarolar uchun yanada qulay qilish mumkin. Shuningdek, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash maqsadida davlat byudjeti mablag'larini ko'paytirish va nodavlat sektorni faol jalb qilish zarur. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va kadrlar malakasini oshirish ham tizimni yanada samarali qilishning muhim omillari hisoblanadi. Bundan tashqari, hududiy qamrovni kengaytirish va qishloq joylarda xizmatlar sifatini oshirish orqali hududiy tengsizlikni kamaytirish mumkin. O'zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimini rivojlantirish borasida muhim qadamlar tashlanmoqda. Jumladan, "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari tashkil etilib, aholining ehtiyojlariga mos xizmatlarni taqdim etish yo'lga qo'yildi. Shuningdek, Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etilib, xizmatlar samaradorligini oshirish bo'yicha yangi tizimlar joriy qilindi. Raqamli texnologiyalar orqali xizmatlarni avtomatlashtirish va ularni tezkorlik bilan taqdim etish imkoniyati yaratilmoqda. Ushbu islohotlar aholining ijtimoiy himoyaga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynamoqda. Xulosa qilib aytganda, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi davlat va jamiyat barqarorligini ta'minlashning muhim mexanizmi hisoblanadi. Ushbu tizimning samarali faoliyati aholining turmush darajasini oshirish, ularning asosiy ehtiyojlarini qondirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan. Kelgusida tizimni rivojlantirish uchun moliyalashtirishni kengaytirish, texnologik innovatsiyalarni joriy etish, kadrlar malakasini oshirish va aholining ehtiyojlariga mos yondashuvni ta'minlash zarur. Shu orqali nafaqat jamiyatning barcha qatlamlari himoyalanaadi, balki barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga erishish uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletov, Sh. A. (2021). "Hududiy ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish imkoniyatlari." Qishloq va shaharlarda xizmatlarni kengaytirish va sifati masalalari bo'yicha ilmiy maqola.

2. Ijtimoiy himoya to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonuni. Aholiga ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy himoya mexanizmlari haqida.
3. Maksimova, O. V. (2021). "Raqqamli texnologiyalarning ijtimoiy xizmatlar sohasida qo'llanilishi." Ushbu maqolada raqqamlashtirish orqali xizmatlar sifatini oshirish masalalari ko'rib chiqilgan.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Murojaatnomasi. O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlarni takomillashtirish, himoyaga muhtoj aholiga ko'mak berish masalalariga bag'ishlangan.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari. Ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirishga oid normativ hujjatlar.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY VA AQLIY RIVOJLANISHIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTING O'RNI

Fayziyeva Sadoqat Habib qizi

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 6-son DMTT direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy-fizologik rivojlanish xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация об особенностях психического и физическое-физиологического развития детей дошкольного возраста.

Abstract.: This article provides information on the characteristics of mental and physical-physiological development of preschool children.

Kalit so'zlar: jismoniy rivojlanish, aqliy rivojlanish, bolalar, ta'limiy jarayon, fiziologik xususiyatlari, jismoniy faoliyat, aqliy faoliyat.

Ключевые слова: физическое развитие, умственное развитие, дети, учебный процесс, физиологические особенности, двигательная активность, умственная деятельность.

Key words: physical development, mental development, children, educational process, physiological characteristics, physical activity, mental activity.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishida asosiy o'rin tutadi. Ular ta'lim va tarbiyaning zamonaviy usullari orqali bolalarni kelgusidagi ta'limga tayyorlaydi. Jismoniy va aqliy rivojlanishni uyg'unlashtiruvchi muhit va faoliyatlarni tashkil qilish nafaqat bolalar, balki jamiyat uchun ham katta foyda keltiradi. Shu boisdan, ushbu muassasalarda zamonaviy texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'rni

Jismoniy rivojlanish uchun sharoit yaratish

- Sport maydonchalari va jihozlardan foydalanish;
- Ertalabki gimnastika va harakatli o'yinlar tashkil qilish;
- Sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha maxsus dasturlar.

Aqliy rivojlanish uchun metodikalar

• **Didaktik o'yinlar:** matematik va mantiqiy masalalarni o'yin shaklida hal qilish;

• **Raqamli texnologiyalar:** ta'lim dasturlari va multimedia resurslari orqali qiziqarli mashg'ulotlar o'tkazish;

• **Tasavvurni rivojlantirish:** hikoya, ertak va rasmlar materiallardan foydalanish.

Ijtimoiy rivojlanish va muloqot

- Guruhli mashg'ulotlar orqali bolalarga hamkorlik qilishni o'rgatish;
- Bolalarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishlariga yordam berish;
- O'ziga ishonchni rivojlantirish uchun maxsus o'yin va vaziyatlarni tashkil qilish.

Ta'lim tashkilotining muhitini tashkil etish

a. Didaktik o'yin va jihozlar:

- Rivojlantiruvchi o'yinchoqlar, konstruktorlar va muammoli vaziyatlar orqali bolalarda fikrlash va muvofiqlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

b. Texnologiyalarni qo'llash:

- Raqamli ta'lim vositalari (planshet, interaktiv doskalar) orqali o'quv jarayonini qiziqarli qilish.
- Animatsion va ta'lim dasturlari orqali yangi bilimlarni osonroq o'zlashtirish.

c. Rivojlanish muhiti:

- Rang-barang va xavfsiz muhitni ta'minlash (qulay mebel, yorqin dekoratsiyalar).
- Bolalar qiziqishini oshiruvchi ijtimoiy va o'quv faoliyatlarini tashkil qilish.

Bu yoshdagi bolalarning fiziologik xususiyatlari: Intensiv jismoniy rivojlanish 4 yoshdan 7 yoshgacha bo'ladi. Kattaroq maktabgacha yoshda tana vazni bir yoshli chaqaloqning vazniga nisbatan ikki baravar ko'payadi. O'sish 5 yoshdan 7 yoshgacha keskin oshadi. Olimlar bu vaqtni "birinchi cho'zilish davri" deb bejiz aytishmagan. Skelet suyaklarining o'sishi ham kuchayadi. To'rt yoshga kelib, bosh suyagining barcha suyaklari butunlay birlashadi. Ko'krak qafasining shakli ham o'zgaradi, lekin qovurg'alar hali ham ko'tariladi va konus qoladi. Tananing tuzilishi hali kattalarnikidan farq qiladi, ammo mushaklar allaqachon kuchliroq, tananing chidamliligi oshadi, bolalar kamroq kasal bo'lib, ko'proq vaqt davomida turli xil harakatlar bilan shug'ullanishi mumkin. Mushaklar massasi faol o'sib bormoqda, bu bolaning to'g'ri jismoniy rivojlanishi bilan umurtqa pog'onasini yaxshi ushlab turadi. Bu to'g'ri holatga hissa qo'shadi, ammo siz o'tirgan mashqlar, ovqatlanish paytida va uyqu paytida tananing holatini doimiy ravishda kuzatib borishingiz kerak, chunki umurtqa pog'onasi, bosh, elkama-kamar va tos suyaklari holatining konfiguratsiyasi nihoyat. faqat 14 yoshda shakllangan. Agar ota-onalar erta yoshdan boshlab jismoniy rivojlanishga ko'proq e'tibor berishsa, u holda tananing yurak-qon tomir va asab tizimlarining ko'rsatkichlari yaxshilanadi. Tez-tez yurish, ochiq o'yinlar va jismoniy tarbiya paytida maktabgacha yoshdagi bolalarning nafas olish funktsiyasi kuchayadi.

Bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishi: Bolalarning faolligi va harakatchanligi nafaqat atrofdagi dunyoni bilishga, balki aqliy rivojlanishiga ham

hissa qo'shadi. Axir, har qanday tadqiqot harakat bilan bog'liq. Tug'ilgandan boshlab, chaqaloq narsalarni tekshiradi, qo'llari bilan tegizadi, ularni barmoqlari bilan his qiladi, og'ziga o'yinchoqlar oladi. Ko'zlarning, tilning harakatlari, kosmosdagi narsalarning harakati - bularning barchasi bolaning atrofidagi dunyo haqidagi birinchi g'oyalarini shakllantiradi. Bolaning harakatlari haqidagi ma'lumotlar nerv tolalari bo'ylab miyaga boradi va u erda qayta ishlanadi. Bolaning harakatlari qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning aqliy rivojlanish ko'rsatkichlari shunchalik yuqori bo'ladi. Bola ob'ektlar harakatining ketma-ketligi va tezligini idrok etadi, eslab qoladi va tanish operatsiyalarni takrorlashga harakat qiladi.

Jismoniy faoliyat: Bolalar bog'chasida har kuni ertalabki mashqlarni, uyqudan keyin gimnastikani amalga oshiradilar. Jismoniy tarbiya darslari haftada ikki marta o'tkaziladi. Har kuni bolalar turli xil ochiq o'yinlar va estafeta poygalarini o'ynashadi. Bundan tashqari, bolaning jismoniy rivojlanishi piyodalar o'tish joylari, ekskursiyalar, jismoniy tarbiya o'yin-kulgilari paytida amalga oshiriladi. Harakatchanligi past bo'lgan har bir darsning o'rtasida ular jismoniy tarbiya daqiqalarini o'tkazishadi. Bu sizning orqa mushaklaringizdan kuchlanishni bo'shatadigan kichik isinishdir. Mashqlar bolalarning yosh xususiyatlarini, ularning jismoniy tayyorgarligini hisobga olgan holda tanlanadi, kompleks asta-sekin kengayadi, takrorlash soni ortadi. Maqolaning matnidan ko'rinib turibdiki, bolaning erta jismoniy rivojlanishi maktabda keyingi ta'lim uchun zarur bo'lgan harakat qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi va tanani yangi sharoitlarga moslashtiradi. Jismoniy rivojlanishga va uyda etarlicha e'tibor bering!

Bolaning aqliy va jismoniy qobiliyatlari, uning maqsad va orzulari - bularning barchasi bolalikdan boshlanadi. Agar biz boladan muvaffaqiyatli va o'zini o'zi ta'minlaydigan inson yetishib chiqishini istasak, unga kuchli va muvaffaqiyatli boshlash kerak. Bolaning aqliy rivojlanishi, bolaning sog'ligi ovqatlanish va turmush tarziga bog'liq bo'lganidek, bizning intellektual rivojlanish darajasi ham bolalikdagi qanday o'rganishimizga bog'liq. Inson miyasi hayot davomida rivojlanadi. Bachadonda shakllanishni boshlab, bola tug'ilgandan keyin ham o'sishda va rivojlanishda davom etadi. Kichkina odamning miyasida tug'ilgandan keyin o'zgarishlar yuz beradi, bu uning keyingi rivojlanishiga ta'sir qiladi. Miyaning o'sishi bilan uning hujayralari o'rtasida aqliy rivojlanish bilan bog'liq bo'lgan aloqalar paydo bo'ladi.

Bolalarning aqliy faoliyati - bu umumiy ham maxsus aqliy harakatlar xilma-xil sistemalarning katta miqdoridir. Ko'pgina vazifalarni hal etishda qo'llaniladigan keng ko'lamdagi aqliy harakatlarni shakllantirish ayniqsa muhimdir. Bunday harakatlarga tahlil, qiyoslash, umumlashtirish kiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar xilma-xil faoliyatlar orqali o'z aqliy faoliyatlarini o'stirib boradilar. Masalan, o'yin orqali,

xorijiy tillarni o'rganish orqali, jamoat tadbirlarida qatnashish orqali, turli xil mashg'ulotlar va to'garaklar orqali va hokazolar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to'g'ri tashkil etish uchun ularning aqliy rivojlanish qonuniyatlari va imkoniyatlarini bilish kerak. Ayni maktabgacha yoshdagi bolalar qiziquvchan va intiluvchan bo'ladi. Ularning aqliy faoliyatini yanada boyitish maqsadida xorijiy tillarni bosqichma-bosqich o'rgatib borish juda yaxshi natija beradi. Ularda til ko'nikmalarini shakllantirish aqliy salohiyatini ham boyishiga olib keladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy rivojlanishning samarali kechishi uchun to'g'ri usul va uslublardan foydalanish lozim. Mobil vositalardan juda ko'p va nazoratsiz foydalanish ularda aqliy salohiyatni sezilarli darajada susaytiradi. Buning o'rniga ota-onalar ular uchun foydali bo'lgan kitoblardan foydalanishi yoki xorijiy tilda oid bo'lgan ko'rsatuv va multfilmlarni tomosha qilishlari uchun sharoit yaratishi lozim. Bundan tashqari MTT larning o'zida mashg'ulot jarayonida yoki to'garaklar tashkil qilish orqali ham bolalarga ingliz tilini o'rgatishimiz mumkin.

Bolada tug'ma reflekslar rivojlanadi va shartli bo'lganlar shakllanadi, aniq maqsadga erishishga qaratilgan qasddan harakatlarning rivojlanishi mavjud; Muayyan operatsiyalar bosqichi (2 yoshdan 11 yoshgacha) - bola taqqoslashni, [tasniflashni](#), o'lchashni, ketma-ket joylashtirishni va hokazolarni, hajmi, miqdori, soni, vazni, sig'imi, hajmi va boshqalar bilan ishlashni o'rganadi. Bolaning intellektual rivojlanishining ushbu davrining oxiriga kelib, u ob'ektlarning xususiyatlari o'rtasidagi munosabatlarni tobora ko'proq tushunadi, bu unga ob'ektlarni kosmosda tartibga solish, oddiy jismoniy muammolarni hal qilish imkonini beradi; Rasmiy operatsiyalar bosqichi (11 yoshdan 15 yoshgacha) - aqliy operatsiyalar aniq qo'llab-quvvatlanmasdan amalga oshiriladi, mavhum fikrlash paydo bo'ladi, bu gipotezalar va chegirmalar yordamida ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillatirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261-son qarori.
2. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari va boshlang'ich maktab o'quvchilariga chet tilini o'rgatishda o'yinlar. Baxramova M. D. Tuzuvchi: Baxramova M. D., T.2016.
3. A.K.Xamrayevna . Maktabgacha yoshdagi bolalarga talim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarini qollash asosida bolalarning ijodiy faolligini oshirish samaradorligi // - Innovation in the modern education system, 2023.- B.62-66
4. K.X Allaberdieva.Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijodiy faollikni shakllantirishning neyropedagogik imkoniyatlari // Innovatsii v pedagogike i psixologii, 2020. SI-2№ 3

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM BERISHDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH

Baymanova Hafiza Karakulovna

Samarkand viloyati Payarik tumani 21-son DMTT direktori

Annotatsiya. Bu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida olib borilayotgan o'zgarishlar, islohotlar va innovatsion yondashuvlar va ta'lin samaradotligini oshirish haqida aytib o'tilgan. Bundan tashqari ta'limda pedadog tarbiyachi, muallimlarning o'rni samarali ta'lim tizimi tajribasi haqidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация. В данной статье говорится об изменениях, реформах и инновационных подходах в системе дошкольного образования и повышении эффективности образования. Кроме того, о роли педагогов и учителей в образовании дается информация об опыте эффективной системы образования.

Abstract. This article talks about the changes, reforms and innovative approaches in the preschool education system and improving the effectiveness of education. In addition, the role of pedagogues and teachers in education is given information about the experience of an effective educational system.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, samaradorlik, bolalar, pedagog tarbiyachi, ta'lim jarayonlari, O'yin kompetensiyasi, bilish kompetensiyasi, o'yinli mashg'ulotlar.

Ключевые слова: образовательная система, эффективность, дети, педагог, образовательный процесс, Игровая компетентность, познавательная компетентность, игровая деятельность.

Key words: educational system, efficiency, children, pedagogue, educational processes, Game competence, cognitive competence, game activities.

Pedagogik mahoratidan kelib chiqib har bir tarbiyachi o'zining madaniyati, bolaga mehri-muhabbati orqali bolaga namuna bo'layotganligini, uni hayotga tayyorlayotganligini unutmazligi lozim. Bolaning sog'ligi va tarbiyasi bilan shug'ullanar ekan, tarbiyachi va ota-ona ularning baxtli bolaligini yarata olishlari lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining roli

• **Rahbarning kuzatuvi:** Mashg'ulotlarni muntazam kuzatib borish, pedagoglarning metodik yondashuvlarini tahlil qilish.

• **Oraliq monitoring:** Samaradorlikni baholash uchun aniq mezonlarni ishlab chiqish va tarbiyalanuvchilar muvaffaqiyatini doimiy monitoring qilish.

• **Rag'batlantirish:** Ijobiy natijalarga erishgan pedagoglar va tarbiyalanuvchilarni rag'batlantirish.

Bolaning rivojlanish davri atrof dunyoni estetik jihatdan o'rganish uchun tayyorlov bosqichi deb qarash muhimdir. Chunki, u butun sensor apparatning farqlovchi sezgiriligini rivojlantirishdan va ob'ektlar (buyum va hodisalar)ning eng yorqin xususiyat hamda sifatlarini idrok etishga hissiy javobdan boshlanadi. Bola maktabgacha ta'lim davrida eng yorqin sifatlarga: ritmik harakatlar, musiqa sadolari, yorqin ranglar, ona va pedagogning chehrasi, uning jilmayishi, erkalovchi so'zlari bilan dunyoni anglaydi.

Maktabgacha ta'lim jarayonida rahbar nazorati ostida tarbiyalanuvchilarga ta'lim berish samaradorligini oshirish va uni takomillashtirish uchun bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur. Samaradorlikka erishish uchun quyidagi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega:

- **Ta'lim jarayonini tizimli tashkil qilish** orqali pedagoglar faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish samaradorlikni oshiradi.
- **Pedagoglarning malakasini oshirish va innovatsion usullarni joriy qilish**, ta'lim jarayonini zamonaviy va qiziqarli qilishga xizmat qiladi.
- **Rahbarning faol nazorati** va tarbiyaviy jarayonning muntazam monitoring qilinishi, kamchiliklarni aniqlab, o'z vaqtida bartaraf etishga imkon beradi.
- **Ota-onalar bilan hamkorlik qilish** orqali ta'lim samaradorligini yanada mustahkamlash mumkin.
- **Resurslar va infratuzilma rivoji** ta'lim sifatini oshirishning muhim shartidir.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim samaradorligini oshirish uchun ta'lim muassasasining barcha bo'g'inlari o'zaro uyg'unlikda faoliyat olib borishi lozim. Bu jarayonni takomillashtirish natijasida, tarbiyalanuvchilar chuqurroq bilimga ega bo'lib, ijtimoiy, jismoniy va aqliy rivojlanishga samarali tayyorlanadi.

Jahon pedagogik fani va amaliyotida ta'limni tashkil etishning turli shakllari mavjud. Jamiyat rivojining har bir yangi bosqichi ta'limni tashkil etishga o'z ta'sirini o'tkazadi. Ayni vaqtda ta'limning quyidagi shakllari ajratib ko'rsatiladi: individual, individual-guruhli, auditoriyadan tashqari, MTT va MTTdan tashqari. Ular pedagoglarni qamrab olishi, pedagoglar faoliyatini tashkil etishi, jamoaviy va individual shakllarining nisbatlari, mustaqilligi darajasi va o'qish jarayoniga rahbarlik qilish xususiyatlari kabi belgilariga ko'ra quyidagi uch asosiy turga ajratiladi:

- individual;
- mashg'ulotli;
- o'yinlar

Qadim zamonlarda mavjud bo'lgan oqitishning eng qadimgi shakli ta'limning individual shakli hisoblanadi. Hayotiy tajribalarni ajdodlardan-avlodlarga uzatish

ibtidoiy jamiyatda yuzaga kelgan. Yozuv paydo bo'lishi bilan qavm boshlig'i turli belgilar yordamida o'zining tajribalarini yoshlarga o'rgatgan. pedagog va o'quvchining bevosita va individual aloqasiga misol sifatida repetitorlikni ko'rsatish mumkin. O'qishni tashkil etishning individual shakli antik davr va o'rta asrlarda yagona usul bo'lgan, undan ba'zi mamlakatlarda 19 asrgacha keng foydalanilib kelingan.

➤ **Rejalashtirish:** Har bir ta'lim darsi uchun o'quv rejalarini oldindan ishlab chiqish va ular bo'yicha nazoratni amalga oshirish.

➤ **Nazorat jarayonini avtomatlashtirish:** Elektron jurnal yoki nazorat tizimlarini joriy etish rahbarlarning ishini yengillashtiradi.

➤ **Malaka oshirish:** Pedagoglarning nazorat ostidagi ishlar uchun maxsus trening va seminarlarni tashkil qilish.



Pedagog navbat bilan har bir boladan o'tilgan materialni so'raydi, yangi savollarni tushuntiradi, mustaqil ishlash uchun individual topshiriqlar beradi, qolgan bolalar o'z ishlari bilan shug'ullanadilar. Mashg'ulotlarni bunday tashkil etishda, bolalar mashg'ulotlarga yilning turli davrlarida hamda kunning turli vaqtlarida kelishlari mumkin bo'lgan. XXI asr boshlarida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy va geosiyosiy jarayonlar, dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining bosh maqsadi ham bevosita ijtimoiy-gumanitar fanlarni puxta biladigan, jahon maydonida o'z bilimi orqali raqobatlasha oladigan, o'zining fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan, Vatani hamda millatiga nisbatan mehr-muhabbat tuyg'ularini maktabgacha ta'lim tarbiyachilarida shakllantirishga yo'naltirilgan.

Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'inidir. Mutaxassislarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Shu bois bolalarning sog'lom va bilimli, yetuk kadrlar bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi juda - muhim o'rin tutadi.

MTTlarda bolalar quyidagi kompetensiyalar bo'yicha shakllantiriladi:

➤ Kommunikativ kompetensiya—muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi.

➤ O'yin kompetensiyasi – bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi. O'quv tarbiyaviy faoliyat uchun asos hisoblanadi.

➤ Ijtimoiy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'z initutish mahorati

➤ Bilish kompetensiyasi – atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish va olingan bilim, ko'nikmamalaka va qadriyatlardan o'quv va amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish ko'nikmasi. Shuning uchun hambolaning kompetensiyalarini rivojlantirish lozim.

Ya'ni tarbiyachi doim izlanuvchan tadqiqotchi bo'lishi lozim. Konfutsiy aytganidek, "Eskini o'zlashtirgan va yangini tushunishga qodir insongina tarbiyachi bo'la oladi".

Yurtimiz jadal sur'atlarda rivojlanib borayotgan bu davrda, uning gullab-yashnashi, rivojlanishi, farovonligi uchun o'z kasbining mohir mutaxassisi bo'lmish, yosh kadrlarimizning o'rni muhim ahamiyatga egadir. Shunday ekan, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim orasidagi ko'prikn mustahkamroq qilib qurishimiz, ta'limning sifat samaradorligiga innovatsion yo'llar orqali erishishimiz lozim. Buning uchun pedagoglardan juda katta mas'uliyat talab etiladi.

Ma'lumki, o'quv mashg'ulot jarayonida qo'llaniladigan pedagogik va informatsion texnologiyalar bir necha turlarga bo'linib, ulardan eng muhimi — kompyuter texnikasi vositalari yordamida ta'lim berishdir. SHundan kelib chiqib, elektron mashg'ulotlar, mashg'ulot ishlanmalari va elektron o'yinlar orqali ham ta'lim samaradorligini oshirish mumkin. Hozirgi kunda sinovdan o'tgan maxsus axborot vositalari: kompyuter texnikalari, audio va video vositalari qatoriga kelib qo'shilgan elektron ta'lim resurslari, virtual stendlar, animatsiyali dasturlar vositasida dars mashg'ulotlarini olib borish talabalar tomonidan dars mashg'ulotlarini o'zlashtirishlariga samarali natijalar berib borishi tayindir.

Xulosa shuki: Raqamli ta'lim resurslari yordamida mashg'ulotlarni tashkil etish jarayoni, bunda bolaning olayotgan bilimlarini na faqat eshitish, balki ko'rish



sezgilari orqali ham qabul qilishlari va tushunchalarning g'oya va mazmunini chuqur anglab etishlariga samarali yordam beradi. Qator mualliflar tomonidan turli elektron o'qitish vositalari yordamida mavzularning yoritilishni joriy etib borilayotganligi, bunda bolalarning bilim saviyalarining oshib borayotganligini bevosita ishonch hosil qilish mumkinki, bu

usullarning yanada takomillashtirilishi, yuqori pog'onaga olib chiqish kabi zaruratlar oldindan ko'rib, shu yo'sinda ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish har bir rahbar hamda pedagogning dolzab vazifasi bo'lishi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. V.Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V.Pak, G.E.Djanpeisova "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi T:2018.1-81-b;
2. F.Qodirova, SH.Toshpo'latova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika".- T., "Ma'naviyat". 3.Sh.
3. A.Sodiqova "Maktabgacha pedagogika". "Tafakkur sarchashmalari" T.:2013
4. N.M.Qayumova "Maktabgacha pedagogika". "TDPU" nashriyoti T.:2013
5. Usmonov M. Interaktiv elektron o'quv kurslar — o'qitish faoliyatining yangi vositasi sifatida. // "Xalq ta'limi" jurnali, 2013, 5-son.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TA'LIM VA SIFATLI TA'LIM TIZIMINI YARATISH

Xalilova Maxliyo Xamdamjonovna
Andijon viloyati Qo'rg'on tuman
Qorasuv shahar 1-son DMTT direktori

Annatatsiya: Ushbu maqolada ta'lim berishda zamonaviy raqamli texnologiyalarning o'rni va boshqaruvdagi sifatli ta'lim berishni tashkil qilish, boshqaruvni tashkil qilishda rahbarning o'rni haqida aytib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье описана роль современных цифровых технологий в образовании и роль лидера в организации качественного образования в менеджменте.

Abstract: This article describes the role of modern digital technologies in education and the role of the leader in the organization of quality education in management.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, pedagoglar, boshqaruv, rahbarlar, sifatli ta'lim berish, zamonaviy texnologiyalar, multimedia, masofaviy ta'lim.

Ключевые слова: цифровые технологии, педагоги, менеджмент, лидеры, качественное образование, современные технологии, мультимедиа, дистанционное образование.

Key words: digital technologies, pedagogues, management, leaders, quality education, modern technologies, multimedia, distance education.

Har bir rahbar o'z ish uslubi mavjud bo'lib, bazi vaqtlarda masofaviy ta'lim berish yoki ta'lim jarayonlarini boshqarishga to'g'ri keladi. "Ushbu ta'lim turi dunyo miqyosida keng qo'llanilib samara berib kelayotganligini inobatga oladigan bulsak, masofaviy ta'limning uziga xos texnologiyaviy turlari va ushbu ta'lim shaklini tashkil etishdagi ishtirokchilari mavjud. Masofaviy ta'limning asosiy texnologiyalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Interaktiv texnologiyalar;
- internet masofaviy ta'lim portali;
- video va audio konferentsiyalar;
- elektron pochta orqali ta'lim olish;
- internet orqali mustakil ta'lim olish;
- uzoqdan boshkarish tizimlari;
- onlayn simulyator va o'quv dasturlarining mavjudligi va boshqalar"

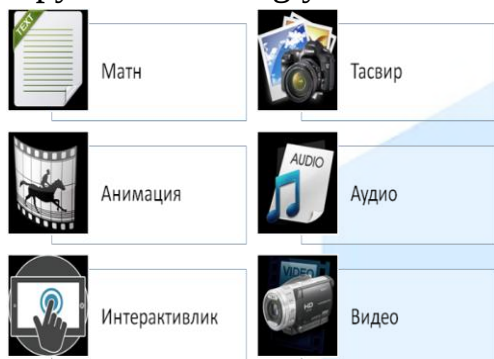
Bilamizki pandemiya davrida ma'lum vaqtgacha ta'lim jarayonlarini masofaviy olib borish balki boshqarishga to'g'ri keldi. Bu vaqt davomida video konferensiyalar orqali ham ta'lim jarayonlari olib bordik.

Zamonaviy raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari

- **Интерактив doskalar:** darslarni vizual va interaktiv qilib o'tish imkonini beradi.
- **Ta'lim ilovalari va dasturlari:** bolalarning o'quv motivatsiyasini oshiradi (masalan, rasm chizish, alfavit o'rganish).
- **Multimedia resurslari:** video, audio va animatsiyalar orqali o'quv jarayonini boyitadi.
- **Virtual va qo'shimcha reallik (VR/AR):** qiziqarli ta'lim muhitini yaratadi va bolalarda ijodkorlikni oshiradi.

Video va audio konferentsiyalar - bu Internet va boshka telekommunikatsion aloqa kanallari yordamida, ikkita uzoqlashgan auditoriyalarni telekommunikatsion xolatda bir biri bilan boglab ta'lim olish yuli. Video va audio konferentsiyalar uchun katta xajmda maxsus texnika, yukori tezlikka ega bo'lgan aloqa kanali va o'qitishni tashkil qilish uchun xizmat kursatuvchi mutaxassislarni jalb etish kerak bo'ladi. Texnologiyadan foydalanishni o'rganish hayotiy ko'nikma va muhim savodxonlik qobiliyatidir. Hozirda ta'limga axborot texnologiyalarini joriy etish jarayoni davom etmoqda. Bu ko'p vaqt va kuch talab etadi, lekin oxir-oqibatda "texnologiya - bu yangi bilim va yangi tajribaga yo'l". Vaqt o'tishi bilan texnologiyadan foydalanish pedagoglar uchun tanish bo'lib qoladi va amalga oshirish oson bo'ladi.

Albatta dars jarayonida, hox u uyda, istalgan joydan multimedia vositalari orqali ta'lim berish va olish imkoniyatlarini, aynan bizning xududlarimizda kompyuter orqali amalga oshirish imkoniyatlari mavjudligi bilan quvonarli. **Multimedia** - bu kompyuter texnologiyalari sohasi turli xil (matn, grafik, audio) kompyuter



vositalaridan foydalangan holda axborot materialni to'g'ridan to'g'ri ko'proq vizual va esda qolarli tarzda ma'lumotni yaratishga imkon beradi. Multimedia resurslaridan foydalangan holda darslar o'tkazish tarbiyalanuvchilarning bilim olishi uchun eng kuchli rag'batdir. Bunday darslarda tarbiyalanuvchilarning aqliy jarayonlari yaxshilanadi. Mashg'ulot jarayonida

tarbiyalanuvchilarda diqqat, xotira, fikrlash ancha faolroq va tez sodir bo'ladi va kognitiv qiziqish ortadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy axborot va kommunikatsiyalar texnologiyalar an'anaviy ta'limning o'rnini bosmaydi, aksincha, uni to'ldiradi,

o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro munosabatlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish, ta'minlash o'quv materialini taqdim etish vositalarini tanlashda ijodkorlik erkinligi tomonidan shakllantirilgan ta'lim sifatining o'sishiga pirovardida hissa qo'shadi talabalarning bilim, ko'nikma va malakalari sifati ortib boradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim muhiti, ta'lim jarayonining o'zi sifatini yaxshilash, Shuningdek, ular pedagogning malakasiga ma'lum talablarni qo'yadilar, undan doimiy ravishda o'zining axborot texnologiyalari bo'yicha malakasini takomillashtirish va yaxshilashni talab qiladi.

Ta'limni jarayonini boshqarish qonuniyatlari boshqaruv jarayonida turli elementlar va hodisalarning ob'ektiv ravishda mavjud bo'lgan, takrorlanuvchi o'zaro aloqalarini aks ettiradi. Ular umumiy va xususiyga bo'linadi. Umumiy qonuniyatlar boshqaruvning barcha tizimlariga xos bo'lsa, xususiyatlari ayrim ta'lim tashkilotlari va muassasalarining amal qilishi bilan bog'liq. Quyidagilarni boshqaruvning umumiy qonuniyatlari sirasiga kiritish mumkin: ustuvor samaradorlik va ongli rejali boshqarish; boshqaradigan va boshqariladigan tizimlarning, boshqarish sub'ekti va ob'ekting o'zaro munosabati, boshqaruvda mehnat taqsimoti va kooperatsiyasi jarayonlarini kuchaytirish. Ushbu qonuniyatlarni ko'rib chiqamiz. Ta'limni zamonaviy texnologiyalar orqali ongli boshqarishning ustuvor samaradorligi qonuniydir, chunki unda kechayotgan jarayonlarni rejali boshqarish tizimi amalda ushbu jarayonlarni beixtiyor tartibga soladigan boshqarish tizimlaridan samaraliroqdir. Hozirgi ta'limda boshqarishning barcha darajalarida dasturiy-maqсадli yondashuv, tizimli yondashuv va tahlil keng qo'llanilayotganligi buning dalilidir. Ta'lim va tarbiya har qanday jamiyatning ajralmas tarkibiy qismi, madaniyatining ko'rsatkichi va taraqqiyotining asosidir. U ijtimoiy tajriba, ma'naviy-axloqiy va madaniy an'analarning birligini va vorisiyligini hamda jamiyat rivojini ta'minlaydi. Ushbu dastur ta'lim va tarbiyani boshqarishning zamonaviy tizimi va uni boshqarishning asosiy tamoyillari, xususiyatlari Maktabgacha ta'lim tomonidan maktabgacha ta'limni boshqarishning maqsadi, vazifalari, maktabgacha ta'lim va tarbiyani boshqarishning vazifasi, boshqarish usullari, shakllari, tamoyillari, qonuniyatlari shuningdek, turli tipdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etishning prinsiplari va unga ilmiy-nazariy yondashuviga etibor qaratiladi. Ta'limni jarayonini rejali boshqarish tamoyili ham dasturiy-maqсадli boshqarish bilan bog'liq bo'lib, harakat dasturini tuzish va uni amalga oshirishni ko'zda tutadi. Rejalilik ish sharoitini normallashtirish va uni ijrochilar o'rtasida taqsimlashda ijrochilar xatti-harakatlarini muvofiqlashtirish va ularga yo'l-yo'riq berishda, shuningdek har bir ishning va umuman dasturning bajarilishini hisobga olish va nazorat qilishni tashkil etishda namoyon bo'ladi. Ushbu tamoyilning amalda bajarilishi butun boshqaruv tizimi reja asosida tashkil etilishiga olib keladi. Aniq maqsadga yo'naltirilganlik

tamoyili qo'yilgan maqsadlargina emas, balki ana shu maqsadlarning zarur resurslar bilan nisbati darajasini aniqlashni ham nazarda tutadi. Bunda maqsadlarni ularga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy resurslar bilan bog'lashni ta'minlashgina emas, balki diqqat-e'tiborni maqsadlarga erishishga xalaqit berayotgan eng zaif bo'g'inga qaratish ham kerak bo'ladi.

Boshqaruvning har qanday tizimida har qanday darajada mavjud bo'lishi kerak bo'lgan intizom boshqaruvning ajralmas tamoyili hisoblanadi. Intizom rahbar ko'rsatmalarining, lavozim vazifalarining, yo'riqnomalarning, buyruqlarning va boshqa direktiv hujjatlarning shubhasiz bajarilishini ko'zda tutadi. Intizom darajasi ko'p jihatdan boshqaruv madaniyatini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Babayeva Dono Razzaqovna, Abdullayeva Masuda Abdubannaevna, Jumasheva Gulnara Xamidullaevna. Maktabgacha ta'limni boshqarishning ilmiy asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2020. - B. 75.
2. Н.Ф.Ткач. Стратегическое управление в образовании: Учебное пособие для управленческих кадров / Н.Ф. Ткач, С.В. Шишов - Мурманск; Хельсинки: НИЦ "Пазори", 2000. 3. И.Н. Герчикова. М
3. Allayarova, S.N. Implementation of modern information communication technologies (Ict) in higher education sector: International experience and the example of Uzbekistan (2019) International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 9 (1), pp. 386-392.
4. S. N. Allayarova "Masofaviy ta'lim: mazmuni, imkoniyatlari va kamchiliklari" Academic research in educational sciences. 2021 yil. 930-935-betlar.
5. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini ax-borotlashtirishni tashkil etish va boshkarish nazariyasi va amaliyoti. Pedagogika fanlari doktori ilmiy daraja-sini olish uchun yozilgan dissertatsiya. - T.: 2007. -305-b.

INNOVATIVE TEACHING STRATEGIES FOR ENGLISH CLASSROOMS

Sagindikova A.O. – student of the UzSWLU

Scientific adviser: Abduvahabova M.A. (PhD, docent)

Annotation: This article explores various innovative teaching strategies designed for English classrooms, focusing on methods that enhance student engagement, improve language proficiency, and develop critical thinking skills. The paper discusses approaches such as project-based learning, the use of technology in the classroom, flipped classrooms, and collaborative learning. By analyzing these strategies, this article aims to provide educators with actionable techniques that can be applied to different levels of English learners, ensuring a dynamic and interactive learning experience.

Key Words: Innovative teaching, English classroom, language learning, flipped classroom, project-based learning, technology in education, collaborative learning, student engagement.

Introduction: In today's rapidly changing educational landscape, traditional methods of teaching are being replaced with more dynamic and student-centered approaches. In the context of English language education, this shift is even more pronounced due to the diverse needs of learners, ranging from grammar mastery to critical thinking and creative expression. Teachers are challenged not only to impart linguistic knowledge but also to foster communication, critical thinking, and adaptability skills. As a result, educators are turning to innovative teaching strategies to engage students, enhance language proficiency, and make learning more relevant and interactive.

Innovative Teaching Strategies for English Classrooms

1. Project-Based Learning (PBL)

Project-based learning (PBL) is an instructional strategy where students actively explore real-world problems and challenges, gaining a deeper knowledge of the subject matter. In the English classroom, PBL allows students to develop language skills through practical application. Instead of memorizing grammar rules or vocabulary in isolation, students work on projects that require research, collaboration, and communication. For example, students could create a newspaper, develop a podcast, or write and perform a play—all of which require them to use language creatively and critically.

Key Benefits:

Promotes collaboration and teamwork

Encourages critical thinking and problem-solving
Enhances real-world application of language skills
Example in Practice:

Students may be tasked with developing a class magazine, requiring them to write articles, conduct interviews, edit text, and present their work—all while honing their language skills in a meaningful way.

2. Flipped Classroom

The flipped classroom approach involves reversing the traditional learning environment by delivering instructional content, often online, outside of the classroom. Homework becomes classwork, and classwork becomes homework. In an English classroom, students can watch a video on grammar rules or read an article at home, and class time can be dedicated to applying what they've learned through discussions, group activities, or hands-on exercises.

Key Benefits:

Maximizes classroom interaction and engagement
Allows for more personalized learning experiences
Encourages independent learning and responsibility

Example in Practice:

An English teacher may assign a TED Talk or a pre-recorded lecture on persuasive writing techniques to be watched at home. The next day in class, students can work in groups to draft persuasive essays or engage in debates, applying the concepts they learned.

3. Technology Integration

With advancements in educational technology, teachers can now use various digital tools to enhance the learning experience. In the English classroom, technology can be leveraged to make learning more interactive and engaging. Tools such as language learning apps, virtual reality experiences, or even social media platforms can be used to teach vocabulary, grammar, and communication skills. Furthermore, digital platforms like Google Classroom or Edmodo can foster collaborative work among students.

Key Benefits:

Enhances student engagement through interactive learning tools
Allows for differentiated instruction based on student needs
Expands access to authentic language materials (e.g., online articles, videos)

Example in Practice:

An English teacher might use apps like Duolingo for vocabulary building or Grammarly for real-time writing feedback. Students can also participate in virtual

exchange programs, where they practice English with peers from different countries through video calls.

4. Collaborative Learning

Collaborative learning is a method that encourages students to work together to solve problems, complete tasks, or learn new concepts. In an English classroom, collaborative activities such as peer review, group discussions, or cooperative writing projects enable students to learn from each other and develop communication skills in a social context. Collaboration also fosters a supportive environment where students can build confidence in their language abilities.

Key Benefits:

Builds communication and teamwork skills

Encourages active learning and peer support

Promotes a deeper understanding of content through discussion and debate

Example in Practice:

Students could be assigned to small groups where they write a story together, with each student contributing different sections. Peer editing sessions can also be used to improve each other's writing, providing constructive feedback in a collaborative environment.

5. Gamification in Learning

Gamification involves incorporating game-like elements into the learning process to increase student engagement and motivation. In English classrooms, this can take the form of quizzes, competitions, or role-playing games. By making learning fun and competitive, students are more likely to stay engaged and retain the material.

Key Benefits:

Increases student motivation and participation

Makes learning enjoyable and interactive

Encourages practice and repetition in a low-stress environment

Example in Practice:

An English teacher might create a vocabulary competition where students earn points for using new words correctly in conversation or writing. Alternatively, students could participate in a role-playing game where they must use persuasive language to solve challenges.

Conclusion: Innovative teaching strategies such as project-based learning, flipped classrooms, technology integration, collaborative learning, and gamification are transforming English classrooms. These approaches not only enhance language proficiency but also foster essential skills such as critical thinking, collaboration, and problem-solving. By adopting these strategies, educators can create more dynamic

and engaging learning environments that prepare students for success in both their academic and personal lives.

References:

1. Dörnyei, Z. (2001). *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge University Press.
2. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Limited.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО МИНИ-ФУТБОЛУ

*Эшов Д.Н. - преподаватель кафедры «Педагогика и психология»
Ташкентского Государственного университета востоковедения*

Annotation

Education and training should be viewed as a unified, specially organized, long-term pedagogical process. There is no sharp boundary between them, since while teaching, we simultaneously train, and while training, we teach.

Annotation

Ta'lim va tarbiyaga yaxlit, maxsus tashkil etilgan, uzoq muddatli pedagogik jarayon sifatida qarash kerak. Ular o'rtasida keskin chegara yo'q, chunki biz o'qitish jarayonida bir vaqtning o'zida ham mashq qilamiz va albatta mashq qilish jarayonida o'rgatamiz.

Аннотация

Обучения и тренировку следует рассматривать как многолетний специально организованный единый педагогический процесс. Между ними нет резкой грани, так как, обучая, мы одновременно тренируем, а тренируя – обучаем.

Мини-футбол, один из самых популярных видов спорта и применяется для тренировки юных футболистов. В младшем школьном возрасте у детей наблюдается максимальный прирост в развитии таких физических качеств как координация и скорость. Обучение технике мини-футбола на начальном этапе следует начать с обучению стойкам и перемещениям футболиста по площадке. Наиболее эффективными средствами обучения будут подвижные игры «Салки», «Воробьи и вороны», «День и ночь» и т. д., то есть те игры где много перемещений со сменой мест, направлений и скорости движения, остановок, обманных движений. В процессе игр ученики научатся правильному бегу, ориентации в пространстве относительно границы площадки и относительно других игроков. Во время игр важно говорить детям об использовании максимально возможного арсенала способов перемещений или давать задания на использования только того или иного способа перемещения.

Следующий этап – это работа с мячами. Так как на данном этапе мы закладываем фундамент для дальнейшей работы, максимальное количество времени должно быть направлено на индивидуальную работу ученика с мячом.

Здесь очень полезны будут упражнения на месте с перекатами мяча подошвой вперед-назад, влево-вправо не отрывая подошвы от мяча. Эффективно будет использование резиновых мячей малого размера или мячей большого тенниса. Это эффективный способ добиться от ученика так называемого «чувства мяча», то есть научит ребенка чувствовать мяч стопой и управлять мячом поворотами стопы, а не всей ногой, что облегчит дальнейшее обучение ведению мяча. Следующими эффективными упражнениями будут упражнения с мячами на месте: прыжки через мяч, выпады через мяч, бег вокруг мяча, а так же можно предложить детям придумать самим и выполнить придуманные ими движения самостоятельно.

Переходя на обучение ведения мяча в движении надо помнить, что монотонная и однообразная работа утомляет детей в этом возрасте, поэтому задания необходимо менять каждые 3-4 минуты. Учить останавливать мяч надо подошвой – это наиболее простой способ остановки. По мере освоения детьми ведения мяча задания можно усложнять за счет увеличения скорости движения, изменения направления движения, уменьшения размеров площадки. Очень эффективным на данном этапе обучения будет применение подвижных игр с ведением мяча («Салки с ведением мяча», «Переправа мячей» и т.д.). На данном этапе целесообразно будет давать детям играть в мини-футбол двухстороннюю игру в неполных составах – 1х1 или 2х2, что позволит им освоить ведение и остановки мяча в игровых условиях, выполняя конкретную задачу: забить как можно больше мячей в ворота соперника.

Основными формами обучения игры в мини-футбол, являются: групповые занятия, которые отвечают характеру игры в мини-футбол, предусматривают повышенное требование взаимодействия между игроками, необходимость решения коллективных задач, а так же тестирование, участие в соревнованиях, инструкторская и судейская практика.

В групповых занятиях занимающиеся выполняют задание при различных методах организации: фронтальном, в подгруппах, индивидуальном. На начальном обучении в основном используется фронтальный метод обучения, так как он позволяет более полно контролировать и корректировать деятельность занимающихся. Основными средствами являются физические упражнения, направленные на развитие ловкости, гибкости, быстроты, которые в этой возрастной группе имеют наиболее благоприятные возможности развития.

С помощью мини-футбола можно развить не только быстроту, ловкость, силу и выносливость, а еще и такие черты характера, как взаимовыручку, коллективизм, ответственность, чувство уважения к соперникам. Цель занятий

по мини-футболу - овладение знаниями по спортивной терминологии, тактике и стратегии игры, основам судейской практики, навыками игры, развития подвижности, ловкости, выносливости. Основными задачами подготовки являются: – обеспечение всестороннего физического развития и укрепления здоровья; – развитие быстроты, ловкости, силы, выносливости; – обучение технике и тактике игры в мини-футбол; – обучение основам техники перемещения, передачи мяча, простейшим техническим действиям в нападении и защите; – привлечение большого количества детей и подростков к занятиям мини-футболом, привитие интереса к соревнованиям; – индивидуальная подготовка игрока и развитие его морально-волевых качеств, как на тренировочных занятиях, так и в играх. Основные показатели продуктивности работы – стабильность состава занимающихся, динамика прироста индивидуальных показателей, результаты выступлений в матчах.

Список используемой и рекомендованной литературы

1. Мутко В.Л., Андреев С.Н., Алиев Э.Г. Мини-футбол в высших учебных заведениях. Учебно-методическое пособие.
2. Алиев Э.Г., Андреев С.Н., Губа В.П. Мини-футбол (футзал).

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH

Urinbayeva Barchinoy Zafarjanovna

Andijon viloyati Andijon shaxar 42-son DMTT direktori

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini oshirishda rahbar xodimlar innovatsion texnologiyalarni qo'llash va ta'limiya jarayoni samarali tashkil qilish haqida yozilgan.

Аннотация: в данной статье написано об использовании руководителями инновационных технологий и эффективной организации образовательного процесса в целях повышения качества образования в дошкольных образовательных учреждениях.

Kalit so'zlar: innovatsiya, ta'limiy jarayon, rahbar, pedagog, tarbiyalanuvchi, zamonaviy texnologiyalar, maktabgacha ta'lim tashkilotlari.

Ключевые слова: инновация, образовательный процесс, лидер, педагог, воспитанник, современные технологии, дошкольные образовательные организации.

Bugungi kunda ta'lim sohasida ko'plab yangiliklar mavjud boshqa tabiatdagi, yo'nalishi va ahamiyati, katta yoki kichik davlat islohotlari olib borilmoqda, tashkilot va tarkibga innovatsiyalar, o'qitish usullari va texnologiyalari kiritilmoqda. Innovatsion faoliyat muammosini nazariy o'rganish ushbu jarayonning o'z-o'zidan ketishi va uni samarali boshqarish uchun ta'limni yangilash, uni tushunish va yangilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bizning pedagogik tizimimizdagi inqiroz davri nafaqat "yuqoridan o'zgarishlarni" kutish, balki o'zimizdagi o'zgarishlarga ehtiyojni his qilish uchun ham sabab bo'ladi.

Innovatsion texnologiyalarning mohiyati

Innovatsion texnologiyalar bu — ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun zamonaviy metodlar va texnik vositalarni joriy etishdir. Bunga quyidagilar kiradi:

- **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT):** masofaviy o'qitish platformalari, multimediya vositalari, elektron dasturlar.
- **Pedagogik texnologiyalar:** o'yin texnologiyalari, loyihalash usuli, modulli ta'lim.

➤ **Raqamli transformatsiya vositalari:** elektron kundaliklar, onlayn monitoring tizimlari.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotining hayoti pedagogika sohasidagi ilmiy yutuqlarni jiddiy qo'llab-quvvatlamasdan, yangi texnologiyalarni joriy qilmasdan va eksperimental tadbirlarni o'tkazmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Buning sababi, ta'lim muassasasining turidan qat'i nazar, professor-o'qituvchilar faoliyati doimo ta'lim sifatini topishga qaratilgan. Pedagogik texnologiya-texnika resurslari, odamlar va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning xamma jarayonlarini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodi (YuNESKO). Ta'lim jarayonida yangi innovatsion texnika-texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tish, so'ngi texnikalar bilan jihozlangan laboratoriya xonalaridan foydalangan holda mashg'ulotlar o'tkazish, mutaxassislik bo'yicha, masalan kimyo sohasidagi so'ngi innovatsiyalar haqida ma'lumotlar keltirib, jahon tajribasidan namunalar keltirib o'tish talabalarni yangilik yaratish ruhida tarbiyalashga turtki bo'ladi. Bizning fikrimizcha ta'lim jarayonida avval qiziqish uyg'otib, motivatsiya berib, so'ngra raqobat muhiti yaratilsa talabalarda innovatsiya yaratishdagi yashirin qobiliyatlari uyg'otiladi va albatta rag'batlantirish amalga oshirilsa ko'zlangan maqsadga erishiladi. Yoshlarga ilm-fan va innovatsiya yaratishda yutuqlarga erishgan insonlardan misol keltirib, iloji bo'lsa ulardan birini o'rnak bo'luvchi inson sifatida darsga taklif qilib, yoki innovatsiyalar markaziga talabalarni ekskursiyalarga etishni yo'lga qo'yilsa maqsadga tezroq erishilgan bo'lardi. Innovatsiyalar yarmarkasiga va hududdagi IT parklarga talabalarni ekskursiyaga etishni tashkil qilsak ta'limda berilgan nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashda erishilgan yutuqlarni ko'paytirishiga ishonamiz.

Innovatsiya - innovatsion jarayonning mazmun tomoni (ilmiy g'oyalar va ularni amalga oshirish texnologiyalari). Islohot va innovatsiyalar tarafdorlari safiga innovatorlar, innovatsion pedagoglar, nafaqat zamon bilan hamnafas bo'lishga intiluvchi, ta'lim rivojining yangi tendensiyalarini, uning ilg'or texnologiyalarini ro'yobga chiqarayotgan, takomillashtirish bo'yicha g'oyalarni ilgari suruvchi va hayotga tatbiq etuvchi insonlar qo'shildi, balki o'zlarining g'ayrati va faolligi bilan boshqalarni yuqtirishga, ularga rahbarlik qilishga harakat qilishadi. Shu bilan birga, professor-o'qituvchilarning katta qismi barcha yangi narsalarning ochiq yoki yashirin raqiblari safiga qo'shildi. Va bu asosan tushuntiriladi. Har doim joriy etilayotgan innovatsiyalarning maqsadi va mohiyatini, shuningdek, ularning ijobiy ta'sirini va ularni amalga oshirish istiqbollari tushunish mumkin emas. Raqamlashtirish 50 oqibatlarini aniq yoki salbiy baholash mumkin emas.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari

- **Sifatli ta'lim:** O'quv jarayonlari samaradorligini oshirish va bolalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish.
- **Vaqtli tejash:** Hujjat aylanishi va ma'lumotlar monitoringini avtomatlashtirish.
- **Moslashuvchanlik:** Ta'lim dasturlarini bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirish.

Mutaxassisligiga mos ravishda mamlakatimizdagi ishlab chiqarish korxonalariga va zavodlarga talabalarni amaliyotga yuborishni institutlarimizda allaqachon yo'lga qo'yganmiz. Lekin bizning taklifimiz shundan iboratki, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining ilmiy-tadqiqot muassasalari tomonidan bir vakilni faxriy mehmon sifatida institutga taklif qilib, seminarida shaxsan nutqlarini eshitish sharafiga va bundan olingan taassurotlar ko'lami iqtidorli talabalarni ruhlantirgan bo'lardi. Innovatsion ta'lim (ingl. "innovation"-yangilik kiritish, ixtiro) ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllanirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. Tarbiyalanuvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Zamonaviy kadrlar tayyorlash uchun pedagogning o'zi ham zamonaviy AKT vositalaridan foydalangan holda, eng so'ngi ilm-fan yutuqlaridan, o'zi bilim berayotgan soha yangiliklaridan xabardor bo'lishi va eng yangi pedagogik texnologiyalar asosida dars o'tishi talab etiladi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasasida innovatsion menejment quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ✚ innovatsiyalar rejalari va dasturlarini ishlab chiqish;
- ✚ innovatsion mahsulotni ishlab chiqish va uning amalga oshirilishini monitoring qilish;
- ✚ yangi mahsulotlarni yaratish bo'yicha loyihalarni ko'rib chiqish;

- ✚ yagona innovatsion siyosatni amalga oshirish - barcha tarkibiy bo'linmalar faoliyatini muvofiqlashtirish;
- ✚ innovatsion jarayonlarning moliyaviy va moddiy ta'minoti;
- ✚ innovatsiyalarni amalga oshiradigan xodimlarni boshqarish;
- ✚ innovatsion muammolarni kompleks hal qilish uchun maqsadli guruhlarini yaratish

Maktabgacha ta'lim tashkilotida innovatsion menejmentga misollar:

➤ In
novatsion jarayonlarning dasturiy va uslubiy ta'minotini ishlab chiqish:
Maktabgacha ta'lim tashkilotarini rivojlantirish dasturlari, biznes-reja, o'quv dasturi, yillik reja.

➤ In
novatsion kollektiv va individual pedagogik loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

➤ M
axsus ta'limni tabaqalashtirishning yangi shakllarini joriy etish: vaqtincha nutq terapiyasi guruhi, log nuqtasi.

➤ M
aktabgacha ta'lim tashkilotilari o'quvchilari uchun qo'shimcha bepul o'quv va sog'lomlashtirish xizmatlari tarmog'ini yaratish: klublar, studiyalar, bo'limlar va boshqalar.



Ta'lim muassasasida innovatsion jarayonni boshqarishning yo'qligi tezda uning pasayishiga olib keladi, shuning uchun boshqaruv tuzilmasining mavjudligi bu jarayonda barqarorlashtiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi omil bo'lib, o'zini o'zi boshqarish elementlarini istisno etmaydi. Innovatsion jarayonning tashkiliy tuzilmasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: diagnostik - prognostik - aslida tashkiliy - amaliy - umumlashtirish - amalga oshirish. Innovatsiyalarning barcha tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq. Ularni parallel ravishda, bir vaqtning o'zida bajarish juda muhim va zarur, bu ta'lim muassasasining samarali rivojlanishiga imkon beradi. Innovatsion faoliyat har doim o'z tashuvchilariga ega. Bular pedagoglar - innovatorlar, pedagogik jamoalar, rahbarlar - pedagogik nazariya va amaliyotga konstruktiv yangilik olib keladigan innovatorlardir. Subyektiv omil innovatsiyalarni joriy etish va tarqatish bosqichida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu munosabat bilan, innovatorlarga pedagogik jamoada alohida o'rin tutadigan va o'ziga xos tuzilishi, psixologiyasi va ehtiyojlariga ega bo'lgan o'ziga xos ijtimoiy toifa sifatida qarash

kerak. Buni tushunmasdan innovatsion jarayonlarning rivojlanishini boshqarish mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi PF-5264 son "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi Farmon.
2. N.A.Muslimov "Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogic kompetentlik" o'quv- uslubiy majmua. Toshkent: 2016. 30-31b.
3. Рахматов, Марат Салимович, Мавлуда Сайфиддиновна Норова, Исмат Худойкулович Давлатов. "ПРОБЛЕМЫ ПЕРСПЕКТИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ ДЛЯ ТЕХНИКИ И ТЕХНОЛОГИИ." Современные инструментальные системы,информационные технологии и инновации. 2014

TIL O'QITISH SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY STRATEGIK USULLAR

Choriyeva Shodiyona Bayramali qizi

*O'zbekiston Davlat jahon tillari universitetining
xorijiy til va adabiyoti fakulteti 1-bosqich talabasi*

Nazarova Nigora Erdoshovna

*Roman-german filologiyasi fakulteti
Nemis tili amaliy fanlar kafedrasi stajyor-o'qituvchisi*

Kalit so'zlar: motivatsiya, internet, moliyaviy yetishmovchilik, o'rganish va o'rgatish strategiyasi, ta'lim tizimi

Anotatsiya: Siz ushbu maqolani o'qish davomida hozirgi kunda chet tillarini o'rganish qay darajada muhimligi va tillarni o'qitish metodlari bor ekanligi va internet orqali til o'rganishning afzalliklari, o'qitish sifatini oshirishda zamonaviy strategik usullari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lasiz.

Xorijiy tilni o'rgatish va o'rganish ta'lim tizimida eng muhim o'ringa ega hisoblanadi. Har qaysi bosqichda maktabgacha ta'lim, maktab, oliy ta'limda ham chet tillarini rivojlantirish uchun bir qancha islohatlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, oliy ta'limga kirish imtihonlarida imtihon topshiruvchining til bilish darajasini tasdiqlovchi maxsus sertifikatlarini bo'lishi kerakligi ham eng ustuvor islohatlardan biri deb aytish mumkin. Eng avvalo, chet tili nega muhim?

Siz biror bir yangi tilni o'rganmoqchi bo'lsangiz, o'rganish davomida o'sha til qaysi davlatga tegishli bo'lsa, o'sha davlat haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lasiz degani. Ya'ni o'sha tildagi musiqalarni tinglaysiz, filmlarni tomosha qilasiz, ko'rsatuvlar va turli mavzudagi muhokamali suhbatlarni shu tilda ko'rasiz va tilni mukammal o'zlashtirasiz. Bu esa nafaqat bilimli bo'lishingiz, dunyoqarashingiz ham o'zgaradi. Til o'rganish insonni o'zgartira oladi. Chet tilini o'qitish jarayonida turli xil jadvallardan foydalanishning ham samarasi yuqoridir. Ta'lim jarayonida jadvallardan foydalanib, o'quvchilar ma'lum bir grammatik qoidani, masalan, zamonlardan foydalanib gaplar tuzish, yangi so'zlarni joylashtirib chiqishi mumkin. Chet tilini o'rganishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni samarali bo'lishiga olib keladi. Innovatsion ta'lim texnologiyalarning samaradorligi ularning ta'lim jarayonida to'g'ri va unumli foydalanilganidadir.

Bugungi kunga kelib chet tillari ayniqsa, ingliz tili o'rganishga bo'lgan talab va qiziqish shunchalik kuchaydiki, bog'cha yoshidagi bolalardan boshlab katta yoshdagi mutaxassislargacha ingliz tili o'rganishga harakat qilyaptilar. Bu ijobiy holat albatta, chunki, til o'rganish o'sha tilda gaplashuvchi davlatlar madaniyati, tarixi va urf odatlarini o'rganish bilan birga shaxsiy manfaatlar yo'lida ham eshiklar ochilishiga zamin yaratadi.

Bir necha yillardan beri ingliz tilidan dars berib kelaman va shu davr oralig'ida o'quvchilar tomonidan eng tez-tez va ko'p beriladigan savol "Ingliz tilida qachon gaplashaman". Bu savolga javob berish uchun ko'p jihatlarga e'tibor berish talab qilinadi.

Avvalo, o'rganuvchi yoshi, qiziqishi va izchillik asosida til o'rganishga kundalik sarflaydigan vaqt miqdori, inglizcha muhit kabilar muhim bo'lsa, foydalaniladigan darslik sifati, mahoratli va bilimli o'qituvchi va til o'rganishdagi to'g'ri yondashuv usullari kabilarning ham yangi til o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ba'zan, o'quvchilar til o'rganishdagi qiyinchiliklarini shu tilda gaplashuvchi chet davlatlarida bo'lishga sharoitlari yoki inglizcha gaplashadigan do'stlari yo'qligi bilan bog'laydilar. Aslini olganda esa, hozirgi texnologiya va Internet rivojlanayotgan davrda bu kabi vajlar o'rinsiz deb o'ylayman.

Ijtimoiy tarmoqlarda xususan facebook, twitter, telegram orqali onlayn darslar olish yoki Youtube va skype orqali video darslar ham til o'rganishda juda ommalashgan va qulay usullardandir. Til o'rgatuvchi o'quv kurslarining ham o'rni beqiyos. Chunki, guruhdagi boshqa til o'rganuvchilar bilan maqsadingiz bir va shu yo'lda bir-biringiz bilan inglizcha muloqot qilishingiz, ma'lumot almashishingiz yoki raqobatbardosh bo'lishingiz mumkin.

Til o'rganishning innovatsion usullari borasida tajribali tilshunoslar va poliglottlar (bir necha tilda gaplashuvchilar) tavsiyalarin foydalanib va o'z shaxsiy tajribamga tayangan holda qiziqarli dars tashkillashtirishga harakat qilaman.

Hozirgi kunda til o'rgatishning zamonaviy usullari ishlab chiqilmoqda. Tilni faqatgina, maktab darsliklari yoki har xil o'quv markazlaridan emas ijtimoiy tarmoqlar orqali tez va oson tarzda o'rganish mumkin. Har bir mavzular tushunarli va oson yo'llarda video yoki elektron holatda internetga joylangan. Sizga qanday holatda o'rganish qulay bo'lsa, kunning qaysi qismi sizga qulay bo'lsa bimalol bilim olishingiz mumkin. Oliy toifali ustozlar yangi metodlardan foydalanishga harakat qilishmoqda. Ya'ni o'rganayotgan bola doim tilni o'rganishga qiziqish bildirishi va maksimal holatda harakat qilishi lozim. Agar qiziqish va ishtiyoq kamaysa o'qish potentsiali keskin tushib ketadi. Bu esa nafaqat til o'rganishga, ilimga bo'lgan harakatni yo'qotib qo'yishi hech gap emas.

Quyidagi holatlarni ustoz qanday bartaraf qilishi mumkin ?

1 **Agar o'quvchi darsdan zeriksa**, ustoz chalg'ituvchi va ozroq dam beruvchi o'yin yoki musiqalardan foydalanishi mumkin . Chunki inson miyasi to'xtovsiz va qattiq ta'sir dars tayyorlay olmaydi . O'qituvchi shunday o'yinlar o'ylab topsinki , qancha qiyin bo'lsa o'rganuvchining ishtiyoqi yo'qolmasin . Doim ishtiyoq va xohish birinchi o'rinda bo'lishi kerak

2 **Motivatsiyaning tushib ketishi** . Ko'pincha bu atrofdagi odamlardan va ualrning munosabatidan kelib chiqadi , hayot to'siqlari ham sabab bo'lishi mumkin . Ya'ni harakatiga yarasha natija olmasa har qaysi o'quvchining dars tayyorlashga kuchi bo'lmaydi . Shunday vaqtlarda ustoz ,eng avvalo, o'quvchini eshitib uning muammosini aniqlab , hayotiy tajribasidan kelib chiqib , to'g'ri tavsiyalarni berib o'tishi lozim . Bu unga yaxshi qo'llab-quvvatlash bo'ladi .

3 **Moliyaviy yetishmovchilik** . Agarda sizning o'quvchingiz moliyaviy tomondan qiynalayotgan bo'lsa , unga qo'lingizdan kelgancha yordam bering chegirma asosida o'qishga imkon bering . Bepul darslar tashkil qiling . Keyinchalik o'quvchingiz yaxshi natijalarga erishadi .

Xorijiy tilni o'zlashtirishning odatiy yo'sini shunday: oldin gap-so'zlar va iboralar esda saqlab qolinadi, ke-yin grammatika o'rganiladi. Masalan, boshqa tilli tengdoshlari orasiga tushib qolgan bolalar chet tilini juda oson o'rganadi. Gaplarini grammatik jihatdan ham to'g'ri tuzadi. Chunki ular til o'rganish jarayonida hamisha vaziyatning ichida bo'ladi. Shu sabab ham tilni his qilishlari oson kechadi.

Hozirgi kunda bu muammolarni yo'qotishning ko'p va samarali yo'llari ishlab chiqilmoqda . Ya'ni internetga onlayn darslar qisqa va tushunarli formatda joylab borilmoqda . Bu talabalar va chet tili o'rganuvchilari uchun ancha foydali va manfaatli . Mashhur va malakali ustozlar ijtimoiy tarmoqlarda maxsus onlayn platforma dastur asosida darsliklar yaratishgan . Darslar sifati a'lo darajada , har bir tushunchaga alohida urg'u berib o'tilgan . Eng muhimi, darslar shunchaki o'quvchiga yuklab berilmaydi . o'quvchidan qattiq o'qish talab qilinadi . Ya'ni o'rganuvchi darslarni to'liq o'rganib bo'lganidan vazifalarni bajarishi va o'z xulosasini keltirib o'tishi kerak . Chunki ustoz tekshirish davomida siz darsni tushunganingiz va topshiriqlarni bajarganingizga e'tibor beradi . Bu darslar ma'lum bir vaqtda o'tilmaydi. Xohlagan vaqtingizda o'z parolingiz orqali dasturga kirasiz . Bu ancha qulay va samarali usul hisoblanadi.

Bundan tashqari bepul darslar ijtimoiy tarmoqlarda istalgan tartibda mavjud . Audio , video va rasmlar orqali topishingiz mumkin .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1 <https://moluch.ru/archive/138/39058/>

2 <https://sinaps.uz/maqola/7894/>

3 <https://medium.com/@fotimaabdulaminova/til-organish-kaliti-12a90affbca8>

О‘SPIRINLARDA MULOQOTCHANLIK KO‘NIKMALARI SHAKLLANISHIGA TA’SIR QILUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLAR

Salomov Shamsiddin Saboxiddin o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU “Amaliy psixologiya”

kafedrası o‘qituvchisi. shamsiddinsalomov1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘spirinlik davrida muloqotchanlik ko‘nikmalarining shakllanishini ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotda o‘spirinlarning muloqot ko‘nikmalariga ta’sir etuvchi asosiy omillar, jumladan, ijtimoiy muhit, taqlid qilish, o‘ziga ishonch va ijtimoiy tarmoqlarning roli muhokama qilinadi. Maqolada o‘spirinlarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishi uchun ijtimoiy aloqalar, hissiyotlarni boshqarish va o‘z-o‘zini ifodalashning o‘zaro bog‘liqligi ta’kidlanadi. Shuningdek, Bandura va Vigotskiy kabi psixolog olimlarning nazariyalariga tayangan holda, o‘spirinlar muloqot ko‘nikmalarini qanday shakllantirishi va rivojlantirishi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: O‘spirinlar, muloqotchanlik ko‘nikmalari, ijtimoiy-psixologik ta’sir, taqlid qilish, o‘ziga ishonch, ijtimoiy tarmoqlar.

Abstract. This article analyzes the development of communication skills in adolescents from a socio-psychological perspective. The study discusses key factors affecting adolescent communication skills, including social environment, imitation, self-efficacy, and the role of social media. The article emphasizes the interconnection between social relationships, emotional regulation, and self-expression in achieving successful communication. Drawing on the theories of psychologists such as Bandura and Vygotsky, the article highlights how adolescents form and develop their communication skills.

Keywords: Adolescents, communication skills, socio-psychological influence, imitation, self-efficacy, social media.

Аннотация. В статье рассматривается формирование коммуникативных навыков у подростков с социо-психологической точки зрения. В исследовании обсуждаются основные факторы, влияющие на коммуникативные навыки подростков, такие как социальная среда, имитация, уверенность в себе и роль социальных сетей. В статье подчеркивается взаимосвязь социальных отношений, эмоциональной регуляции и самовыражения для успешного общения. Используя теории психологов, таких как Бандура и Выготский, в статье показано, как подростки формируют и развивают свои коммуникативные навыки.

Ключевые слова: Подростки, коммуникативные навыки, социально-психологическое воздействие, имитация, уверенность в себе, социальные сети.

Kirish. O'spirinlik davri inson taraqqiyotidagi muhim davrlardan biri bo'lib, bu davrda shaxs xulq-atvori hamda shaxsiyatining shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan kognitiv, emotsional va ijtimoiy o'zgarishlarni boshidan kechiradi. Bu davrda o'spirinlarda ijtimoiy aloqalar o'rnatish, o'zlikni anglash va mustaqillikka bo'lgan ehtiyoj ortib boradi. Verbal, noverbal, yozma hamda raqamli ko'rinishdagi ko'nikmalarni o'z ichiga olgan muloqotchanlik xususiyatlari ushbu tanqidiy o'tish davri uchun muhim hisoblanadi.

Muvaffaqiyatli kommunikatsiyaga kirishish o'spirinlarning nafaqat oila a'zolari, tengdoshlari va jamiyat bilan munosabatlarida, balki emotsiyalarni boshqarish, nizolarni hal etish va o'z-o'ziga ishonchni rivojlantirishi uchun ham muhim rol o'ynaydi. Lekin izolyatsiya, ya'ni, yakkalik, o'z-o'zini jamiyatdan ajratib qo'yish muloqotchanlik qobiliyatlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shaxsning muloqot xususiyatlari oila, tengdoshlar ta'siri, ta'lim muhiti va ijtimoiy tarmoqlardan iborat ijtimoiy-psixologik faktorlar ta'sirida o'zgaradi, rivojlanadi yoki rivojlanishdan orqada qoladi.

Asosiy qism. O'spirinlik davrida shaxsning muloqotchanlik xususiyatlarini o'rganish bo'yicha turli nazariy va empirik tadqiqotlar mavjud. Ushbu tadqiqotlar o'spirinlarning muloqot qobiliyatlariga ta'sir etuvchi omillar, shuningdek, muloqotning verbal, noverbal va raqamli ko'rinishlari haqida muhim ilmiy ma'lumotlar taqdim etadi.

Rus psixolog olimi L.Vigotskiy o'spirinlarda muloqot ko'nikmalarining shakllanishi va rivojlanishiga ijtimoiy madaniy muhit ta'sirini tushuntirib o'tadi. Uning fikricha, muloqot psixologik va ijtimoiy jarayon bo'lib, har bir shaxsning madaniy va ijtimoiy muhitiga bog'liq holda shakllanadi. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy konsepsiyasiga ko'ra, ijtimoiy o'zaro ta'sir kognitiv va kommunikativ taraqqiyotning asosi hisoblanadi. O'spirinlar muloqotchanlik ko'nikmalarini tengdoshlar, kattalar va tabiiy muhitda o'zaro aloqalar hamda fikrlar almashish orqali o'zlashtiradilar va rivojlantiradilar [4. 56-58 pp].

Psixolog olim Albert Banduraning "Ijtimoiy o'rganish" nazariyasi muloqotchanlik ko'nikmalarining taraqqiyotida kuzatish, imitatsiya (taqlid qilish) va mustahkamlashning ahamiyatini yoritadi. Bu nazariyaga ko'ra, o'spirinlar ijtimoiylashuv jarayonida o'zlari uchun namuna bo'lgan ideal shaxslarni kuzatish, taqlid qilish, turli ijtimoiy ta'sirlarni boshdan kechirish va o'z xatti-harakatlariga nisbatan boshqalarning fikr-mulohazalari va izohlarini tahlil qilish orqali o'z muloqot qobiliyatlarini rivojlantirib boradilar.

A. Banduraga ko'ra, o'spirinlarning muloqot ko'nikmalari quyidagi bosqichlarda shakllanadi:

1. Kuzatish va modellashtirish. Banduraning qarashlariga ko'ra, o'spirinlar ijtimoiylashuv jarayonida ota-ona, tengdoshlar, o'qituvchilar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi mashhur shaxslarga namunaviy timsollar sifatida qarashadi va taqlid qilishadi. Verbal (so'z orqali) va noverbal (jestlar, mimika va pantomimikalar) muloqot shakllari takroriy muloqot va ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning ongiga singib boradi. O'spirinlarning ijtimoiy guruhlarda tinimsiz vaqt o'tkazishi, ijtimoiy guruhlarining ma'lum bir a'zosi sifatida faoliyat olib borishi asosida boshqa guruh a'zolari va tengdoshlarining ta'siri ostida muloqot xususiyatlarini rivojlantiradilar [1. 21-25 pp].

2. Mustahkamlashning ahamiyati. Mustahkamlash o'spirinlarning muloqot qilish odatlari va xatti-harakatlarini shakllantiradi. Mustahkamlashning quyidagi turlari mavjud:

1) Ijobiy mustahkamlash (masalan, fikrlarni aniq ifodalagani uchun maqto'v) samarali muloqotning takrorlanishini rag'batlantiradi.

2) Salbiy mustahkamlash (masalan, noto'g'ri talaffuz uchun tanqid) o'spirinlarni o'z muloqot ko'nikmalarini yaxshilashga undashi mumkin.

3) Bilvosita mustahkamlash, ya'ni o'spirinlar boshqalarning muloqot natijalarini kuzatib, o'z xatti-harakatlarini yo'naltirishlari, ham muhim rol o'ynaydi.

O'z fikrlarini dadil va aniq ifoda etayotgan nutq so'zlovchining ijtimoiy e'tirofga sazovor bo'lishini kuzatgan o'spirin, shunga o'xshash xatti-harakatlarni takrorlashga intiladi [2. 50-53 pp].

3. Muloqotda o'ziga ishonch (Self-Efficacy). Bandura o'ziga ishonchning ahamiyatini shaxsning muayyan vazifalarni bajarish qobiliyatiga bo'lgan ishonchi sifatida ta'riflagan. Muloqotda o'ziga yuqori ishonchga ega bo'lgan o'spirinlar mazmunli suhbatlarda faol ishtirok etishga va ijtimoiy faoliyatdagi turli qiyinchilik va qarama-qarshiliklarni ijobiy qabul qilishga va muamolarni hal etishga nisbatan intilishga moyil bo'ladilar. Past o'ziga ishonch esa ijtimoiy muloqotlardan chetlashishga yoki faqat og'zaki bo'lmagan aloqa vositalariga tayanishga olib kelishi mumkin. Masalan, hikoya qilish qobiliyatiga ishonchi bor o'spirin guruh muhokamalarida faol qatnashishi mumkin, boshqalari esa baholanishdan qo'rqib sukut saqlashni afzal ko'radilar.

4. Ijtimoiy tarmoqlar va kuzatish orqali o'zlashtirish. Banduraning nazariyasi zamonaviy raqamli muloqot kontekstida ham dolzarb bo'lib qolmoqda. O'spirinlar ijtimoiy tarmoqlarda o'zlari kuzatayotgan va taqlid qilayotgan xatti-harakatlarni, masalan, ohang, hazil-mutoyiba va muloqot uslublarini ko'p uchratadilar. Ijtimoiy tarmoqlar o'spirinlarga yangi muloqot modellarini taklif qiladi, ammo bu

ular uchun xavf-xatarlarni ham ochib berishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez uchraydigan noaniq yoki manipulyativ muloqotlar o'spirinlarning muloqot qobiliyatlarini noto'g'ri rivojlantirishi mumkin. Bu, ayniqsa, shaxsiy hissiyotlar yoki fikrlar yoritilayotgan onlayn muhitda o'spirinlar o'zlarining muloqotlarini qayta shakllantirganda xavfli bo'lishi mumkin. Boshqacha aytganda, ijtimoiy tarmoqlardagi mashhurlarni onlayn muloqotda ishtirok etayotganda kuzatgan o'spirinlar ularning tilini, fikrlarini va muloqot usullarini o'zlariga moslashtirishlari mumkin. Bunday ta'sirlar o'spirinlar orasida tilning va muloqotning shakllanishiga, hatto o'z-o'zini ifodalashdagi usullariga ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Instagram yoki TikTok kabi platformalarda mashhur bo'lgan motivatsion nutq yoki kulgili videolarni ko'rgan o'spirinlar, o'zlarining muloqotida bunday uslublarni qo'llashga intilishadi, bu esa, o'z navbatida, ularning ijtimoiy qabul qilish va guruhda o'z o'rnini topish istagini oshirishi mumkin. Biroq, ijtimoiy tarmoqlarda taqlid qilish orqali o'spirinlar noto'g'ri xulq-atvorlarni ham o'rganishlari mumkin. Misol uchun, salbiy yoki yolg'on ma'lumotlarni tarqatish, boshqalarni kamsitish yoki haqiqiy muloqotdan ko'ra, faqat yuzaki muloqotga o'tish kabi salbiy xatti-harakatlar kuzatilishi mumkin. Bu, o'z navbatida, o'spirinlarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga zarar yetkazishi xavfiga ega hisoblanadi [3. 269–290 pp].

Natijalar va muhokamalar. O'spirinlik davrida muloqotchanlik ko'nikmalarining shakllanishi ijtimoiy-psixologik jarayonlarning murakkab tizimi sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'spirinlarning muloqot qobiliyatlari, asosan, ijtimoiy muhit, shaxsiy tajribalar va madaniy ta'sirlar orqali shakllanadi. Ushbu jarayonni tahlil qilishda, o'spirinlarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishi uchun ijtimoiy aloqalar, o'z-o'zini ifodalash va hissiyotlarni boshqarishning o'zaro bog'liqligini ta'kidlash lozim.

Birinchidan, o'spirinlarning muloqot ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy faktorlar orasida ijtimoiy muhitning roli katta. O'spirinlar o'zlarini jamiyatda tengdoshlar va kattalar bilan o'zaro ta'sirda va muloqotda bo'lish orqali yangi tajribalarni o'zlashtiradilar. Shuning uchun oila va maktab, shuningdek, tengdosh guruhlari o'spirinlarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'spirinlar ko'pincha o'zlarini guruhda qabul qilinishini yoki tan olinishini istaydilar, bu esa ularning kommunikativ strategiyalarini o'zgartiradi va takrorlashga undaydi.

Ikkinchidan, Banduraning "ijtimoiy o'rganish" nazariyasi o'spirinlarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Banduraning ta'kidlashicha, o'spirinlar o'zlariga namunaviy timsollar sifatida qaragan shaxslarning muloqot uslublarini taqlid qiladilar. Ushbu jarayon ijobiy va salbiy mustahkamlash orqali kuchayadi. Masalan, ijobiy mustahkamlash (fikrlarni aniq

ifodalash uchun maqto) o'spirinlarning muloqot usullarini takrorlashga rag'batlantirsa, salbiy mustahkamlash (tanqid) esa, ular uchun o'z muloqot ko'nikmalarini yaxshilashga bo'lgan ehtiyojni paydo qiladi. Bu jarayonlar o'spirinlarning o'z-o'zini boshqarish, emotsional jihatlarni tartibga solish va o'z fikrlarini mantiqan ifodalash kabi muhim ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarning o'spirinlarning muloqot qobiliyatlariga ta'siri alohida e'tiborga loyiqdir. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar o'spirinlarga o'zaro aloqalarni o'rnatishning yangi imkoniyatlarini taqdim etadi, biroq ular bilan birga ko'plab xavflar ham keladi. Onlayn muloqotda o'spirinlar tez-tez bir-birlarini taqlid qiladilar va mashhur shaxslar tomonidan ishlatilgan muloqot uslublarini o'zlashtiradilar. Biroq, bu jarayon faqat ijobiy ta'sirlar bilan chegaralanmaydi. Ba'zan, ijtimoiy tarmoqlarda noto'g'ri muloqotlar va manipulyatsiya holatlari o'spirinlarning muloqot qobiliyatlarining noto'g'ri rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Muxlislar, xususan, mashhurlarning noaniq yoki o'zgartirilgan xatti-harakatlarini taqlid qilib, yuzaki muloqot va salbiy xulq-atvorlarga moyil bo'lishadi.

Shuningdek, o'ziga ishonch (self-efficacy) o'spirinlarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishida muhim omil sifatida alohida o'rin tutadi. O'spirinlarning o'ziga bo'lgan ishonchi, ular ijtimoiy xavflardan qochmasdan muloqotga kirishishiga yordam beradi. O'spirinlarning o'ziga ishonchi yuqori bo'lsa, ular o'z fikrlarini aniq va dadil ifodalashga intilishadi, bu esa ularning o'z-o'zini ifodalash va guruhda o'z o'rnini topishda ijobiy natijalarga olib keladi. Aksincha, past o'ziga ishonch o'spirinlarni jamiyatdan ajratib qo'yishi va ularni faqat noverbal aloqalarga tayanishga majbur qilishi mumkin.

Xulosa. Xulosa o'rnida, o'spirinlarning muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirishda ijtimoiy muhit, taqlid qilish va o'ziga ishonch kabi omillarning o'zaro ta'siri alohida o'rin tutadi. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn muloqotlarning salbiy va ijobiy ta'sirlarini hisobga olib, o'spirinlarning kommunikativ rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda to'g'ri yo'l-yo'riq va ijtimoiy tizimlar ta'siri muhimdir. Bu jarayonlar, o'spirinlarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga, shuningdek, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli muloqotchiga aylanib borishiga ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Prentice-Hall, pp. 21–25.
2. Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Prentice-Hall, pp. 50–53.
3. Bandura, A. (2002). "Social Cognitive Theory in Cultural Context". Applied Psychology: An International Review, 51(2), 269–290.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, pp. 56-58.171

KAYKOVUSNING “QOBUSNOMA” ASARIDA AXLOQIY TARBIYANING O’RNI

Normamatova Sarvinoz Kamoliddin qizi

sarvinoznormamatova04@gmail.com

Tojiyeva Lobar Oybek qizi

lobartojiyeva2005@gmail.com

Termiz davlat universiteti 2-kurs talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kaykovusning “Qobusnoma” asarida tarbiyaning ma’naviy, aqliy, jismoniy va axloqiy tomonlama tasnifi bayon qilinadi. Asarning bugungi kunda tarbiya borasidagi ahamiyati qay darajadagi ekanligi ochib beriladi.

Kalit so’zlar: Odob va xulq, adolat, sabr-toqat, pand-nasihat, fazilatlar tarbiyasi, ijtimoiy mas’uliyat, hayot saboqlari, ilmga intilish.

Sharq va Markaziy Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan axloqiy-ta’limiy, pand-nasihat ruhida yozilgan, fors-tojik badiiy nasrining birinchi hamda yirik yodgorligi hisoblangan asar bu Qobusnomadir. Ushbu asar Kaykovus qalamiga mansub bo’lib, muallif uni XI asrda yozgan, 44bobdan iborat va o’g’li Gilonshohga bag’ishlagan.

“Qobusnoma” asosini Qur’oni Karim suralari, Muhammad (s.a.v) payg’ambarimizning faoliyati va ko’rsatmalarini ifodalovchi hadislar, hikmatli hikoyatlar tashkil etadi. Asarda hunar va ilm jamiyat taraqqiyotining asosiy omillari deb qaraladi.

Kaykovus dunyodagi mavjudotni bir-biri bilan bog’liq va murosasiz deb talqin qiladi. U kishi ruhiyatini ham 2ga bo’ladi: jismoniy sezgini –modda, ruhiy hissiyotni esa “jon” bilan bog’laydi va bularning birini moddiy, ikkinchisini ruhiy hayot mahsuli deb hisoblaydi. Uning fikricha, dunyodagi hamma narsalar yaralishi va mohiyat e’tibori bilan ilohiydir.

Zero, inson Ollohni tanimoq uchun, avvalambor, o’zini bilmog’i, ya’ni “sozga qarab sozandani tanimog’i lozim”, - deydi. Bu kabi ixcham hikoyatlar, rivoyatlar, she’r va latifalar, maqol va hikmatlar yordamida bayon qilinadi.

Bu asarning fazilatlari cheksiz: unda ham jismoniy, ham aqliy tarbiyaning hamma qirralari o’ta zukkolik tahlil qilinadi.

Axloqiy tarbiyaning o’rni “Qobusnoma” asarida quyidagicha aks etadi:

Avvalo, tarbiyaning bosh mezoni sifatida odob va xulq kabi fazilarni ko’rsatadi.

Kaykovus odobni har bir insonning eng asosiy fazilati deb biladi. U inson o'zini qanday tutishi, keksalarga va yoshlarga munosabati orqali xulqini namoyon qilishini ta'kidlab o'tadi.

Ikkinchidan, halollik va adolat ham tarbiyada muhim o'rin tutadi. Adolatli bo'lish nafaqat shaxsiy, balki jamiyat oldidagi burchi deb ham biladi. Halollik esa hayotiy muvaffaqiyat kaliti deb ko'rsatadi.

Keyingi bosqichda muallif tarbiyada yana hayotiy tajriba va sabr, ilm olishga intilish, mas'uliyatli bo'lish, shu bilan bir qatorda aqlni rivojlantirish kabi xislatlar inson tarbiyasida asosiy ahamiyatga ega deb tahlil qilib o'tadi. Kaykovus ilm olishni va uni hayotda qo'llashni insoniylikning muhim qismi sifatida ko'radi. Bilim olish insonni yuksaltiruvchi asosiy omil ekanini ta'kidlaydi. Asar doirasida sabr-toqatning hayotda muhim o'rni borligini ko'p bora ta'kidlaydi. Har qanday vaziyatda me'yorni saqlash va hayotiy sinovlardan saboq olish kerakligi o'rgatiladi. Kaykovus rahbarlarning xalq oldidagi mas'uliyatini va qanday boshqarish keraklini ham atroflicha tahlil qiladi. Rahbarlar adolat, qattiqqo'llik va mehr uyg'unligi bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi.

Bu asar nafaqat axloqiy tarbiya, balki ma'naviyat, dunyoqarash va hayotiy saboqlarni ham keng yoritib beradi. Shu sababdan u nafaqat o'z davrida, balki bugungi kunda ham tarbiyaviy manba bo'lib qolmoqda.

Muallif asarning so'nggida farzandiga aytgan dil so'zlarida har bir yosh egallashi zarur bo'lgan aqliy, axloqiy, jismoniy tarbiya va boshqalar bilan bog'liq faoliyat turlarini bilish kabilar ham o'z ifodasini topgan. Deydiki: “ Ey farzand, bilgilki, men shu qirq to'rt bobda har xil ishlar to'g'risida so'z dedim va har bob haqidagi masalalar yuzasidan pand-nasihat qildim. Agar oqil bo'lmoq tilasang hikmat o'rgangil, aql hikmat bila kamolotga yetar”.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Kaykovusning katta xizmati u yoshlarni hayotga tayyorlashda, ularni har tomonlama yuksak qilib kamolga yetkazishning nazariy masalalarini amaliy faoliyatga tatbiq etishda tarbiyani asosiy mezon sifatida ko'rsatishidir. Va bu mezon bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kaykovusning “Qobusnoma” asari. “Yangi asr avlodi” nashriyoti.2018.
2. Obiddin Mahmudov “Farzandnoma” asari. “O'qituvchi” nashriyoti.2020.

LUTFIY VA ATOYI G`AZALLARIDA ISHQ TALQINI

*Xoliqulova Zarnigor Azim qizi**Termiz davlat universiteti**o`zbek filologiyasi fakulteti 2-kurs talabasi**o6984404@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o`z zamonasining “malik ul-kalomi” deb e`zozlangan Mavlono Lutfiy va sinchkov nigoh, baland did egasi bo`lgan Atoyi g`azallaridagi ilohiy ishq mavzusi tahlilga tortiladi.

**Kalit so`zlar:** g`azal, “malik ul-kalom”, ilohiy ishq, tasavvuf, may, lirik qahramon, ko`ngil.

Abstrakt: In this article, the subject of divine work in the ghazals of Atoyi, who is revered as the “malik ul-kalomi” of his time Mavlono Lutfiy a gracious and meticulous gaze, the owner of a high taste, is subject to analysis.

Key words: Ghazal,” malik ul-kalom”, divine ishq, mysticism, may, lyrical hero, coon.

O`zbek mumtoz adabiyoti tarixida shunday buyuk shoirlar va g`azalnavislar o`tganki, ular o`zlarining go`zal g`azallari, ifodali ruboiylari va har misrasida o`zgacha ma`no ifodalaydigan tuyuqlari bilan mana necha asrlar bo`ldiki, o`z ko`rkini yo`qotmay, ma`no nozikliklari bilan adabiyot shaydolarining ko`nglidan chuqur o`rin egallab kelmoqda. Bunday ijodkorlarga 15-asrning ikkinchi yarmigacha bo`lgan davrlardagi eng mashhur lirik shoirlar – Lutfiy va Atoyini na`muna sifatida keltirib o`tishimiz mumkin. Bu ikki shoir ko`plab adabiy janrlarda ijod qilgan bo`lsalar-da, g`azal janrida yuksalish cho`qqisiga chiqqanlar. Shu boisdan ham biz bu ikki shoirni buyuk g`azalnavislar deb ataymiz. Lutfiy va Atoyi g`azallarining badiiy qudrati shundaki, ular inson qalbining eng nozik va dildan otilgan tuyg`ularini ko`z oldimizda go`zal manzaraga aylantiradi. Barchamizga ma`lumki, g`azallarda asosan ishq mavzusi qalamga olinadi. Ushbu ikki shoir g`azallarida ham aynan ishq talqini orqali nozanin yor ta`rifi, uning bevafoqliklari-yu lirik qahramonning unga yetishish maqsadida chekkan azob-uqubatlari kabi mavzular hali hech bir ijodkor qalamga olmagan bebaho dur-gavharlar singari jozibali bo`lgan so`zlar bilan yoritilgan. Lutfiy va Atoyi ishqni faqat bir-biriga muhabbat qo`ygan qalblarning tuyg`usi sifatida emas, balki ruhiy yuksalish, komillikka intilish ramzi sifatida ham talqin qiladi. Jumladan, Lutfiyning “Ayting”, “Qiladurg`on bu ko`ngildur, bu ko`ngil”, “Derman” radifli g`azallarida mana shunday zohiriy va botiniy ma`nolar jo bo`lgan.

Lutfiy- o`zbek adabiyotining 15-asr ikkinchi yarmigacha bo`lgan davrlardagi eng mashhur lirik shoir hisoblangan. Shuning uchun ham zamonasining ahli adabi va ahli fuzalosi uni “malik ul-kalom”, ya’ni “so`z podshohi” deb e`zozlagan. G`azal mulkining sultoni bo`lgan Alisher Navoiy ham uni o`zining ustozlaridan biri, deb biladi va o`zigacha bo`lgan o`zbek she`riyatining eng kuchli, eng taniqli shoiri sifatida baholaydi. Shoir merosining umumiy miqdori uch ming baytga yaqin bo`lib, buning 75 foizini g`azal janri na`munalari tashkil etadi. Lutfiy garchi o`z ona tili-turkiy tilda yaratilgan g`azallari bilan mashhurlikka yetishgan bo`lsa-da, forsiyda ham o`zining shoirlik iqtidoriga va mahoratiga ko`pchilikni iqror eta olgan. Navoiy tabiri bian aytganda “forsiy va turkiyda naziri yo`q” shoir bo`lgan. Lutfiy g`azallaridagi bosh mavzu ishq va asosiy maqsad oshiqning hasbi holini tasvirlashdan iborat bo`lishi bilan bir qatorda betakror ohanglar yaratadi, mohiyatiga mos poetik obrazlar topadi, bir-biriga o`xshamaydigan badiiy san`atlarni qo`llaydi. Xususan, uning “Derman’ radifli g`azali ham mana shunday betakror ma`nolar bilan yoritilgan:

Qadu og`zingga boqsam, oh derman,
Seni ko`rgan sayin Olloh derman.

Ushbu baytning misralarida oshiq sevgilisining jozibasiga qarab hayratlanadi, qad-u qomatining navniholligidan, la`l kabi qirmizi labining go`zalligidan lol qoladi va “Olloh” deb takrorlaydi. Bu esa uning sevgi tuyg`usi naqadar yuksak ekanini, go`zallik orqali ilohiy mukammallikni ko`rayotganini bildiradi.

Tilar ko`nglim seni olamda bas,
Bu nisbatin seni dilxoh derman.

Oshiq uchun bu dunyoda yoridan ham suyukli va nozanin yor yo`q, uning istagi, maqsadi birgina yor, shuning uchun ham uning ko`ngli faqat sevgilisini istaydi, qalbining suyuklisi sifatida talqin etadi.

Meni haddim emaski, istasa vasl,
“Ko`z uchi birla boq goh-goh”- derman.

Ushbu baytning birinchi misrasida lirik qahramon yorning vaslini istayotgan mening haddim emas, balki buni xohlayotgan oshufta ko`nglimdir, deb aytib o`tmoqchi bo`ladi. Baytning ikkinchi misrasida esa oshiqning kamtarligi yaqqol ko`rinadi. U sevgilisining bir nazar tashlashi, bir ko`z qirini tashlab qo`yishini men uchun kifoya, deb biladi. Bu oshiqning sadoqatini va sevgi oldidagi kamtar holatini ko`rsatadi. Keyingi baytlarda shoir yorning qad-u qomatini, chiroyini ta`riflaydi.

Qusuri tab`din derman seni sarv,
Erur ul noravo bir oh derman.

Shoirning fikricha yor qomati sarv kabi tik va nozik bo`lib, tabiiy go`zallikning timsolidir. Ushbu misrada shoir tashbeh she`riy san`atidan ustalik

bilan foydalanib, yor qaddini sarv daraxtiga mengzaydi. Keyingi misrada oshiqning ichki kechinmalari ochib beriladi, ya'ni shoirning nazdida, sevgan yori shunchalik go'zal va mukammalki, uning chiroyiga hech nimani teng ko'rmaydi ya'ni 'noravo' deb biladi va sevgilisining go'zalligini ta'riflashga ojizlik qiladi, shuning uchun bu ojizlikdan "biroh" tortadi.

Etagingga kishining ilki yetmasm
Seni bu vajh ia men moh derman.

Yor shunchalik go'zal va pokki, uni ushlab ko'rish tugul hatto etagiga ham hech bir kishining qo'li yetmaydi. Shuning uchun ham oshiq o'z yorini chiroyda hammadan ustun ko'rib, tashbeh san'ati orqali uni hech kimning qo'li yetmas darajada uzoqlikda joylashgan "moh"- oy deya ta'riflaydi.

Sening qadding bilan nozik yururda,
Erur o'zga nima hamroh derman.

Bu baytda oshiqning tasvirlashicha, sevgilisining qomati go'zal va nozik bo'lib, bu go'zallikka boshqa biror narsa hamroh bo'la olmaydi. Shu ta'rif orqali yorni o'ziga xos yagonalik ifodalayotganini ko'rishimiz mumkin.

Jamoling Lutfi so'zin qildi rangin,
Sening husningg'a "shay'anlilloh" derman.

Bu yerda shoir "shay'annilloh" deb go'zallikni Ollohning bir mo'jizasi sifatida qabul qiladi. Sevgilisining jamoli oshiqning so'zlarini rangin qilgani, ya'ni uning she'riyatiga jon bergan.

Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak, bu g'azal sevgi va iztirobning kuchli birlashmasi bo'lib, shoir o'z sevgilisining go'zalligini ta'riflashda ilohiy go'zallikni solishtirib, uni mukammal tarzda tasvirlaydi.

Lutfiy g'azallarida qo'llangan so'zlarning ma'noviy nozikliklari shu darajada go'zalki, buni biz "Qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul" radifli g'azalining tahlilidan ham bilib olishimiz mumkin.

G'azal an'anaviy ishqiy mavzuda bitilgan. U yetti baytdan iborat bo'lib, aruz vaznining ramali musammani mahzuf vaznida yozilgan. Hammamizga ma'lumki ko'ngul mumtoz she'riyatimizning asosiy tasvir manbasi hisoblanadi. Chunki tasavvuf ta'limotiga ko'ra Olloh kishining ko'nglidagina aks etadi. Ishq ham ko'ngil ishidir.

Meni shaydo qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul,
Xor-u rasvo qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul.
O'qdayin qomatimizni qora qoshlig'lar uchun
Muttasi yo qiladurgo'n bu ko'ngildur, bu ko'ngul.

Lirik qahramon ishq bobida barcha aybni ko'ngliga qo'ymoqchi: uni shaydo, xor-u rasvo qiladigan, o'qdayin tik qomatini qora qoshli yorlar uchun yoydek egib

qo'yadigan ham bu- ko'ngil ekanligini aytib o'tmoqchi bo'lgan. Ushbu baytda xor, rasvo tanosub, o'qdayin qomat kabi so'zlar orqali tashbeh, qora qosh kabi sifatlash orqali esa epiteta she'riy san'atlari hosil qilingan.

Meni yozg'urma: "Sevar",- debki, mening haddim emas,

Ul tamanno qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul.

"Borma,- derlar,- eshiki sori damo-dam",-netayin,

Ko'p taqozo qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul.

Shoir yorga "Meni sevdi deb ayblama, buni istayotgan ham ko'nglimdir" deydi. U o'z mulohazalarini davom ettirar ekan:" Eshigiga tez-tez boraverma,- deyishadi,- lekin buni istayotgan ham ko'ngildir", u shuni taqazo qilsa men nima qilay deb oshiq nola chekadi.

Tori mo'yin havasi birla qorong'u kechada

Jonni savdo qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul.

Dushman- u do'st orasida meni g'ofilni mudom,

Besar-u po qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul.

O'zgadin ko'rmoki ko'zung yoshini, ey Lutfiy,

Ayni daryo qiladurg'on bu ko'nguldur, bu ko'ngul.

Ushbu baytlarda ham oshiq ko'ngilni ayblashda to'xtamaydi, qorong'u kechada yorning sochiga havasi kelib, jonni unga almashadigan ham, do'st-u dushman oldida g'ofil oshiqni boshsiz-oyoqsiz qilib qo'yadigan ham mana shu ko'ngul ekanligini aytib o'tadi.

G'azal maqtasida lirik qahramon Lutfiyga murojat qilib, bu oshiqlik ishini boshqadan ko'rma, yor ko'yida ko'z yoshlaringni daryoday to'kayotgan ham aynan mana shu ko'ngul deydi.

Lutfiyning ushbu g'azallari orqali ilohiy va muqaddas tushuncha bo'lgan majoziy ishq (insonning insonga bo'lga muhabbati) va haqiqiy ishq (insonning Ollohga bo'lgan muhabbati) kabi tushunchalar go'zal sartlar va quyma ma'nolarda yaqqol namoyon bo'lgan.

Lutfiy g'azallaridagi kabi bir-biriga o'xshamas tasvirlar, oshiq va yor o'rtasidagi ziddiyatlar, lirik qahramonning azoblari va go'zal yorning ta'rifi kabi mavzular Aoyining g'azallarida ham o'zgacha tasvirlar orqali yoritilgan. Navoiy ham uning ijodiga yuksak baho berib, "g'azallarini ko'p turkon, sodda, ravon aytur erdi.." deya ta'riflaydi. U o'z she'rlarida nozik hayol, sinchkov nigoh, baland did egasi ekanligini namoyish etadi. Go'zal, esda qoladigan o'xshatishlar, kutilmagan mubolag'ali tasvirlar yaratadi. Atoyi ma'shuqani turli holatlarda ko'rsatishga, uning javrini har xil nuqtalardan turib tasvirlashga mohir shoirdir. Buni:

Qon bo'ldi ko'ngul firoqi birla

Kuydi jonim ishtiyoqi birla.

Zulfig cheriki jamol mulkin

Oldi ko`zung ittifoqi birla.

matla`li g`azali misolida ko`rishimiz mumkin. Nihoyatda sodda va o`ynoqi bu g`azalda qizning o`xshashi yo`q zulfi, yuraklarni o`rtaguvchi ko`zlari, o`qday kipriklarini ko`rgan oshiq uning firoqida ko`ngli qon bo`ladi, ishtiyoqida joni kuyadi. Keyingi baytda esa soch va ko`z ittifoq qilib yor jamolining go`zalligini yanada oshirmoqda.

G`uncha sevunub to`nig`a sig`mas,

O`xshatsam, o`qing bashoqi birla.

Shoir nazdida, yorning kiprigi kamon o`qining uchiga o`xshaydi. Chunki o`q yoyni yaralasa, yor kiprigi oshiq yuragini nishonga oladi. Shu bois ochilmagan gulg`uncha o`zining yor kiprigiga o`xshash ekanini eshitib, "to`nig`a sig`may" ketadi, ya`ni ochiladi.

Majlisda chog`irdin el usursa,

Men jomi jamoli soqi birla.

To`squ tilamakka haddimiz yo`q,

Sog`in bore davr oyoqi birla.

Ishqida qora boshim oqardi,

Bir boqmadi ko`z qaroqi birla.

Dastlabki baytda shoir dunyo odamlari g`aflatda yoki may lazzatlariga berilgan bir paytda, o`zi may quyuvchi go`zal yor ya`ni ilohiy go`zallik sharobidan bahramand bo`lishini ta`kidlaydi. Keyingi baytda shoirning ichki iztirobini, hayotning qisqaligi va vaqtning shafqatsiz oqimini anglatadi. Inson hayotidagi vaqt to`xtamasligi, qo`yilgan to`siqlar esa bu oqim oldida ojiz ekanligin misrada yorqin aks ettirgan. Lirik qahramon yor ishqida harob ahvolga tushgan, uning ko`yida qora boshi oqarganini, shuncha azob- uqubatlar ko`rib tursa ham yor unga rahm qilib bir qiyo boqmaganligini kuyunchaklik bilan aytib o`tadi.

Ko`z o`ynatib o`ttilar ko`ngulni,

Ikki qoshi juft-u toq birla.

Oshiqqa jafo qilding, valekin

Asr-u dag`i yo`q, yiroqi birla.

Xo`blardin Atoyi lutf istar,

Xonlarg`a ne ish yasoqi birla.

Mashuqaning ko`zlari va juft-u toq yoysimon qoshlari oshiqning ko`nglini o`ziga rom qilgan. Oshiqning noz-karashma qilishi tufayli oshiqning ko`ngli xotirjamligini yo`qotib, unga mahliyo bo`lganini ifodalaydi. Keyingi baytlarda ma`shuqa oshiq qalbiga sitam yetkazmoqda, lekin bu javo qanchalik og`ir bo`lmasin, oshiq uchun davosi yo`q. Chunki ma`shuqaning jafosi ham oshiq uchun

yaqinlik, e'tibor kabi qabul qilinadi. Atoiy go'zallardan mehr iltifot istaydi, lekin shoir go'zallarning iltifotini olishda xonlar kabi zo'rma-zo'raki ta'sir o'tkazishni o'ziga ep ko'rmaydi.

Atoiy o'zining yana bir "Netti ne bo'ldi?" radifli g'azalida ma'shuqa achchiqtiziqlaridan nozlaridan hayratga tushgan oshiq holatini ifodalaydi. U yor g'azabiga duchor bo'ldi, lekin aybi nima ekanligini bilmaydi. Shu bois ham uni savollar qiynaydi.

Ey orazi shams-u qamarim, netti , ne bo'ldi?

Vey tishlari dur-u guharim, netti, ne bo'ldi?

Oshiq o'zini gunorkor sanaydi, ammo aybini bilmaydi. U ma'shuqa meni rashk etayotirmikan degan o'yga boradi:

Sen bor ekan o'zga kishi nazar etsam,

Chiqsun bu mening diydalarim, netti, ne bo'ldi?

Lirik qahramon chorasiz, u ishq yo'lida qurbon bo'lishga tayyor. Shu bois qay tarzda, qanday o'ldirilishi uni qiziqitirmaydi. Uning jon saqlash uchun yor yonidan ketgisi yo'q:

Gah javr bilan o'ltur meni, gah noz ila sendin,

Haqqoki, mening yo' guzarim netti, ne bo'ldi?

Bu g'azallarning barchasi Atoiyning o'zbekcha so'z kuchi va qudratini teran his etgani, uning latofatini ko'rsatish uchun katta kucha va mehnat sarflaganini ko'rsatadi. Xuddi shu narsalar adibdagi badiiy mahoratning nihoyatda yuksak darajasi haqida ham to'liq tasavvur berib turibdi.

Xulosa qilib shuni atib o'tishimiz joizki, yuqoridagi baytlardan ma'lum bo'ladiki, Lutfiy va Atoyining g'azallaridagi o'ziga xos turkona ohangdorlik, ta'sirchanlik va samimiylik kabi xususiyatlari o'sha davrdagi zamondoshlari ijodiga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Ularning ijodi nafaqat ishq, balki inson qalbining nozik tuyg'ularini chuqur ifodalashi bilan ajralib turadi. Lutfiy va Atoiy g'azallarida ishq o'zini anglash va ilohiy haqiqat sari yo'l topish vositasi sifatida tasvirlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 10-sinf Adabiyot darsligi 1-qism. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". 2017, B-67-68.
2. 8-sinf Adabiyot darsligi. Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019. B-48.
3. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 16 jild. Toshkent-2000. B-35.
4. <https://cyberleninka.ru>
5. <https://oliymahad.uz>

O'ZBEK ADABIYOTIDA NOMA JANRINING O'RNI

Baratova Madina Bahodir qizi

mbaratova741@gmail.com

Eshmurodova Zarina Ulug'bek qizi

z89021590@gmail.com

Termiz davlat universiteti 2-kurs talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida noma janrining paydo bo'lishi, shakllanishi va rivojlanish bosqichlari haqida ma'lumotlar keltirib o'tiladi. Mazkur janrda yozilgan asarlar va ularning mualliflari to'g'risida ma'lumotlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: noma janri, doston, g'azal, maktub, xat, nomachilik, mumtoz adabiyot, "Muhabbatnoma".

Noma janri uzoq tarixga ega. Noma so'zi xat, maktub ma'nolarini bildiradi. Noma (fors. — xat, maktub) — 1) xat, maktub, farmon, rasmiy yozishma yoki yozilgan narsa; 2) adabiy janr; Sharq mumtoz adabiyoti, xususan, o'zbek va fors mumtoz adabiyotlarida yaratilgan, real yoki xayoliy to'qima shaxsga asosan she'riy maktub tarzida yozilgan badiiy asar turi; 3) biror tarixiy shaxs yoki asar qahramonining sarguzashtlari, safar taassurotlari, ichki kechinmalari nazm yoki nasrda bayon etilgan har qanday (badiiy, ilmiy, memuar va boshqalar) asar turi. Masalan, Boburning "Boburnoma", Muqimiyning "Sayohatnoma", Shayxzodaning "Toshkentnoma" asarlari; 4) mazmunan murakkab, yirik epik asar; doston. Masalan, Firdavsiyning "Shohnoma", Nizomiyning "Iskandarnoma", Muhammad Solihning "Shayboniynoma" asarlari ^{1 2}

Nomaning ildizlarini yana xalq og'zaki ijodida ko'ramiz. "Alpomish" dostonida ilk namunasi bor. Qalmoqlar yurtida qolgan Barchin o'zining nochor ahvolini bayon etib, Hakimbekdan yordam so'rab, unga noma yozadi va bu nomasini o'nta navkar orqali yuboradi.

Noma eski o'zbek tilida bildirgulik so'zi bilan ham ifodalangan. "O'g'uznoma" dostonida O'g'uz xoqon barcha ellarning hukmdorlariga bildirgulik, ya'ni noma yuborib, bo'ysunishni va o'lpon to'lashni talab etadi. Shu tariqa ma'lum ehtiyojlar tufayli paydo bo'lgan xabarni ifodalash shakllari ham nomaning shakllanishiga asos bo'lgani aniqroq.

Fors adabiyotida ham noma janri uzoq tarixga ega. XI asrda yashagan Faxriddin Gurgoniyning "Vis va Romin" dostonida noma janrining mukammalroq namunasini ko'ramiz. Mazkur dostonida ma'shuqa Vis Rominga yuborgan o'nta noma keltiriladi. Bu o'nta nomani Faxriddin Gurgoniy "Dahnoma" sarlavhasi ostida beradi.

Keyinchalik Avhadiyning tugal noma janri sifatida yaratgan "Dahnomasi" yuzaga keldi. Bu asar qaysi manbalar asosida yaratilganini Avhadiy ko'rsatmagan. Avhadiydan keyin "Dahnoma" yozish an'anaga aylangan. Xoja Imodiddin Faqih

Kirmoniy “Muhabbatnomai sohibdilon” yoki “Dahnoma” asarini yozdi. Bu asar ham o’nta nomadan iborat bo’lib, nomalarda muallif sevgi iztiroblarini sakkizta ishqiy-romantik dostonlar orqali izohlaydi.

Fors adabiyotida noma janri shakllangandan so’ng, o’zbek adabiyotida ham noma janri yuzaga keldi. Dastlab Is’hoq Xorazmiyning dunyoviy lirikani tarannum etgan “Muhabbatnoma” asari yoziladi. Keyinchalik birin ketin Xo’jandiyning “Latofatnoma”, Said Ahmadning “Taashshuqnoma”, Yusuf Amiriyning “Dahnoma”, Said Qosimiyning “Haqiqatnoma” va “Sadoqatnoma” kabi asarlari paydo bo’ladi.

XIV asr oxiri va XV asrning birinchi yarmidan nomachilik janrida yaratilgan asarlarda o’z davrining hayoti, insonlarning orzu-intilishlari o’z ifodasini topgan bo’lib, ularda vatanparvarlik, adolat va tenglik, muhabbat va sadoqat tarannum etilgan. Xorazmiyning “Muhabbatnoma” asari oshiqning ma’shuqaga yo’llagan ga’zal shaklidagi o’nta ishqiy maktubidan iborat. Keyinchalik Xorazmiyning “Muhabbatnoma” si ta’sirida yaratilgan Xo’jandiyning “Latofatnoma”, Said Ahmadning “Taashshuqnoma”, Yusuf Amiriyning “Dahnoma” asarlarida ham janri an’analariga rioya qilingan, ularning barchasi bir xil vaznda, ya’ni hazaji musaddasi mahzuf vaznida, masnaviy shaklida yozilgan, barchasi ham o’nta nomadan (“Muhabbatnoma” bundan mustasno) iborat. “Muhabbatnoma”, “Latofatnoma”, “Taashshuqnoma” asarlarida nomalar oshiq tilidan safoga, ma’shuqaga yetkazishini iltimos qilib yozilgan bo’lsa, “Dahnoma” dagi nomalar ham oshiq, ham ma’shuqa nomidan yo’llangan.

Xorazmiyning «Muhabbatnoma» asari juda ko’p sharqshunos olimlarning e’tiborini o’ziga qaratadi. Jumladan, A.M.Samoylovich, M.F.Ko’prulizoda, A.M.Sherbak kabi xorijiy tadqiqotchilar bu borada qiziqarli ilmiy izlanishlar olib borishdi. Sharq, xususan, o’zbek mumtoz adabiyotida turli munosabatlar bilan yozilgan noma (maktub, xat)lar mavjud. Ular mavzu-tematikasiga ko’ra bir-biridan o’zaro farqlanadi. Masalan, adabiyot tarixida “noma” deb ataluvchi tarixiy, memuar, sayohat yoki janglar ta’rifi haqidagi asarlar yaratilgan (“Zafarnoma”, “Boburnoma”, “Shayboniynoma” singari). Lekin ularda “noma” atamasi o’zgacharoq vazifani bajaradi. Masalan, “Zafarnoma” – zafarli jangovar harakatlar haqidagi asar, “Shohnoma” – shohlar tarixi haqidagi badiiy asar, “Sayohatnoma” - turli sayohatlar va sarguzashtlar tafsiloti haqidagi asar, “pandnoma” – nasihato’gitlar to’plami va hokazo. Aslida, “noma” oshiqning ma’shuqaga yo’llangan maktublari tarzida yozilganligi tufayli ana shunday nom bilan atalgan” [1]. Shu bilan birga noma mumtoz adabiyotda sezilarli mavqega ega bo’lmish liro-epik janr hamdir. Tadqiqotimiz manbai bo’lgan “Muhabbatnoma”, “Latofatnoma”, “Dahnoma”, “Taashshuqnoma” singari asarlar ana shu janr namunalaridir. Adabiyotshunos O.Jo’raboyevning fikricha, “Mumtoz adabiyot tarixida yana bir she’r turi borki, uni mug’anniynoma (mug’anniy - kuychi, bastakor, xonanda ma’nolarida) deb ataladi.”

“Noma” atamasiga “Navoiy asarlari lug’ati” da quyidagicha ta’rif berilgan: “Noma” - xat, maktub; risola; Nomai iqbol - mehribonchilik xati; xursandchilik xati; Noma sabt etmak - xat yozmoq; Nomai ahmol amallar (tiriklikda qilingan yaxshi, yomon – gunoh, savob ishlar) yozuvi.”

«Muhabbatnoma» mumtoz adabiyotimizdagi noma janrining Yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Chunki asar, tuzilishiga ko'ra, o'n bir nomadan tashkil topgan. Noma uning asosiy janriy yo'nalishini belgilab turibdi. Biroq unda, nomalardan tashqari, g'azal, soqiynoma, masnaviy, qit'a va fard janrlari namunalari ham uchraydi. Shoir nomalar orasida shu lirik janrlardan foydalanib ketavergan. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, nomalar ham shaklan masnaviy tarzida bitilgan. Nomalardan tashqari holda kelgan masnaviylarni shoir alohida tepasiga sarlavha tarzida yozib, bildirib o'tgan. Asarda zullisonaynlik (ikki tilda ijod qilish) qoidasiga oxirigacha amal qilingan. Ya'ni mavjud o'n bir nomadan ikkitasi — to'rtinchi, sakkizinchi nomalar, asar tuzilishiga asosan ulardan keyingi masnaviy, shuningdek, dastlabki g'azal forsiy tilda bitilgan. Shoir maxsus ravishda shunday ish tutganini qayd etib o'tadi:

Bu xon uzra saloyi oma qildim,
«Muhabbatnoma»ni o'n noma qildim.

Qiloyin ikki bobin porsiy ham,
Kim atlas to'n yaroshur bo'lsa mu'lam.

Mazmuni: «Bu dasturxon uzra umumiy da'vat qildim,
«Muhabbatnoma»ni o'n noma qildim.

Ikki bobini forsiy tilda bitayinki,
Agar atlas (beqasam) to'n har xil rangda bo'lsa, yarashadi». Xorazmiy g'azal, qit'a va fardning XIV asr o'zbek adabiyoti uchun dastlabki namunalarini ijod qildi. Bu asarlar ana shu jihati bilan ham alohida ahamiyatga ega. Asar Muhammad Xojabek iltimosi bilan yozilgani, «buyurtmachi» undan bir nom qolishini istagani uchun uning ta'rif-tavsifiga ko'p o'rin ajratilgan. Shaklan olib qaraganda, shoir Muhammad Xojabek madhini nomalardan oldin saranjomlab, keyin «Muhabbatnoma» bunyod etishga kirishgandek qilib yozadi. Ana shu madh qismidagi masnaviy va g'azallarda Muhammad Xojabek ochiq maqtaladi. Shoir unga bo'lgan insoniy mehr-muhabbatini izhor etadi. Asar nomi «Muhabbatnoma» deyilishi ham, asli, shundan. Shuning uchun bu asarda real shaxs timsolini yaratish asosiy maqsad qilib qo'yilgan. Bir baytda bu hukmdorning Qo'ng'irot urug'idan ekanini qayd etib o'tadi:

1 Shoir dastlab o'n nomadan iborat asar yozishni mo'ljallagan, ammo keyin yana bir noma qo'shgan (Burun o'n dedim, u o'n bir bo'ldi).

Zihi arslon yurak Qo'ng'rot urug'i,
Kichik yoshdin ulug'larning ulug'i.

Lekin nomalar boshlangandan keyingi qismlarida ham zimdan hukmdorga iliq munosabat, ishoralar bilan uni ta'rif-tavsif etish bor. Bu aksar g'azallar mazmunida ham aks etadi. Bir g'azalda bevosita lirik qahramon bilan hukmdor munosabatlari qalamga olinadi. Jumladan, unda shunday bayt bor:

Bizing bek yodig'a ishrat qiloli,
Nechakim yo'qtururbiz son ichinda.

Shoir ba'zan g'azalning matla'sidayoq bunga ochiq ishora qiladi:

Yaratqonkim, tan ichra jon yaratti,
Seni ko'rkluklar uzra xon yaratti.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, noma janri o'zbek adabiyotida Oltin O'rda muhitida ijod qilgan shoirlar tomonidan yaratildi va taraqqiy etib bordi. Bu janr fors adabiyoti tarixida ham, o'zbek adabiyotida tarixida ham sezilarli o'rinni va maqomni tashkil etdi. Fors adabiyotida bu janrning taraqqiy etishiga eng katta hissani XI asrda yashab ijod etgan Faxriddin Gurgoniy o'zining "Vis va Romin" asari bilan qo'shgan bo'lsa, o'zbek adabiyotida esa XIV asrda Oltin O'rda xonligida yashab ijod etgan Nozim Xorazmiy o'zining "Muhabbatnoma" asari bilan qo'shdilar. XV asrga kelib Alisher Navoiy ham "Munshaot" asari bilan bu janrni yanada balandroq maqomga olib chiqdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.NASIMXON RAHMONOV. O'ZBEK ADABIYOTI TARIXI . O'QUV QO'LLANMA . TOSHKENT -2017
- 2.ISHOQOV Y. SO'Z SAN'ATI SO'ZLIGI . –TOSHKENT.:O'ZBEKISTON NASHRIYOTI,2014.
- 3.XORAZMIY. MUHABBATNOMA . MUBORAK MAKTUBLAR TO'PLAMI . T.:1987.
4. INTERNET SAHIFALARI.

TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGLARNING HISSIY TOLIQISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimida pedagoglarning hissiy toliqish muammosi va uning psixologik xususiyatlari o'rganilgan. Taadqiqotning maqsadi pedagoglarning hissiy toliqish holatlarini aniqlash, ularning psixologik determinantlarini o'rganish va oldini olish choralari asosida tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Kuzatish, so'rovnoma va eksperiment kabi empirik usullar qo'llanilib, hissiy toliqishni kamaytirish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Natijalar pedagoglarning stress darajasini pasaytirish va psixologik barqarorlikni oshirish bo'yicha amaliy strategiyalarni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: hissiy toliqish, frustratsion tolerantlik, pedagoglar, psixologik barqarorlik, stress, ta'lim tizimi.

Kirish

Ta'lim tizimi har qanday jamiyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim tizimidagi muvaffaqiyat pedagoglarning kasbiy holati, ayniqsa ularning ruhiy barqarorligiga bevosita bog'liq. Hissiy toliqish, ayniqsa, ta'lim tizimidagi pedagoglarning faoliyatida dolzarb muammolardan biri bo'lib, bu holat nafaqat ularning ish sifati, balki shaxsiy hayotlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, pedagoglarning hissiy toliqishini o'rganish va uni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish zamonaviy ta'lim tizimi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'lim tizimini rivojlantirish va pedagoglarning jamiyatdagi o'rnini yuksaltirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. U kishi o'z nutqlarida o'qituvchilarning mehnatini qadrlash, ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish zarurligini ta'kidlab, shunday degan edi:

"Hurmatli muallimlarimiz, jonkuyar maktab direktorlarini, soha faxriylarini el-yurtimizning tayanchi va suyanchi, deb bilamiz."

Prezidentimizning ushbu so'zlari pedagoglarning jamiyatdagi o'rnini va ularning mehnatini yuksak qadrlashga qaratilgan. Shuningdek, davlat rahbari ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'qligini ta'kidlab, bu boradagi sa'y-harakatlarni jadallashtirish zarurligini qayd etgan.

Ushbu fikrlar ta'lim tizimida pedagoglarning hissiy toliqishini kamaytirish va ularning ruhiy salomatligini saqlash uchun davlat darajasida qo'llab-quvvatlash muhimligini ko'rsatadi. Prezidentimizning ta'lim sohasidagi islohotlari pedagoglarning mehnatini qadrlash, ularni rag'batlantirish va jamiyatdagi nufuzini

o'shishga qaratilgan bo'lib, bu esa o'z navbatida ularning hissiy toliqishini oldini olishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Maqsad: Pedagoglarning hissiy toliqishini aniqlash, uning sabablarini o'rganish va oldini olish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Vazifalar:

1. Hissiy toliqish tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish.
2. Pedagoglarning hissiy toliqish holatining ijtimoiy va psixologik determinantlarini o'rganish.
3. Empirik tadqiqotlar asosida hissiy toliqishni keltirib chiqaruvchi omillarni aniqlash.
4. Pedagoglar uchun hissiy toliqishni bartaraf etish va oldini olish strategiyalarini ishlab chiqish.

Tadqiqotning dolzarbligi

Bugungi kunda pedagoglar o'z kasbiy faoliyatida turli xil stress omillariga duch keladi. Bu ortiqcha ish yuklamasi, yuqori talabchanlik, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi va shaxsiy hayot bilan kasbiy faoliyat o'rtasidagi muvozanatning buzilishiga bog'liqdir. Ushbu omillar hissiy toliqish holatini kuchaytiradi va pedagoglarning emotsional hamda psixologik barqarorligini pasaytiradi.

Gipoteza

1. Pedagoglardagi hissiy toliqish frustratsion tolerantlik darajasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.
2. Pedagoglarda hissiy toliqishning sababi sifatida emotsional barqarorlik darajasining pasayishi kuzatilishi mumkin.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot kuzatish, intervyu, so'rovnoma va eksperiment kabi empirik metodlar asosida olib borilgan. Statistik tahlil metodlari yordamida pedagoglarning hissiy toliqish darajasi va frustratsion tolerantlik o'rtasidagi bog'liqlik aniqlandi.

Natijalar

1. Pedagoglarning hissiy toliqishi stress va ortiqcha ish yuklamasi bilan bevosita bog'liq.
2. Frustratsion tolerantlik darajasi yuqori bo'lgan pedagoglarda hissiy toliqish holati sezilarli darajada past.
3. Psixologik qo'llab-quvvatlash dasturlarining joriy etilishi pedagoglarning ruhiy barqarorligini oshiradi.

Xulosa va tavsiyalar

Ushbu tadqiqot pedagoglarning hissiy toliqish holatlarini tahlil qilish va oldini olish bo'yicha muhim ilmiy asoslarni taqdim etadi. Quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Pedagoglar uchun muntazam psixologik treninglarni tashkil etish.
2. Ish yuklamasini optimallashtirish orqali stressni kamaytirish.
3. Frustratsion tolerantlikni oshirish uchun maxsus dasturlarni joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Bekmurodov, M. (2020). Pedagogik psixologiya va stress boshqaruvi. Toshkent: Fan nashriyoti.

Yusupov, R. (2021). "Hissiy toliqish: sabablari va oqibatlari". Ta'lim va ilm-fan jurnali, 5(3), 45–50.

Sattorov, X. (2021). "O'zbekiston ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy salomatligi". Ta'lim sohasidagi innovatsiyalar jurnali, 6(1), 36–42.

Karimova, D. (2020). "Ta'lim tizimida psixologik qo'llab-quvvatlashning o'rni". Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, 4(1), 112–118.

Alimova, Z. (2022). "Hissiy toliqishni bartaraf etishda raqamli texnologiyalarning roli". Innovatsion texnologiyalar jurnali, 3(4), 25–32.

FUQAROLIK JAMIYATINING RIVOJLANISHIDA QONUN USTUVORLIGINING AHAMIYATI

*Andijon davlat pedagogika institute
Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o'qituvchisi*

Xayrullo Ikromov

*Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti
Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi
302-guruh talabasi* **Ochilov Ibrohim**

Annotatsiya: Maqolada fuqarolik jamiyatining rivojlanishida qonun ustuvorligining roli yoritilgan. Qonun ustuvorligi fuqarolik jamiyatining barqaror faoliyatini ta'minlovchi asosiy omil ekanligi ta'kidlanadi. O'zbekistonda ushbu yo'nalishda amalga oshirilgan islohotlar, jumladan, Harakatlar strategiyasi, sud-huquq tizimining isloh qilinishi va nodavlat tashkilotlarning rivoji tahlil qilinadi. Shuningdek, kelajakda fuqarolik jamiyatini mustahkamlash bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Abstract: The article describes the role of the rule of law in the development of civil society. It is emphasized that the rule of law is the main factor that ensures the stable functioning of civil society. The reforms carried out in Uzbekistan in this direction, including the Strategy of Actions, the reform of the judiciary and the development of non-governmental organizations, are analyzed. Recommendations for strengthening civil society in the future are also given.

Аннотация: В статье описывается роль верховенства права в развитии гражданского общества. Подчеркивается, что верховенство права является основным фактором, обеспечивающим стабильное функционирование гражданского общества. Анализируются реформы, проводимые в Узбекистане в этом направлении, включая Стратегию действий, реформу судебной власти и развитие неправительственных организаций. Также даются рекомендации по укреплению гражданского общества в будущем.

Kalit so'zlar: fuqarolik jamiyati, qonun ustuvorligi, demokratik islohotlar, huquqiy madaniyat, Harakatlar strategiyasi, sud-huquq tizimi, nodavlat tashkilotlar, jamoatchilik kengashlari, inson huquqlari, ijtimoiy adolat, O'zbekiston, islohotlar.

Keywords: civil society, rule of law, democratic reforms, legal culture, action strategy, judicial system, non-governmental organizations, public councils, human rights, social justice, Uzbekistan, reforms.

Ключевые слова: гражданское общество, верховенство закона, демократические реформы, правовая культура, стратегия действий, судебная система, неправительственные организации, общественные советы, права человека, социальная справедливость, Узбекистан, реформы.

“ Bizga, birinchi navbatda kuchli fuqarolik jamiyati zarur “
Shavkat Mirziyoyev

Kirish. Fuqarolik jamiyati demokratik davlatning muhim negizi hisoblanadi. Uning barqaror rivojlanishi va samarali faoliyati uchun qonun ustuvorligi asosiy mezon sifatida qaraladi. Qonun ustuvorligi – jamiyatning barcha qatlamlari, davlat organlari va fuqarolar qonun oldida teng bo‘lishini ta’minlovchi tamoyildir. Fuqarolik jamiyati – bu mustaqil va erkin fuqarolar hamda nodavlat tashkilotlari faoliyati asosida shakllangan jamiyatdir. Uning asosiy xususiyatlari:

- Shaxs huquq va erkinliklarining kafolatlanganligi;
- Ijtimoiy barqarorlik va o‘zaro hamkorlik muhiti;
- Nodavlat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining faoliyati.
- Fuqarolik jamiyati davlat va shaxs o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga, erkinlik va qonuniylikni ta’minlashga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 14- moddasida “ Davlat o‘z faoliyatini inson farovonligini va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsplari asosida amalga oshiradi”¹.

Qonun ustuvorligi – bu davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida qonuniylikka rioya qilish, har bir fuqaroning teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishini ta’minlovchi tizimdir. Fuqarolik jamiyatining rivojlanishida qonun ustuvorligining o‘rni beqiyosdir. Qonun ustuvorligi fuqarolik jamiyatining barcha elementlari faoliyatini tartibga soladi. Bu jarayon quyidagicha amalga oshadi:

-Huquqiy institutlarning faoliyati: Fuqarolik jamiyatida inson huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar, sud va prokuratura organlarining faoliyati qonun ustuvorligiga asoslanadi.

-Fuqarolar faolligi: Qonuniy kafolatlar mavjud bo‘lgan jamiyatda fuqarolar o‘z huquqlarini biladi va himoya qila oladi, bu esa ularning ijtimoiy faolligini oshiradi.

-Davlat va jamiyat o‘rtasidagi muloqot: Qonun ustuvorligi fuqarolar va davlat o‘rtasida ishonchli muloqotni ta’minlaydi. Bunda davlatning ochiqqligi va shaffofligi muhim ahamiyatga ega. Misol sifatida rivojlangan davlatlar tajribasini keltirish

¹ O‘zbekiston respublikasi konstitutsiyasi 14-modda

mumkin. Masalan, Germaniya, Shvetsiya va Yaponiya kabi mamlakatlarda qonun ustuvorligi tamoyili kuchli himoyalangan bo'lib, ular fuqarolik jamiyatining yuqori darajada rivojlanganligini namoyon qiladi.

Qonun ustuvorligi tamoyillarini mustahkamlash yo'llari.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda quyidagi choralar ko'rilishi lozim. Qiyudagilar: Huquqiy madaniyatni oshirish- fuqarolarni o'z huquqlarini bilish va ularga rioya qilishga o'rgatish;

-qonunchilikni takomillashtirish: Zamonaviy talablar va xalqaro standartlarga mos qonunlarni qabul qilish;

-sud tizimi mustaqilligini ta'minlash: Sud hokimiyatining boshqa hokimiyat tarmoqlaridan mustaqilligini kuchaytirish;

-ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash: Davlat organlarining faoliyati haqida ma'lumotlarning ochiqligini oshirish.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda fuqarolik jamiyatini shakllantirish va qonun ustuvorligini ta'minlash maqsadida keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. Asosiy yo'nalishlar quyidagicha:

-Davlat boshqaruvida qonun ustuvorligini mustahkamlash:

2017-2021-yillarda Harakatlar strategiyasi: Ushbu strategiyada sud-huquq tizimini takomillashtirish va qonun ustuvorligini ta'minlash asosiy ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi. Shu doirada quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirildi:

-qonunchilikning shaffofligi: Qonun loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish amaliyoti keng qo'llanilmoqda.

-inson huquqlarini himoya qilishning yangi mexanizmlari: Ombudsman instituti faoliyati kengaytirilib, xalqaro standartlarga ham moslashtirildi.

-OAV va so'z erkinligi: So'nggi yillarda mustaqil ommaviy axborot vositalari soni ko'paydi, bloggerlar va jurnalistlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha qonuniy asoslar kuchaytirildi.

“Fuqarolik jamiyati institutlari, shu jumladan jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etadi.

Fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyati qonunga muvofiq amalga oshiriladi”²

Xulosa

Fuqarolik jamiyatining barqaror rivojlanishi qonun ustuvorligi tamoyiliga bog'liq. Qonun ustuvorligi faqat huquqiy tizimni mustahkamlash bilan cheklanmay, balki fuqarolar huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va

² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 69-modda

demokratik qadriyatlarni rivojlantirishning asosiy omilidir. Shu bois, davlat va jamiyat birgalikda qonun ustuvorligini mustahkamlashga harakat qilishi lozim. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish qonun ustuvorligi tamoyilining mustahkamligiga bog‘liq. O‘zbekistonda ushbu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida inson huquqlari himoyasi kuchaymoqda, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik ta‘minlanmoqda. Kelgusida fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishi va davlat boshqaruvining shaffofligi yanada oshishi uchun olib borilayotgan islohotlar davom ettirilishi zarur. Bu jarayonda davlat, jamiyat va fuqarolarning o‘zaro hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-y
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi 1948-yil 10-dekabr
3. Sh.M.Mirziyoyev “Yangi O‘zbekistonda erkin va farovon yashaylik”
4. Davlat huquq va nazariyasi 2019-y
5. A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o‘quv qo‘llanmasi
6. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism.

KONSTITUTSIYA-DAVLAT VA FUQAROLAR O'RTASIDAGI MUVOZANAT KAFOLATI

*Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o'qituvchisi*

Xayrullo Ikromov

*Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti
Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi
302-guruh talabasi* **Ochilov Ibrohim**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Konstitutsiyaning davlat va fuqarolar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Konstitutsiya davlat boshqaruvida qonun ustuvorligini kafolatlab, fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini belgilaydi. Shuningdek, u davlatning fuqarolar oldidagi mas'uliyati va fuqarolarning davlat oldidagi majburiyatlarini muvozanatga keltiradi. Maqolada Konstitutsiyaning ijtimoiy barqarorlik, adolat va demokratiya tamoyillarini ta'minlashdagi roli ham yoritilgan. Davlat hokimiyatining turli bo'g'inlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash, xalqaro huquqiy tamoyillar bilan uyg'unlik va ijtimoiy shartnoma tushunchalari Konstitutsiyaning ahamiyatini yanada oshiradi.

Abstract: This article analyzes the role of the Constitution in ensuring the balance between the state and citizens. The Constitution guarantees the rule of law in state administration and defines the basic rights and freedoms of citizens. It also balances the responsibility of the state to the citizens and the obligations of the citizens to the state. The role of the Constitution in ensuring the principles of social stability, justice and democracy is also highlighted in the article. Maintaining balance between different levels of state power, harmony with international legal principles, and concepts of social contract increase the importance of the Constitution.

Аннотация: В данной статье анализируется роль Конституции в обеспечении баланса между государством и гражданами. Конституция гарантирует верховенство закона в государственном управлении и определяет основные права и свободы граждан. Он также уравнивает ответственность государства перед гражданами и обязательства граждан перед государством. Также в статье освещена роль Конституции в обеспечении принципов социальной стабильности, справедливости и демократии. Сохранение баланса между различными уровнями государственной власти, гармония с

Kalit soʻzlar: Konstitutsiya, davlat, fuqarolar, muvozanat, huquq va erkinliklar, qonun ustuvorligi, majburiyatlar, masʼuliyat, ijtimoiy shartnoma, demokratiya, adolat, davlat hokimiyati, xalqaro huquq, barqarorlik, siyosiy tizim.

Keywords: Constitution, state, citizens, balance, rights and freedoms, rule of law, obligations, responsibilities, social contract, democracy, justice, state power, international law, stability, political system.

Ключевые слова: Конституция, государство, граждане, баланс, права и свободы, верховенство закона, обязанности, ответственность, общественный договор, демократия, справедливость, государственная власть, международное право, стабильность, политическая система.

Kirish. Konstitutsiya – har bir davlatning huquqiy tizimi va jamiyatining asosiy hujjati hisoblanadi. U davlat tuzilishi, fuqarolarning huquq va majburiyatlari hamda jamiyatda tartib va barqarorlikni taʼminlashga yoʻnaltirilgan meʼyorlarni belgilaydi. Shu sababli, Konstitutsiya davlat va fuqarolar oʻrtasida muvozanatni kafolatlashda markaziy rol oʻynaydi. Konstitutsiya – davlatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishini belgilovchi asosiy qonundir. Unda davlat hokimiyatining manbalari, faoliyat tamoyillari va fuqarolar huquqlarining kafolatlari aniq belgilangan. Bu, oʻz navbatida, davlatning jamiyat oldidagi masʼuliyatini mustahkamlab, fuqarolarning davlatga boʻlgan ishonchini oshiradi. Har bir fuqaroga huquq va erkinliklarni kafolatlash orqali Konstitutsiya jamiyatda adolat va tenglikni taʼminlaydi. Fuqarolar oʻz haq-huquqlarini bilishi va himoya qilishi orqali davlat bilan oʻzaro aloqada muvozanatni saqlaydi.

Konstitutsiya davlat boshqaruvining asosi boʻlib, uning mazmuni va ahamiyati jamiyat hayotining barcha jabhalariga taʼsir qiladi. Ushbu hujjat davlat hokimiyatining tuzilishi, funksiyalari va chegaralarini belgilaydi, shu bilan birga fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini kafolatlaydi. Davlat va fuqarolar oʻrtasidagi muvozanatni saqlash uchun Konstitutsiya quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Huquq va erkinliklarning kafolatlanishi
- Konstitutsiya fuqarolar uchun asosiy huquq va erkinliklarni belgilaydi, jumladan:
 - Shaxsiy huquqlar: hayot huquqi, shaxsiy daxlsizlik, adolatli sudlovdan foydalanish.
 - Ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar: taʼlim olish, mehnat qilish, tibbiy xizmatdan foydalanish.
 - Siyosiy huquqlar: saylash va saylanish, soʻz erkinligi, tinch yigʻilishlar oʻtkazish huquqi.

Bu huquqlar davlatning har bir fuqaroning manfaatlarini himoya qilish majburiyatini yuklaydi. Shu bilan birga, fuqarolar o'z huquqlarini qonuniy yo'l bilan amalga oshirishi kerak.

Muvozanat deganda, davlatning fuqarolar manfaatlarini inobatga olgan holda boshqaruvi hamda fuqarolarning davlat oldidagi majburiyatlarini bajarishi tushuniladi. Konstitutsiya davlat va fuqarolar o'rtasida ikki tomonlama mas'uliyat tamoyilini ta'minlaydi:

1. Davlatning mas'uliyati: Konstitutsiya davlatni fuqarolar huquqlarini hurmat qilishga va ularga rioya etishga majbur qiladi. Masalan, fuqarolarning so'z erkinligi, ta'lim olish huquqi yoki mulk huquqi Konstitutsiya bilan kafolatlanadi.

Konstitutsiya davlat organlariga fuqarolar oldida mas'uliyat yuklaydi. Masalan: Qonun ustuvorligini ta'minlash: Davlat barcha fuqarolarga qonun oldida teng imkoniyatlar yaratishi shart.

Siyosiy erkinliklar kafolati: Demokratik jamiyatni rivojlantirish uchun erkin va adolatli saylov tizimi joriy qilinadi.

Ijtimoiy ta'minot: Davlat zaif ijtimoiy guruhlarini himoya qiladi, nogironlik, yosh bolalik yoki qarilik kabi holatlarda yordam beradi.

Fuqarolarning majburiyatlar:

Fuqarolar Konstitutsiyada belgilangan qoidalarini hurmat qilishlari, davlat oldidagi quyidagi majburiyatlarni bajarishlari shart:

Qonunga rioya qilish: Har bir fuqaro davlatning qonunlariga amal qilishi kerak.

Soliqlarni to'lash: Davlatni boshqarish va jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun fuqarolar soliqlarni to'lashga majburdir.

Vatan himoyasi: Fuqarolar tinchlikni saqlash va mamlakat xavfsizligini ta'minlashga hissa qo'shishlari kerak.

Konstitutsiyaning barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni.

Konstitutsiya davlat boshqaruvida qonun ustuvorligini ta'minlashning asosiy vositasidir. U orqali qonunlar ishlab chiqiladi va fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratiladi. Bu jamiyatda nizolarni kamaytirish, ijtimoiy birdamlik va tinchlikni saqlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, Konstitutsiya davlat hokimiyatining turli bo'g'inlari – qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari – o'rtasidagi muvozanatni ham belgilaydi. Bizning yangi tahrirdagi konstitutsiyamizning 11- moddasida "O'zbekiston respublikasi davlat hokimyatining tizimi- hokimyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimyatiga bo'linishi prinsipiga asoslanadi"¹ deb

¹ O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 11-moddasi.

ta'kidlab o'tilgan. Bu esa hokimiyatning bir qo'lda jamlanib qolishiga yo'l qo'ymaydi va demokratiya tamoyillarini mustahkamlaydi.

Har bir fuqaroga huquq va erkinliklarni kafolatlash orqali Konstitutsiya jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlaydi. Fuqarolar o'z haq-huquqlarini bilishi va himoya qilishi orqali davlat bilan o'zaro aloqada muvozanatni saqlaydi.

Xalqaro huquqiy tamoyillar bilan uyg'unlik.

Ko'pgina davlatlarning konstitutsiyalari xalqaro huquqiy me'yorlar bilan uyg'unlashtirilgan. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ham Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlarga mos ravishda ishlab chiqilgan. Bu xalqaro miqyosda O'zbekistonning obro'sini oshirishga va fuqarolar uchun qo'shimcha kafolatlar ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Konstitutsiya – davlat va fuqarolar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy asosdir. U davlatning fuqarolar oldidagi mas'uliyatini belgilash bilan birga, fuqarolarni o'z majburiyatlarini bajarishga ham undaydi. Konstitutsiya orqali davlat va jamiyat o'rtasida muvozanat saqlanib, tinchlik, barqarorlik va taraqqiyot ta'minlanadi. Shu bois, Konstitutsiya nafaqat huquqiy hujjat, balki milliy birdamlik va mustaqillik ramzi sifatida ham ulkan ahamiyatga ega.

Konstitutsiya – bu jamiyatdagi huquqiy tartibning asosiy kafolati. U davlatni fuqarolar manfaatlarini himoya qilishga, fuqarolarni esa davlat qonunlariga rioya qilishga undaydi. Davlat va fuqarolar o'rtasidagi bu muvozanat jamiyatning barqaror rivojlanishi va adolatli boshqaruv tizimini shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, Konstitutsiya nafaqat davlat tuzilishi uchun, balki har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini ta'minlash uchun ham bebaho ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 2023-yil
2. Inson huquqlari umujahon deklaratsiyasi 1948-yil 10-dekabr.
3. Davlat huquq va nazariyasi 2019-y
4. A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
5. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	MADANIY KAPITALNING NAZARIY-METADOLOGIK ASOSLARI	3
2	O'ZBEKISTONDA JAMOATCHILIK FIKRINI O'RGANISH MEHANIZIMLARI VA AMALIY SOTSIOLOGIK TADQIQOTLARNING ISTIQBOLLARI	11
3	INFORMATIKA TA'LIMINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA O'QITISH TAMOYILLARI	16
4	AХОЛИ ОМОНАТЛАРИНИ ЖАЛБ КИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИ	19
5	BADIY MATNDA ONOMASTIK BIRLIKLAR LINGVOPOETIKASI	25
6	TARBIYA FANNING BOLA TARBIYASIDAGI USTUVORLIG JIHATLARI	28
7	ZAMONAVIY FIZIKA VA UNING KUNDALIK HAYOTIMIZDAGI TUTGAN O'RNI	34
8	KOMPYUTERNING QUUVVAT SARFINI HISOBLASH TAMOYILLARI	42
9	TIKUVCHILIKDA KONSTURUKTSION MODELLASHTRISHNING TUTGAN O'RNI	49
10	ТЕХНОЛОГИЯ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ЗАПОЛНИТЕЛЕЙ В АПТЕЧНЫХ УСЛОВИЯХ	55
11	ВНУТРИМОЗГОВЫЕ ОСЛОЖНЕНИЯ ЛАБИРИНТНОЙ БОЛЕЗНИ	59
12	ОСТРЫЙ ВИРУСНЫЙ КОНЬЮНКТИВИТ	65
13	РЕВМАТОИДНЫЙ АРТРИТ	69
14	ПРИМЕНЕНИЕ МАССАЖА ПРИ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ	75
15	ЗНАЧЕНИЕ УГЛЕВОДОВ В МЕДИЦИНЕ	79
16	QORAQALPOG'ISTON: BAJARILGAN ISHLAR TAHLILI VA ISTIQBOLLI REJALAR	82
17	O'ZBEK MUSIQALI DRAMA JANRI TARIXIGA BIR NAZAR	87
18	QASHQADARTO VILOYATI SHAROITIDA QORAMOLLAR TERI OSTI O'QRASI HYPODERMA BOVUS (DIPTERA) TARQALISHI VA BIOLGIYASINI O'RGANISHGA OID DASTLABKI MA'LUMOTLAR	96
19	TEXNIKA OLIY TA'LIMIDA MA'RUZALARNI FAOL USULDA O'TKAZISHNING VERBAL SHAKLIDAN FOYDALANISH	100
20	O'LCHASH TIZIMLARINING EVOLYUTSIYASI: O'LCHASH TEKNOLOGIYALARINING TARIXIY RIVOJI, AN'ANAVIYDAN INTELLEKTUALGACHA BO'LGAN JARAYON	103
21	DATCHIKLAR VA AKTUATORLAR: O'LCHASH TIZIMINING ASOSIY ELEMENTLARI, ULARNING ISHLASH TAMOYILLARI	108
22	TEACHING VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS	102

23	VILYAM SHEKSPIR ASARINING O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMASI JOZIBASI VA TARJIMA MUAMMOLARI (Vilyam Shekspirning "Romeo va Juletta" tragediyasining Maqsud Shayxzoda tarjimasi misolida)	118
24	IJTIMOIIY XAVF GURUHIDAGI OILALAR BILAN IJTIMOIIY ISH METODLARI	124
25	KONSTITUTSIYA – TARAQQIYOT QOMUSI	129
26	AHOLIGA IJTIMOIIY XIZMATLAR KO'RSATISH TIZIMI	136
27	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIIY VA AQLIIY RIVOJLANISHIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTING O'RNI	142
28	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM BERISHDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH	146
29	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA ZAMONAVIIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TA'LIM VA SIFATLI TA'LIM TIZIMINI YARATISH	151
30	INNOVATIVE TEACHING STRATEGIES FOR ENGLISH CLASSROOMS	155
31	МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО МИНИ- ФУТБОЛУ	159
32	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH	162
33	TIL O'QITISH SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIIY STRATEGIK USULLAR	167
34	O'SPIRINLARDA MULOQOTCHANLIK KO'NIKMALARI SHAKLLANISHIGA TA'SIR QILUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLAR	171
35	KAYKOVUSNING "QOBUSNOMA" ASARIDA AXLOQIIY TARBIYANING O'RNI	176
36	LUTFIY VA ATOYI G'AZALLARIDA ISHQ TALQINI	178
37	O'ZBEK ADABIYOTIDA NOMA JANRINING O'RNI	184
38	TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGLARNING HISSIIY TOLIQISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	188
39	FUQAROLIK JAMIYATINING RIVOJLANISHIDA QONUN USTUVORLIGINING AHAMIYATI	191
40	KONSTITUTSIYA-DAVLAT VA FUQAROLAR O'RTASIDAGI MUVOZANAT KAFOLATI	195

Напоминание! — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.

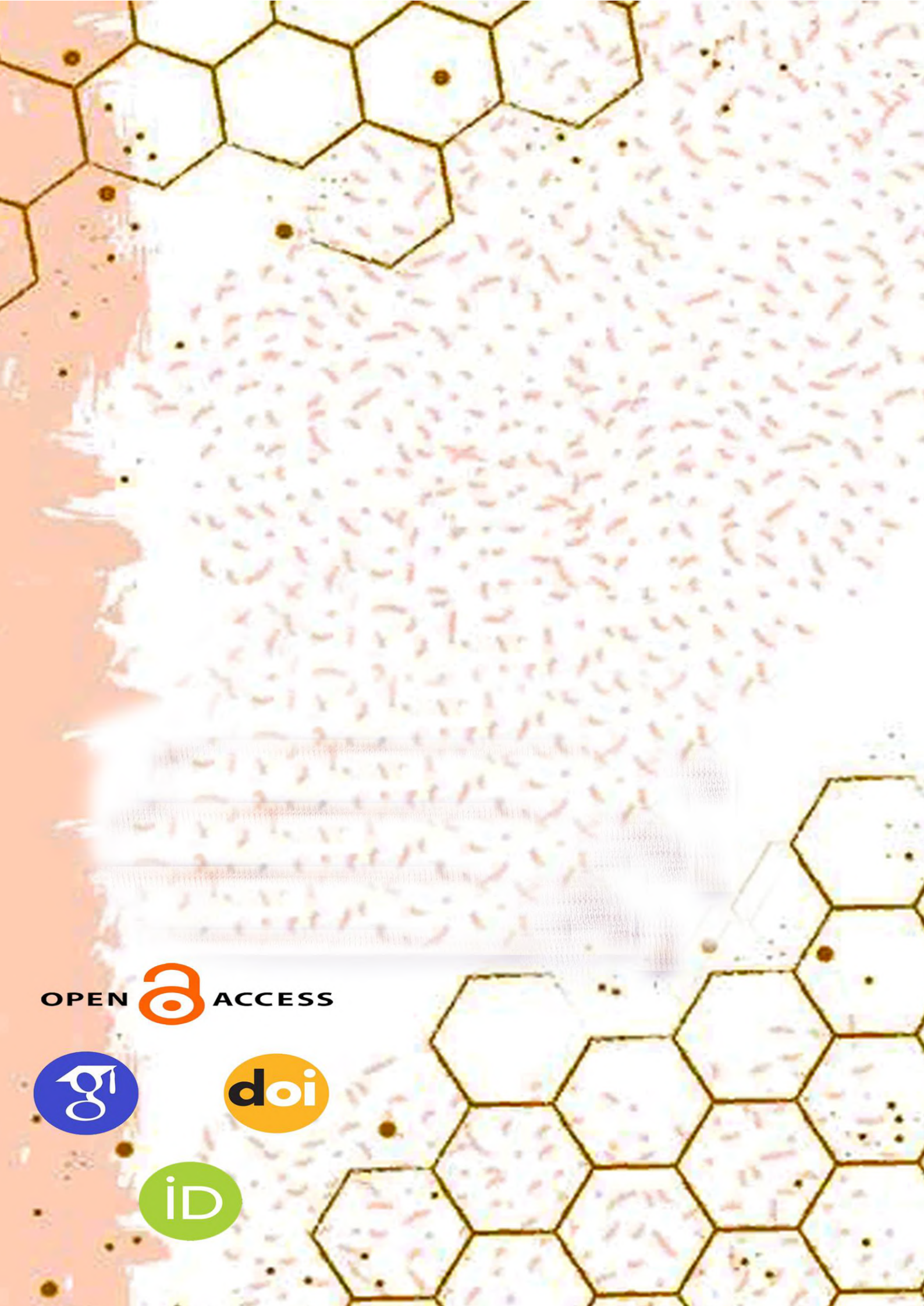
Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович

Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон

Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.





OPEN  ACCESS

